

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou

Diplomová práce

Bc. Michaela Langová

**Sídelní areál starší doby bronzové v Brandýse nad Labem –
objekty s lidskými kosterními pozůstatky.**

The Early Bronze Age settlement area at Brandýs nad Labem (Central Bohemia) -
features with human skeletal remains.

Praha 2012

Vedoucí práce: PhDr. Zuzana Bláhová, Ph.D.

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a za použití uvedených pramenů a literatury. Práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 13. 8. 2012

.....

V první řadě patří mé veliké díky PhDr. Zuzaně Bláhové, Ph.D. za cenné připomínky a korektury a především za ochotu, se kterou se vždy věnuje nejen mně, ale všem svým studentům, a Mgr. Alžbětě Danielisové, Ph.D. za poskytnutí materiálu k této diplomové práci, za všechny rady a připomínky a mj. i za vytvoření velice přátelské atmosféry při zpracování materiálu. Dále mnohokrát děkuji RNDr. Petře Stránské za provedení antropologické analýzy i všechny následné konzultace, Mgr. René Kyselému, Ph.D. za určení zvířecích kostí, které nebyly součástí osteologické analýzy, a identifikaci jednotlivých zvířecích kostí zachycených v dokumentaci, Mgr. Zdeňce Sůvové za provedení osteologické analýzy, Mgr. Petru Kočárovi a Mgr. Romaně Kočárové za analýzu rostlinných makrozbytků, doc. PhDr. Miroslavu Popelkovi, CSc. za určení kamenné industrie a PhDr. Václavu Mouchovi, CSc. za velice ochotnou pomoc při určení bronzových předmětů a dataci keramiky.

Za odborné konzultace děkuji PhDr. Jaroslavu Peškovi, Ph.D., Mgr. Michalu Ernému, Ph.D., PhDr. Miroslavu Dobešovi, PhDr. Martinu Kunovi CSc., DSc., Mgr. Andreje Němcové, Mgr. Tomáši Chmelovi, MUDr. Tomáši Svobodovi a Ass.-Prof. Mag. Dr. Alexandře Krenn-Leeb, která mě naučila naslouchat keramice. Za překlad abstraktu děkuji manželům Babákovým. Speciální poděkování za všechny odborné konzultace, nápady a především za obrovskou podporu si zaslouží Bc. Luděk Kos, bez kterého by tato práce vznikala mnohem obtížněji. Za pochopení a velkou trpělivost bych ráda poděkovala všem svým skautkám. Děkuji všem, kteří mi jakkoliv pomohli, svou pomoc nabízeli nebo alespoň drželi palce.

Na tomto místě patří také veliké díky mým rodičům a celé mé rodině za neustálou podporu, trpělivost a zájem, se kterým mi vždy naslouchali. Myslím, že za dobu svého studia jsem z nich udělala již poloviční archeology.

Abstrakt:

V roce 2007 byl na lokalitě Brandýs nad Labem – Vrábí „U Vodojemu“ AÚ AV ČR v Praze proveden záchranný archeologický výzkum, při kterém bylo nalezeno množství objektů s lidskými kosterními pozůstatky ze starší doby bronzové různého charakteru. Bylo odkryto nejen pohřebiště ze staršího období únětické kultury, ale také sídlištní objekty klasické a pozdní fáze obsahující lidské kosti, dva hroby zahloubené do dna sídlištní jámy, mohyla s kamenným věncem v zachované kulturní vrstvě a příkop s několika lidskými kostmi. Z mohyly a příkopu pochází celkem pět radiokarbonových dat, která jsou všechna v rozporu s datováním těchto objektů na základě typologie keramiky.

Klíčová slova:

Starší doba bronzová, Brandýs nad Labem, pohřebiště, sídliště, lidské kosterní pozůstatky.

Abstract:

In the year of 2007 has been in Brandýs nad Labem – Vrábí „U Vodojemu“ (Central Bohemia) carried out an archeological exploration in the process of which has been uncovered many objects of human skeletal remains of varied kinds dated from the early bronze age. It has been found not only the burial site of the early Únětice culture but also human skeletal remains in the settlement holes, two graves in the base of the settlement holes, a barrow with a stone wreath in a preserved cultural layer and a ditch with several human bones. From the barrow and the ditch originated five radiocarbon dates that disagree with dating of these objects based on ceramics typology.

Key words:

Early Bronze Age, Brandýs nad Labem, cemetery, settlement, human skeletal remains.

OBSAH:

1	ÚVOD	7
2	POHŘEBNÍ RITUS STARŠÍ DOBY BRONZOVÉ.....	8
2.1	POHŘEBNÍ RITUS VE STARŠÍM OBDOBÍ ÚNĚTICKÉ KULTURY	9
2.1.1	Úprava hrobové jámy.....	10
2.1.2	Hroby s více skelety.....	11
2.1.3	Hrobová výbava.....	12
2.2	POHŘBÍVÁNÍ POD MOHYLAMI VE STARŠÍ DOBĚ BRONZOVÉ.....	13
2.3	OTÁZKA PŮVODU OBYVATEL - PŘÍKLAD POHŘEBIŠŤ WIESELBURSKÉ KULTURY	15
3	SÍDLIŠTNÍ OBJEKTY S LIDSKÝMI KOSTERNÍMI POZŮSTATKY	17
3.1	TERMINOLOGIE	18
3.2	MOŽNOSTI INTERPRETACE	20
3.3	ÚPRAVA SÍDLIŠTNÍCH JAM	23
3.4	VÝBAVA	24
3.5	ETNOGRAFICKÉ A IKONOGRAFICKÉ PARALELY	26
3.6	POHŘBY V NÁDOBÁCH	27
4	PŘÍKOPOVÁ OHRAZENÍ STARŠÍ DOBY BRONZOVÉ.....	29
5	LOKALITA BRANDÝS NAD LABEM-VRÁBÍ „U VODOJEMU“	34
5.1	PŘÍRODNÍ PROSTŘEDÍ	34
5.2	OSÍDLENÍ LOKALITY V PRAVĚKU.....	35
5.3	OKOLÍ LOKALITY VE STARŠÍ DOBĚ BRONZOVÉ	39
6	POPIS OBJEKTŮ	41
6.1	HROBOVÉ A SÍDLIŠTNÍ JÁMY	41
6.2	PŘÍKOP.....	63
7	ROZBOR MOVITÝCH NÁLEZŮ	74
7.1	METODA ZPRACOVÁNÍ KERAMIKY	74
7.2	KERAMIKA – HROBOVÉ A SÍDLIŠTNÍ OBJEKTY	77
7.2.1	Intencionální přídavky.....	77

7.2.2	<i>Keramika v zásypu hrobových a sídlištních objektů</i>	79
7.1	KERAMIKA - PŘÍKOP.....	84
7.1.1	<i>Tvary nádob</i>	87
7.1.2	<i>Keramická kolečka a další keramické artefakty</i>	91
7.1.3	<i>Rozmístění keramiky v zásypu příkopu</i>	92
7.2	LIDSKÉ KOSTERNÍ POZŮSTATKY.....	94
7.2.1	<i>Hrobové a sídlištní jámy</i>	94
7.2.2	<i>Příkop</i>	99
7.3	ZVÍŘECÍ KOSTI A KOSTĚNÁ INDUSTRIE	100
7.4	KAMENNÁ INDUSTRIE	105
7.5	BRONZOVÉ ARTEFAKTY	106
7.6	ROSTLINNÉ MAKROZBYTKY	107
8	ANALÝZA OBJEKTŮ	109
8.1	POHŘEBIŠTĚ.....	109
8.1.1	<i>Rozmístění hrobů</i>	109
8.1.2	<i>Velikost a úprava hrobových jam</i>	110
8.1.3	<i>Jednoduché hroby a hroby s více skelety</i>	112
8.2	SÍDLIŠTNÍ OBJEKTY S LIDSKÝMI KOSTERNÍMI POZŮSTATKY	114
8.3	HROBY ZAHLOUBENÉ DO DNA SÍDLIŠTNÍ JÁMY	115
8.4	MOHYLA.....	118
8.5	PŘÍKOP.....	120
8.6	DISKUSE K CHRONOLOGII.....	125
9	ZÁVĚR	128
10	POUŽITÉ PRAMENY	132
11	LITERATURA	136
12	PŘÍLOHY	145

1 Úvod

V roce 2007 byl v Brandýse nad Labem-Vrábí Archeologickým ústavem v Praze AV ČR, v. v. i. proveden záchranný archeologický výzkum pod vedením Mgr. Alžběty Danielisové, Ph.D. Výzkum byl podnícen stavbou bytových domů „U Vodojemu“ a probíhal pouze na ploše bezprostředně ohrožené stavbou domů a komunikací, plocha tedy nebyla skryta celá, ale pouze v několika nepravidelných sektorech. Výzkumem bylo zachyceno zhruba 100 objektů, které je možné přiřadit starší době bronzové. V rámci své diplomové práce zpracovávám komponenty obsahující lidské kosterní pozůstatky. Jedná se o menší pohřebiště ze starší fáze únětické kultury, části skeletů z kulturní vrstvy a dále o sídlištní objekty, které obsahovaly lidské kosti – „klasické“ sídlištní objekty se standardním i nestandardním uložením skeletů, hroby zahloubené do dna sídlištní jámy, mohyly a příkop. Cílem práce je zpracování těchto objektů a vyhodnocení jednotlivých způsobů nakládání se zemřelými v tomto sídelním areálu starší doby bronzové.

Na zpracování přírodovědných dat z výzkumu se podílela řada odborníků. Antropologický posudek vypracovala RNDr. Petra Stránská (2011), osteozoologické nálezy vyhodnotila Mgr. Zdeňka Sůvová (2011) a v případě zvířecích kostí zařazených původně mezi lidské Mgr. René Kyselý, Ph.D. (2011). Analýzu makrozbytků provedli Mgr. Petr Kočár a Mgr. Romana Kočárová (2011). Surovinu kamenných artefaktů určil PhDr. Miroslav Popelka, CSc. Ze sledovaných objektů bylo také pořízeno pět radiokarbonových dat ze dvou objektů, které pocházejí ze tří různých laboratoří (Poznaň, Kiel, Praha).

2 POHŘEBNÍ RITUS STARŠÍ DOBY BRONZOVÉ

„Hroby jsou jakýmsi spojovacím článkem mezi reálným způsobem života a sociálních vztahů a světem metafyzických představ, zvyklostí, tradic a rituálních úkonů.“

(Pleiner a kol. 1978, 367)

První výzkumy pohřebišť únětické kultury u nás (*Smejtek 2005, 361-362*) proběhly na lokalitách Skalsko u Mladé Boleslavi (1843), Libčany (1845), Malé Číčovice (1861) nebo Kojetice (1866). Pro nálezy z tohoto období se vžilo označení podle pohřebiště v Úněticích (*Ryzner 1880*). Jako první je takto pojmenoval Jindřich Matiegka (*1882*). Jen krátce po výzkumu v Úněticích bylo zkoumáno únětické pohřebiště v Měnině u Brna a jeho autor navrhl nálezy tohoto typu nazývat „měninským typem“ (*Rzehak 1882*). Koncem 19. století pak proběhla celá řada výzkumů pohřebišť, které můžeme v Čechách spojit především s činností Josefa Ladislava Piče a jeho spolupracovníků, především Jana Felcmana a Václava Schmidta. Na přelomu 19. a 20. století z „důvodů zdánlivého přesycení našeho odborného periodika“ (*Smejtek 2005, 362*) ubylo publikací nových nálezů. Nová vlna zájmu se zvedla až ve 20. a 30. letech v souvislosti s odkryvem nových pohřebišť např. v Praze-Bubenči nebo v Polepech.

Pohřebiště únětické kultury se nacházejí v těsné blízkosti sídlišť a většinou jsou tvořena skupinami 20-40 hrobů (*Pleinerová 1978, 367*), i když jsou známa i pohřebiště podstatně větší – např. v Polepech se 142 hroby (*Dvořák 1926/1927a; Moucha 1954; Bartelheim 1998*), ve Vliněvsi dvě pohřebiště se 130 a 111 hroby (*Kalfusová 2008*), nebo nově odkryté pohřebiště při stavbě obchvatu Kolína se 70 hroby (*Král 2011*). Přestože se dnes hroby označují jako „ploché“, zdá se, že dříve mohly být na povrchu nějak označeny, protože nejen, že se navzájem neporušují, ale bývají někdy i uspořádány do řad. Nepřímým dokladem jejich označení jsou časté případy následného ukládání zemřelých do téhož hrobu (např. *Pleinerová 1981; Jiráň [ed.] 2008, 64*) nebo

druhotné narušení přesně mířenou vykrádací šachtou. Ve všech fázích únětické kultury v Čechách převládal kostrový pohřební ritus. Typicky byla těla ukládána na pravý bok ve skrčené poloze, a to bez ohledu na pohlaví, hlavou k jihu, někdy s mírnými odchylkami k jihovýchodu nebo jihozápadu. Nejsou ojedinělé ani případy, kdy bylo tělo uloženo v opačné orientaci, hlavou k severu. Horní končetiny bývaly skrčeny před tělem, pokud byl trup uložen na zádech, mohly být složeny na hrudi (*Pleinerová 1978, 367-368*).

Oproti standardní formě ritu se mohou vyskytnout i ojedinělé případy, které se nějakým způsobem odlišují. Relativně časté je uložení těla v natažené poloze na zádech, které je doloženo např. z Blšan (*Pleinerová 1960a, 512*) nebo Polep (*Dvořák 1926/1927a, 41*). Podle výčtu *I. Pleinerové (1960a, 513-514)* není ani ve starším období únětické kultury ojedinělé ukládání lebky zemřelého do mísy. V únětické kultuře se mohou vyskytnout také pohřby vsedě, které bývají uloženy v malých hrobech (*Matoušek 1982, 36; Hásek 1958, 40-41*).

2.1 POHŘEBNÍ RITUS VE STARŠÍM OBDOBÍ ÚNĚTICKÉ KULTURY

Starší období únětické kultury je známo především z kostrových hrobů, které již často byly uspořádány v řadách za sebou. Pohřebiště se táhla od západu k východu (*Matoušek 1982, 48*). Doloženy jsou ojediněle také pohřby pod mohylou (*Jíra 1923, 26-27; Stocký 1926, 11-12*) nebo druhotné pohřby do mohyly ze staršího období (např. *Pleinerová 1978, 367; Moucha 2000*). Už i v počátečním období kultury převládalo uložení na pravém boku hlavou k jihu, často s mírnými odchylkami k jihovýchodu nebo jihozápadu. Pokud byl skelet uložen jiným způsobem, pak většinou na pravém boku hlavou k severu (*Matoušek 1982, 37*). Průměrná délka hrobových jam se pohybuje mezi 150 a 170 cm, šířka mezi 70 a 90 cm. Hroby mužů a žen se velikostí jámy zřejmě neliší (na rozdíl např. od kultury zvoncovitých pohárů), jen dětské hroby bývají kratší. Oproti tomu hroby s více jedinci jsou zpravidla větší, mohou dosahovat až délky 190-290 cm a šířky 200 cm (*Matoušek 1982, 35-37*).

2.1.1 ÚPRAVA HROBOVÉ JÁMY

Ve starším období únětické kultury převažují hroby uložené v prosté zemi v oválné nebo pravoúhlé hrobové jámě beze stop další úpravy, občas je doloženo několik kamenů po stranách hrobové jámy nebo nepravidelné obložení (např. *Hásek 1959*, 4; *Pleinerová 1960a*, 511; *Matoušek 1982*, 35, 37; *Petrišćáková 2011*, 108). Pravidelná kamenná konstrukce je ve starším období únětické kultury poměrně vzácná, většina z nich se podle V. *Matouška* (1982, 37) nachází v severozápadních Čechách a směrem na východ jejich výskyt klesá. U dvou hrobů z Blšan je doložena pečlivější a složitější konstrukce, jakási vyzděná kamenná hrobka (*Pleinerová 1960a*, 511). Podobná úprava hrobové jámy pochází z tohoto období dále z hrobu v Bžanech nebo z mohyl v Panenských Břežanech (*Stocký 1921*, 237; 1926, 12) a Praze-Bubenči (*Jíra 1923*, 26-27), z mladšího období např. z Brodců nad Jizerou (*Rataj 1954*).

Hrobová jáma mohla být také upravena pomocí dřevěných prvků – vyložením dřevěnými prkny nebo dokonce stavbou dřevěné komory. Podle I. *Pleinerové* (1960b, 13-14) má vydřevená jáma nebo komora z prken již blízko k rakvi, resp. dřevěné truhle. Ukládání do rakví interpretuje jako snahu po uzavření a izolování mrtvého v omezeném prostoru a úmysl ochránit ho tak od přímého styku s horním zásypem hrobu. Rakev by tedy měla plnit stejnou funkci jako vydřevená jáma a komora. Uvádí ale, že pro tento způsob uložení zemřelého byla zřejmě i celá řada jiných důvodů. Rakev mohla být vyrobena z dřevěných desek, vydlabaného kmene stromu, kůry, prutů nebo jílovité hlíny. Rakve se nacházejí jak v prosté zemi, tak v hrobkách z kamenů. I. *Pleinerová* (1960b, 26) soudí, že na pohřebištích nebyly rakve žádnou vzácností (doloženy např. v Rebešovicích u Rajhradu; Březně u Loun; Kamýku-Velkých Přílepech. V našem prostředí jsou však většinou dochovány pouze formou tmavšího zbarvení zeminy v hrobě (viz dále např. hrob 204 z Brandýsa nad Labem-Vrábí).

2.1.2 HROBY S VÍCE SKELETY

Jeden z prvních přehledů hrobů s více skelety podávají *I. Hásek (1958)* a *Z. Jelínková s J. Slámou (1959)* a upozorňují tak na četnost tohoto jevu v prostředí únětické kultury už od její starší fáze. V zásadě je možné rozlišit dva typy těchto pohřbů podle časového vztahu uložení zemřelých na pohřby vícenásobné současné a následné. V některých případech se může jednat i o kombinaci obou (viz dále hrob č. 64 z Brandýsa nad Labem-Vrábí). *I. Pleinerová (1981, 350-352;* podobně také *Matoušek 1982, 43)* definovala *vícenásobné současné pohřby* jako současné pohřby dvou nebo více osob vedle sebe nebo nad sebou. V tomto případě se jedná zřejmě o něco výjimečného, protože jedinci pravděpodobně zemřeli současně, nebo jen krátce po sobě. *V. Matoušek (1982, 43)* vícenásobné pohřby dělí ještě na pohřby uložené vedle sebe a na sobě. *Následné pohřby* jsou definovány jako pohřby dvou nebo více jedinců, jejichž uložení do země proběhlo v určitém časovém intervalu od sebe. Kostí dříve uloženého jedince bývaly v tomto případě často odsunuty stranou (*Pleinerová 1981, 350-352*), nebo byly od sebe odděleny vrstvou hlíny (*Jelínková - Sláma 1959, 328*). Tento způsob připomíná megalitické kolektivní pohřbívání a mohlo by se zde tedy jednat o rodinné hrobky. V některých případech není možné současnost, resp. následnost, uložení s jistotou prokázat a je nutné proto počítat s možností, že některé pohřby, které jsou považovány za následné, mohly být ve skutečnosti současné a naopak (*Pleinerová 1981, 350-352*).

Podle *V. Matouška (1982, 50)* by několikanásobné používání téhož hrobu a společné ukládání zemřelých mohlo ukazovat na vnitřní vazby mezi členy komunity (podobně také *I. Hásek 1958, 41*). Právě tak na určité sociální vztahy v rámci pohřebiště mohou ukazovat skupiny hrobů. Touto problematikou se souhrnně zabývala *I. Pleinerová (1959; 1967, 18-22)*. Domnívá se, že důvodem k takovému uspořádání mohly být příbuzenské vztahy mezi zemřelými, a vysvětluje tedy skupiny hrobů na pohřebištích jako pohřebiště rodová. Vzdálenosti mezi jednotlivými skupinami jsou většinou natolik malé, že je možné je považovat za jedno jediné pohřebiště, někdy však

mohou být i větší (*Pleinerová 1967, 18*). Příbuznost osob uložených do jednoho hrobu by mohl dokazovat nález dvou hrobů z Turska u Prahy (tři a sedm jedinců), v nichž byli pohřbeni lidé, kteří si byli antropologicky blízcí (*Jelínková - Sláma 1959, 330*).

Např. v hrobě 11 z Března u Loun byly nalezeny lidské kosti na malé ploše ve tvaru obdélníku o rozměrech 115x38 cm, která zřejmě odpovídala velikosti nedochované rakve. Uvnitř tohoto prostoru byli uloženi celkem čtyři jedinci. Podél východní strany obdélníku byly situovány čtyři kameny, kterými mohla být rakev podložena. Lebky se nacházely v jižní části jámy a zřejmě byly všechny od těla záměrně odděleny. I na ostatních kostech byly patrné stopy lámání (*Pleinerová 1981, 354*).

2.1.3 HROBOVÁ VÝBAVA

Ve starším období únětické kultury převažuje mezi hrobovou výbavou keramika, která byla ukládána převážně k hlavě, popř. k hlavě a nohám zemřelého (*Pleinerová 1960a, 512*). Převládajícím tvarem býval v Čechách hrnek, dále mísa a džbán, výjimečně amforka nebo pohár (*Matoušek 1982, 43; Hásek 1959, 6*). Dále se mezi milodary vyskytuje především štípaná industrie (pazourkové šipky, sekerky), broušená industrie (hlazené sekerky a nátepní destičky), bronzové či měděné předměty (drátěné záušnice, náramky), kostěné předměty (jehlice, hroty). Zřídka se mohou objevit i zlaté předměty (*Matoušek 1982, 47*). Z Blšan jsou z hrobu 9 a 10 dokonce doložena drtidla na obilí (*Pleinerová 1960a, 512*), z Dolních Počernic dvě keramické lžíce a přeslen (*Hásek 1959, 6*). Mimo tyto předměty se v hrobech vyskytují i zvířecí kosti, které ležely buď volně, nebo v nádobě (*Matoušek 1982, 48; Král 2011, 57-58*). V Dolních Počernicích byl v hrobech nalezen zub tura, lopatka a část rohu tura, čelist vepře a další neurčitelná kost. Podle *I. Hásky (1959, 8)* se ale podle druhů kostí zdá málo pravděpodobné, že by se mohlo jednat o zbytky potravy.

Vzhledem k nálezu „mísy“ z hrobu 73 (73/1, Tab. V) a amfory z objektu 798 (798/4, Tab. XVII) v Brandýse nad Labem – Vrábí považuji za důležité upozornit na

„mísu“ podobného typu z pohřebiště staršího období únětické kultury v Dolních Počernicích (Obr. 6/1). Tato mísa vznikla olámáním a druhotným zabroušením původního hrnce nebo džbánu s třásňovitou výzdobou a ukazuje tak na opravu snad již předtím rozbité nádoby. Podobné obroušení lze pozorovat ještě na dalších dvou nádobách z Dolních Počernic (Obr. 6/2-3). Takto opravené kusy keramiky zřejmě ukazují na její běžné užívání před uložením do hrobu (*Hásek 1959, 9; srov. Beneš 1999, 51*).

2.2 POHŘBÍVÁNÍ POD MOHYLAMI VE STARŠÍ DOBĚ BRONZOVÉ

Z únětické kultury jsou doloženy také pohřby pod mohylou, a to nejen z Čech, ale i ze středního Německa, Lužice a Polska (*Pleinerová 1978, 368*). Do počáteční fáze lze s jistotou zařadit nálezy mohyl z Odolena Vody, Panenských Břežan a Prahy-Bubenče. V Odolena Vodě u silnice do Dolínku bylo dokumentováno několik nízkých mohyl, z nichž dvě byly prokopány (*Stocký 1921, 237; 1926, 11-12*). Obě byly již velmi narušené, ale i tak se v nich nacházely skupiny větších kamenů a v hlíně několik střepů ze staršího období únětické kultury. U silnice z Odolena Vody do Břežan se nacházely dvě mohyly, z nichž v jedné bylo několik nepravidelně rozložených kamenů a rozbitých kostí. Druhá byla již na mnoha místech porušena, ale původně v ní mělo být uloženo minimálně 10 skeletů. Jen jediný se ale dochoval v neporušené poloze, druhý byl zřejmě již dříve narušen. Z ostatních bylo nalezeno vždy jen několik kostí. Zachovaný skelet byl uložen na úrovni povrchu, pouze lebka a několik kostí bylo zahlobeno asi 20 cm. A. Stocký uvádí, že další mohyly mohly již být zničeny orbou. Podle něj se ale v háji u Máslovic a v polích mezi Odolena Vodou, Dolínkem a Máslovicemi nachází několik pahrbků a vyvýšených míst, která by mohla být pozůstatky po dalších mohylách.

V Praze-Bubenči odkryl J. A. Jíra (*1923, 26-27*) dva objekty, které je možné interpretovat jako mohyly. V objektu označeném číslem 4 se nacházel „kruhovitý pahrbek“ z kamenů, který měl průměr 4 m. V hrobě ležela kostra ve skrčené poloze, pouze s pazourkovou šipkou. Objekt č. 5 byl celý zakryt kameny, podle J. A. Jíry se

původně jednalo o mohylu vyčnívající nad povrch. Zemřelý byl vybaven třemi nádobami a jedním kusem štípané industrie.

Z mladší a především závěrečné fáze starší doby bronzové je u nás již mohyl známo podstatně více. Při vynesení všech mohyl do mapy (zdroj: ADČ) je patrné, že nález v Brandýse rozhodně není ojedinělý (Obr. 7). Mohyly vytvářejí v Čechách několik koncentrací. Nejvíce lokalit se nachází v jižních Čechách, kde lemují řeku Vltavu a dolní toky Blanice a Otavy. Dokumentované nálezy se nikdy nevzdalují od řeky více než 10 km. Dále se koncentrují v oblasti kolem Prahy a především severně od ní. Malé skupinky po třech lokalitách je možné vyčlenit ve východních a severozápadních Čechách. Samostatnou kapitolu představují západní Čechy, kde nejstarší mohyly řadí *E. Čújanová - Jílková (1967; 1981)* chronologicky na samý počátek střední doby bronzové, ještě do přechodného stupně A2B1.

Grafické rozlišení počtu mohyl na jednotlivých lokalitách ukazuje na odlišnosti skupin mezi sebou. Zatímco v jihočeské a východočeské skupině bylo na jedné lokalitě převážně větší množství mohyl z tohoto období, ve středních a severozápadních Čechách vypadá situace zcela odlišně. Většinou se zde jednalo o jednotlivé mohyly nebo jejich dvojice. Větší počet mohyl na jednom katastru je způsoben např. dvěma dvojicemi. Nabízí se proto otázka, zda větší počet dochovaných mohyl na lokalitách souvisí s odlišnými zvyklostmi v různých regionech nebo zda byly v těchto oblastech pouze příhodnější podmínky pro jejich zachování. Především v jižních, ale i východních Čechách může být velký počet „starobronzových“ mohyl na lokalitách do jisté míry zkreslen faktem, že se v řadě případů jedná o polykulturní mohylníky, z kterých bylo prokopáno jen několik málo hrobů, a datace ostatních mohyl je tak nejistá (více např. *Dubský 1949; Hájek 1954; Havlice 2000*).

2.3 OTÁZKA PŮVODU OBYVATEL - PŘÍKLAD POHŘEBIŠŤ WIESELBURSKE KULTURY

Za velký přínos přispívající k otázce původu a migrace obyvatel a především formy pohřebního ritu obyvatel cizího původu považuji výzkum, který byl v nedávné době proveden v Rakousku týmem soustředěným kolem Ass.-Prof. Mag. Dr. Alexandry Krenn-Leeb. Publikace zatím proběhla pouze předběžně formou několika článků v *Achäologie Österreichs* 22/1 (Krenn-Leeb 2011; Spannagl-Steiner – Novotny - Teschler-Nicola 2011; Irrgeger et al. 2011).

Na pohřebištích wieselburské kultury v Hainburgu/Teichtalu a v Mannersdorfu v Dolním Rakousku bylo dohromady dokumentováno přes 430 hrobů, mezi nimi také množství těch, v nichž zemřelí byli pohřbeni typickým způsobem pro nedalekou únětickou kulturu, případně únětické kultuře odpovídal jejich kraj. Na 100 jedincích byla provedena analýza izotopů stroncia (více o této metodě viz Irrgeger et al. 2011). Původ zemřelých, zjištěný na základě použité metody, ve valné většině odpovídal způsobu jejich uložení do hrobu, a to jak u původně domácího obyvatelstva, tak u příchozích. V několika případech se ale také ukázal rozpor mezi původem jedince a způsobem uložení do hrobu, a to v obou možných variantách – někdy byli tedy cizinci pohřbeni způsobem typickým pro wieselburskou kulturu a naopak někteří mrtví domácího původu byli uloženi do hrobu cizím způsobem. Většina obyvatel cizího původu do této oblasti přišla z prostředí únětické kultury, někteří z prostředí kultury severopanonské (Krenn-Leeb 2011, 24-25).

Tento výsledek by tedy mohl poukazovat na skutečnost, že si lidé i v cizím prostředí udržovali svůj způsob pohřebního ritu a tento byl členy nové komunity respektován a dodržován. Tato zjištění nabízí možnost vysvětlení „cizí“ polohy zemřelého a ukazují, že by se v těchto případech skutečně mohlo jednat o osoby cizího původu, a to pravděpodobně i u skeletů uložených v sídlištních jamách (např. žena z objektu 196 z Brandýsa nad Labem-Vrábí). V neposlední řadě tento výzkum ukazuje na možnosti, které podrobná analýza izotopů stroncia v kombinaci s archeologickými

metodami skýtá, a lze jen doufat, že v brzké době takto analyzovaných pohřebišť (a snad i skeletů v sídlištních jamách) přibude.

3 SÍDLIŠTNÍ OBJEKTY S LIDSKÝMI KOSTERNÍMI POZŮSTATKY

Ukládání lidských těl do sídlištních objektů je jev, který se táhne od neolitu celým pravěkem až do raného středověku (např. *Rulf 1996; Jelínek 2009; Tichý 2010*). Přesto se zdá, že v některých obdobích byl tento způsob nakládání se zemřelými častější. Jedním z vrcholů se stala nepochybně starší doba bronzová, především její závěr. Pro věteřovské prostředí byl dokonce tento způsob nakládání se zemřelými až do počátku druhé poloviny 20. století pokládán za výlučnou formu pohřebního ritu (*Tihelka 1960, 109; srov. Benkovsky-Pivovarová 2005*).

Problematikou lidských kosterních pozůstatků v sídlištních objektech se v minulosti zabývala celá řada badatelů. Mezi prvními byly z Čech publikovány dvě sídlištní jámy s lidskými kosterními pozůstatky z Kolínska - sídlištní jáma se sedmi kostrami z Hlízova a jáma s mužem a ženou z Cerhýnek (*Dvořák 1926/1927b*) a jáma s lebkou starého muže z Prahy-Kobylis (*Hnízdová 1953*). Na Moravě to byly objekty z Brna-Černých polí (*Hank – Tihelka 1949, 167-168*). První soupis a vyhodnocení skeletů na moravských únětických sídlištech provedl ve své disertační práci *Stanislav Stuchlík (1972, citováno podle Mikulková – Stuchlík – Vitula 1996, 142)*, ve které uvádí 24 lokalit. V souvislosti s publikací objektu z Blučiny navázal na Stuchlíkovu práci *Milan Salaš (1990)*, který z Moravy zná již 33 sídlišť a navíc do svého soupisu zahrnul i Čechy. Celkově tedy uvádí 56 lokalit, přičemž upozorňuje, že zvláště pro Čechy byly shromážděny pouze „publikačně podchycené“ nálezy (*Salaš 1990, 281*).

Zatímco se však nálezy lidských skeletů v objektech starší doby bronzové na Moravě zabývala v posledních letech řada badatelů a velké množství nálezů bylo publikováno, v Čechách se této problematice systematicky nevěnoval nikdo. Situaci výmluvně reflektuje sborník z konference „Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a raně středověkých sídlištech“ (*Tichý [red.] 2010*), která se konala v roce 2010 v Hradci Králové - problematiky starší doby bronzové na Moravě se přímo týkalo pět příspěvků, Čech ani jeden.

Z Moravy byly poslední dobou kromě příspěvků ve výše citovaném sborníku uveřejněny např. nálezy z Brna-Tuřan (*Kala – Konášová – Smrčka 2008; Moravcová 2012, 64-71*), Podolí u Brna a Tvarožné (*Mikulová – Stuchlík – Vitula 1996*), Znojma-Kuchařovické ulice (*Čižmář, M. 2005; Čižmář, Z. 2006*), Vážan nad Litavou (*Čižmář, Z. 2005*). Články na toto téma se v poslední době pravidelně objevují v Ročence Archeologického centra Olomouc – např. Bystročice 1 „U Topolánků“ (*Pankowská 2009*), Vrchoslavice – Vitčice 1 (*Tajer 2007; Pankowská 2007*), Pravčice 2 (*Peška – Tajer – Pankowská 2011*), Chrástany (*Pankowská 2011*).

V Čechách se v posledních deseti letech dočkalo publikace podstatně méně nálezů. Náhodou byl objeven skelet v sídlištním objektu v Přezleticích u Prahy (*Němcová 2004*). Při stavbě obchvatu Kolína byly odkryty tři sídlištní objekty, které V. Král označil jako skupinu A v rámci pohřebiště, jehož zpracování se věnoval v diplomové práci (*Král 2011, 19*). Sídlištní objekty s lidskými kosterními pozůstatky z Vliněvsi u Mělníka z let 2000-2004 (celkem 22) jsem zpracovala v rámci své bakalářské práce (*Langová 2009*). Lidské skelety byly objeveny také na sídlišti starší doby bronzové v Brandýse nad Labem-Vrábí „U Vodojemu“ (*Pecinovská 2010; Danielisová 2011*). Objekty odkryté výzkumem v roce 2007 jsou součástí této diplomové práce.

3.1 TERMINOLOGIE

V souvislosti s lidskými kosterními pozůstatky, tzv. sídlištními pohřby, považuji za důležité uvést význam některých v této souvislosti běžně užívaných termínů, resp. upřesnit, jak jich užívám v této práci:

Pohřbívání – „Záměrné, víceméně obřadné nakládání s tělesnými pozůstatky po smrti člověka, končící obvykle jejich uložením do hrobu“ (*Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 272*).

Pohřeb – „Rituál, který obvykle začíná úmrtím člověka, pokračuje úpravou těla zemřelého, jeho ukládáním do hrobu nebo na místo posledního odpočinku a většinou

končí obřady nad hrobem. Za jistých okolností začíná pohřební rituál ještě před smrtí (příprava zemřelého na smrt) a může nějakou dobu pokračovat i po uložení zemřelého do hrobu“ (*Stuchlík 2010, 80*).

Hrob – „Místo obřadného uložení tělesných pozůstatků, ... od staršího neolitu se hroby soustřeďují na pohřebištích“ (*Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 118-119*), resp. „místo, kam je zemřelý podle dobových zvyklostí ukládán k poslednímu odpočinku, toto místo bývalo většinou různě upravováno, aby splňovalo obecné soudobé požadavky a současně odpovídalo postavení jednotlivce ve společnosti“ (*Stuchlík 2010, 80*).

Ritus – „Předem určený a dodržovaný způsob vykonávání určitých úkonů“ (*Sklenář – Sklenářová – Slabina 2002, 303*), resp. „souhrn obřadů a jejich předpisů v jednotlivých náboženských organizacích; slavnostní zvyk, zvyklost“ (*Rejman 1966, 329*). „V rituální situaci jsou navrstveny prvky magicko-kosmologicko-přírodních, církevně-náboženských a socio-kulturních distinktivních systémů, které v existenciálně závažných událostech života mají přispět k využití, případně naklonění uvedených sil“ (*Navrátilová 2011, 85-86*).

Pro lidské kosterní pozůstatky nalezené na sídlišti se všeobecně vžilo označení „sídlištní pohřeb“. Pokud byl zemřelý uložen v poloze, která byla běžná na pohřebištích (tzn. ve skrčené poloze), je tato poloha označována jako „rituální“. V tomto smyslu užívá toto označení např. již *F. Dvořák (1932, 13)*. Označení „rituální“ bývá používáno i u skeletů uložených ve skrčené poloze, ale v jiné orientaci. Pro zařazení do této skupiny může být skelet v rituální poloze provázen předměty, které lze považovat za pohřební výbavu, jiným důvodem pro zařazení do této skupiny může být úprava místa uložení zemřelého takovým způsobem, který je běžný na pohřebištích – např. obložení kameny apod. (*Stuchlík 2010, 87*). O skeletech uložených v natažené poloze, různě pohozených, případně o částech skeletu, se běžně hovoří jako o „nerituální poloze“ nebo o „nerituálních pohřbech“.

Paušální označení lidských skeletů uložených na sídlišti jako „pohřeb“ je podle mého názoru zavádějící, protože má již mírně interpretativní nádech. Skelet totiž nemusel být vždy do sídlištního objektu „pohřben“, ale mohl se tam dostat např. pouze jako odpad. Vzhledem k výše uvedeným definicím mi nepřipadá ani zcela správné užití slova „rituální“, resp. „nerituální“. Především označení „nerituální“ ukazuje na to, že při ukládání zemřelého žádný rituál neprobíhal. To ale dnes můžeme říci jen stěží. Navíc např. *S. Stuchlík (2010, 86)* uvádí, že „dokladem obětního rituálu mohou být ostatky uložené způsobem, který se zcela odlišuje od uložení na pohřebištích“. Pokud bychom toto tvrzení ale převedli do běžně užívané terminologie, vyšlo by nám, že „dokladem obětního rituálu mohou být ostatky uložené nerituálním způsobem“.

Vzhledem ke skutečnosti, že doposud hojně užívaná terminologie nálezy již částečně interpretuje (a nemůžeme potvrdit ani vyvrátit, zda správně), přikláním se spíše k užití termínů „standardní“, resp. „nestandardní“ způsob uložení skeletu, které mi připadají neutrálnější. Těchto termínů se také v této práci držím.

3.2 MOŽNOSTI INTERPRETACE

„Vysvětlení tohoto jevu je složité a v žádném případě není jednotné.“

(Stuchlík 2010, 86)

Počet nových nálezů objektů s lidskými kosterními pozůstatky narůstá rychlým tempem a lze říci, že v podstatě na každém, ve větším rozsahu zkoumaném sídlišti starší doby bronzové, jsme s tímto jevem konfrontováni (*Peška – Tajer – Pankowská 2011, 49*). Při pokusu o interpretaci skeletů uložených na sídlištích bychom, podle *Milana Salaše (1990, 290)* měli především hledat více různých motivačních faktorů. Zároveň je zapotřebí počítat s tím, že stejný záměr mohl v archeologickém projevu zanechat rozdílné stopy a naopak. Jakékoliv členění objektů do skupin je tak pouze uměle vytvořené a nemusí zcela odpovídat původní skutečnosti.

Objekty s lidskými kosterními pozůstatky je možné třídit např. podle počtu v nich uložených jedinců - ve většině případů byl v objektu uložen pouze jeden skelet, ale

ojedinělé nejsou ani nálezy s vícečetnými pohřby (např. z Moravy je jich známo 33; *Stuchlík 2010*, 81). Často se jedná o skupinu lidí, kteří by mohli patřit do jedné rodiny – žena a jedno, popř. dvě děti, nebo muž, žena a děti (Znojmo, Velké Pavlovice, Otnice, Rajhrad). Vedle toho známe i hromadné pohřby dětí, které mohly být sourozenci (Brno-Černá pole, Tuřany, Vyškov). Známý jsou i pohřby hypoteticky partnerských dvojic (Brno-Černá pole, Žerotice; *Stuchlík 2010*, 87).

Sídlíšní objekty s lidskými skelety lze také členit podle úplnosti kostry a jejího uložení. *B. Mikulková, S. Stuchlík a P. Vitula (1996, 152)* rozlišují:

- nálezy jednotlivých kostí nebo částí skeletu
- kostru nezaujímající anatomickou polohu
- kostru v netypické poloze
- kostru ve skrčené poloze bez výbavy
- kostru ve skrčené poloze s výbavou.

První skupina – nálezy dislokovaných, rozštípaných nebo opálených kostí - bývá často tradičně pokládána za doklady antropofagie (např. *Bouzek – Koutecký 1980*, 416-418; *Rulf 1996*, 119). Tuto interpretaci však *Josef Kandert (1982, 196-197)* na základě etnografických paralel nepotvrdil, protože v etnografických popisech skutečných kanibalských hostin se zmínky o rozbíjení kostí nevyskytují. Jednotlivé kosti mohou být podle něj např. dokladem obětování bohům, pozůstatkem sekundárního pohřbu nebo výsledkem primárních pohřbů na povrchu země.

U skeletů uložených nestandardním způsobem by podle *J. Rulfa (1996, 118-120)* měla interpretace směřovat spíše do roviny etnicko-sociální a morálně právní. Podle *S. Stuchlíka (2010, 86)* se v tomto případě může jednat o lidi, kteří se nějakým způsobem provinili proti společnosti. Do této kategorie by zřejmě patřili i oběti hozené do jámy a za živa zasypané (*Bouzek 2007, 13; 2010, 4*). Dva objekty s nálezy pouze horních polovin těl z Bystročic jsou interpretovány několika způsoby: jako doklady rituálně religiózních obřadů, nějaký druh protivampyrických opatření provedených

postmortálně nebo jako pravidelná poprava (*Tajer 2010*; 114).

Nejpočetnější jsou na sídlištích objekty, v nichž kostra zaujímá „rituální“ skrčenou polohu na boku (*Mikulová – Stuchlík – Vitula 1996*, 152). Zde se *J. Rulř* (1996, 118-120) přiklání k interpretaci rituálně religi6zní (např. lidské oběti, které měly zajistit dobrou úrodu). Vyloučené podle něj nejsou ani pohřby nouzové (např. v případě epidemie nebo válečné události), případně pohřby tajné. Mohli zde být uloženi také lidé, kteří byli nějakým způsobem stigmatizováni, nebo neplnoprávní (sociálně cizí původ, fyziognomické odchylky - anomálie, nemoc, postižení; *Peřka – Tajer – Pankowská 2011*, 49). Pro tuto interpretaci by svědčily nálezy z Brna-Tuřan, kde všichni jedinci, u kterých bylo možno antropologický rozbor provést, byli nějakým způsobem odlišni (*Kala – Konášová – Smrčka 2008*, 74). Jeden muž se liřil snad svým původem, druhý trpěl v mládí podvýživou, která se pravděpodobně podepsala na jeho zjevu. Žena měla tuberkulózu a zemřela záměrně, ranou do hlavy. Mohlo se také jednat o pohřby v klimaticky nepříznivém období, když byla půda promrzlá - tzv. zimní pohřby. V tomto období se dá předpokládat zvýšená úmrtnost zejména dětí, starých, slabých a nemocných lidí (*Kovářník 2010*, 55).

V poslední době se čím dál tím více objevuje názor, že pokud je objekt srovnatelný se situací na pohřebišti (polohou skeletu, kamenným obložením, přítomností rakve, výbavou), nasvědčuje to zacházení se zemřelým podle běžných funerálních pravidel a tyto případy tedy získávají status hrobu (*Mikulová – Stuchlík – Vitula 1996*, 152; *Peřka – Tajer – Pankowská 2011*, 49). Z jakého důvodu byli někteří lidé uloženi na sídlišti, zůstává i přes mnoho hypotéz otázkou. Podle *B. Mikulkové*, *S. Stuchlíka* a *P. Vituly* (1996, 153) lze ale důvod hledat nejspíše ve společenském rozdělení obyvatelstva, které bylo zřejmě nadřazeno majetkové specifikaci.

3.3 ÚPRAVA SÍDLIŠTNÍCH JAM

Přestože sídlištní jámy běžně nijak prokazatelně před uložením zemřelého upravovány nebyvaly, existuje několik dokladů, že jámy byly upraveny stejným způsobem jako na pohřebištích. Úprava sídlištní jámy takovýmto způsobem je podle *S. Stuchlíka (2010, 87)* považována za důvod k zařazení objektu mezi „rituální“.

Sídlištní jáma z Podolí u Brna byla před uložením skeletu upravena do obdélného tvaru ve směru východ-západ (*Kaderková – Kala – Parma 2010, 224-226*). Před uložením zemřelých byla také ve směru sever-jih druhotně rozšířena původně sídlištní jáma č. 690 z Brandýsa nad Labem-Vrábí „U Vodojemu“, která je předmětem této práce. Kolem této jámy se dochoval kamenný věnec a lze tedy předpokládat, že se jednalo o mohyly.

Zemřelí uložení do sídlištní jámy byli také v několika případech obloženi kameny nebo se kameny nacházely v jejich blízkosti tak, jak je to běžné na pohřebištích, kde bývají interpretovány jako opora rakve. V Podolí u Brna ležel v zásobní jámě skelet ve skrčené poloze, hlavou k jihojihozápadu, který obklopovaly dva větší a dva menší kameny u hlavy, jeden velký za zády, po jednom velkém a malém kameni za nohama. Zemřelý byl vybaven hrnkem, miskou, na obou spáncích a za rukama směrem k tělu měl vlasovou ozdobu a před rukama drátěnou spirálku (*Mikulová – Stuchlík – Vitula 1996, 142*). Podle autorů (*1996, 150*) vzbuzují kameny v sídlištní jámě dojem regulérnosti a běžným zvyklostem odpovídá i soubor milodarů. Ve Znojmě-Kuchařovické ulici se ve velkém hliníku nacházel skelet muže v kamenné skříňce bez milodarů (*Čížmář, Z. 2006, 150*). Obložen kameny byl také skelet uložený v silně skrčené poloze na pravém boku hlavou k jihovýchodu z objektu č. 74 z Brandýsa nad Labem-Vrábí „U Vodojemu“. Po obou stranách skeletu bylo naskládáno několik velkých kamenů. Jeden z nich spočíval také na lebce a ramenou. Jednotlivé kameny se v blízkosti skeletů vyskytovaly v pěti sídlištních objektech z Vliněvsi u Mělníka v poloze, v jaké jsou doloženy i z vliněveského pohřebiště (*Kalfusová 2008, 91-99; Langová 2009, 50*).

Již minimálně ve dvou případech je dokonce ze sídlištní jámy doložen skelet v rakvi. Ve Znojmě byla v sídlištní jámě nalezena kostra ženy, původně uložená do dřevěné rakve podložené velkými kameny a vybavená koflíkem a 3-4 bronzovými spirálkami (Čížmář, M. 2005, 252-253). Žena uložená v sídlištním objektu v Pravčicích 2 se podle polohy těla pravděpodobně primárně nacházela v dutém prostoru. Tomu nasvědčuje i pravidelné tmavé zbarvení výplně jámy v okolí skeletu. Autoři tak nevylučují možnost původní přítomnosti nějaké organické látky, kterou byla mrtvá obklopena či překryta i s výbavou. Mohlo se jednat o výdřevu, dřevěné obložení nebo dřevěnou komoru (Peška – Tajer – Pankowská 2011).

3.4 VÝBAVA

Někteří jedinci byli snad vybaveni záměrnými „milodary“ tak, jak to bývá běžné na pohřebištích. Ne každý předmět, který je v jámě nalezen, však spadá do této kategorie. Artefakty a ekofakty nacházející se v sídlištních objektech s lidskými skelety je možné rozdělit do tří kategorií podle toho, v jakém kontextu se nacházely, a to na:

- obsah zásypu objektu
- součásti oděvu zemřelého
- tzv. milodary.

Nálezy ze zásypu objektu s uložením zemřelého pravděpodobně nesouvisí. Na jejich základě můžeme soudit pouze na to, jakým způsobem byla jáma zaplněna – zda byl objekt zaplněn intencionálně najednou, či byl používán nějakou dobu jako odpadní a zůstal otevřen. Touto otázkou jsem se zabývala ve své bakalářské práci, ve které jsem detailně hodnotila keramický materiál z 22 objektů s lidskými kosterními pozůstatky z Vliněvsi u Mělníka (Langová 2009, souhrnně 57-59). Porovnávala jsem charakter výplně jednotlivých objektů na základě způsobu uložení skeletu. Objekty se standardně uloženým skeletem obsahovaly výrazně méně keramických zlomků než ostatní (v objektech se standardně uloženým skeletem průměrně 34,9 střepu, s nestandardně uloženým skeletem 112,1 střepu). U objektů se standardně uloženým skeletem byl

průměrný maximální rozměr střepů výrazně menší, než u ostatních objektů (*Langová 2009*, Graf 11 a 12). To by mohlo nasvědčovat skutečnosti, že objekty se standardně uloženými skelety mohly být po uložení těla zasypány a keramický materiál se do výplně dostal sekundárně, se zásypem. Naproti tomu objekty s nestandardně uloženými skelety mohly být nějakou dobu ponechány otevřené a odpad se tam mohl hromadit primárně (více k formačním procesům na sídlištích např. *Kuna 2005*, 123).

Určit hranici mezi součástí oděvu zemřelého a záměrným milodarem, který byl zemřelému přidán členy komunity, není jednoduché. Podle mého názoru je za součást oděvu možné považovat vše, co na sobě zemřelý nosil, když byl řádně ustrojen podle příslušných zvyklostí - šperky jako vlasové ozdoby, prsteny, náramky, náhrdelníky, a dále vlastní součásti oděvu - spony, jehlice, opasky apod. Domnívám se, že k oděvu by mohly být počítány i některé osobní zbraně – např. dýka nošená na opasku, podobně jako náčiní nošené u pasu. Podle členění *B. Mikulkové, S. Stuchlíka a P. Vituly (1996, 153)* k oděvu patřily pouze některé šperky (vlasové ozdoby a prsteny), zatímco jiné šperky (náramky, jehlice) počítají spolu se zbraněmi, pracovními nástroji a keramikou do odlučitelné složky výbavy.

Naopak mezi záměrné milodary patří, podle mého názoru, předměty, které na sobě zemřelý pravidelně nenosil, a tudíž mu musely být do hrobu přidány – např. keramická nádoba, pracovní nástroje, rostlinné a masité přídavky a dále předměty z předchozí kategorie, které nebyly součástí oděvu zemřelého.

V poslední době počet „sídlištních pohřbů“ vybavených předměty, které se běžně vyskytují na pohřebištích, značně stoupl. Ve Znojmě byl u kostry ženy, kromě stop po rakvi, nalezen koflík a tři až čtyři bronzové spirálky (*Čížmář, M. 2005*, 253). Žena z Pravčic 2 byla vybavena třemi drobnými nádobkami, dvěma zvířecími zuby, dvěma lasturami a provrtanou mušličkou a bronzovou ozdobou či závěskem (*Peška – Tajer – Pankowská 2011*, 48). Skelet v Podolí u Brna měl u sebe hrnek, misku a na obou spánkách vlasovou ozdobu, před rukama a za rukama směrem k tělu dvě vlasové ozdoby (*Mikulová – Stuchlík – Vitula 1996*, 142). V Podolí na „Příčném“ ležela žena v již

částečně zaplněné jámě, která byla předtím upravena do obdélného tvaru, se záušnicí, náhrdelníkem z bronzových trubiček, jehlicí a dvěma nádobkami (*Kaderková – Kala – Parma 2010*, 224). I přes stále narůstající počet takto vybavených skeletů zůstává otázkou, proč lidé, jejichž výbava a často i úprava jámy je srovnatelná s pohřby na pohřebištích, byli pohřbeni do sídlištní jámy.

3.5 ETNOGRAFICKÉ A IKONOGRAFICKÉ PARALELY

Interpretace objektů s lidskými kosterními pozůstatky, jejichž ukládání do jámy bylo pravděpodobně provázeno nějakými rituály, je pouze na základě archeologických pramenů velice problematická. Směr, kterým by se naše úvahy měly ubírat, nám mohou ukázat etnografické a ikonografické paralely a zprávy antických autorů. I tyto prameny je vzhledem k jejich geografické a kulturní odlišnosti zapotřebí brát značně s rezervou.

Často se spekuluje o tom, že v sídlištních objektech se mohou nacházet pozůstatky lidí, kteří byli obětováni (např. *Bouzek - Koutecký 1980*, 413; *Rulf 1996*, 119). Lidské oběti byly konány v dávných dobách snad u všech evropských národů (*Bouzek 2007*, 11). U Řeků i Římanů se obětování mělo provádět pouze ve výjimečných případech (např. v dobách ohrožení). Podle mytických příběhů z Řecka bývaly oběťmi častěji dívky než chlapci (např. obětování Polyxeny nebo Ífigenie). Z germánské mytologie je známo, že oblíbeným prostředkem proti moru bylo zasypání dětí do jámy za živa (*Bouzek 2007*, 13). Obdobně se proti moru nebo jiným epidemiím bránili ještě v raném středověku (*Bouzek 2010*, 4).

Ukládání lidských kosterních pozůstatků na sídlištích je prokázáno u kulturně i geograficky rozmanitých společenství tzv. přírodních národů. Jejich nálezy v zásobních jamách je možné na základě etnografických zpráv interpretovat několika způsoby. Pro možnost lidských obětí však *Josef Kandert (1982, 191-197)* na základě etnografických údajů pocházejících především z Afriky nenachází paralely. Uvádí ale vysvětlení pro nálezy částí těl, lebek nebo jednotlivých kostí. Jednotlivé kosti mohly být použity na výrobu předmětů, případně se může jednat o jedince, který zemřel daleko od domova.

Např. u kmene Lotuků v Súdánu bylo zvykem ponechávat těla lidí zabitých ve válce nebo při neštěstí bez povšimnutí ležet na místě, aby stejný osud nepotkal i člověka, který by s tělem manipuloval.

Pohřby na sídlištích v Africe se v 50. letech zabýval *Ladislav Holý (1956)*. Sebral zprávy o tomto fenoménu ze střední, východní a jižní Afriky, kde se ještě koncem 19. století jednalo o běžný způsob ukládání mrtvých. Při svém pozorování se zaměřil na tu část pohřebního ritu, kterou je možné zjistit z archeologických pramenů, sociální postavení zemřelého ve společnosti a závislost na místě uložení ostatků. Ve výčtu jím jmenovaných zvyklostí v jednotlivých oblastech se ukázalo, že pozůstatky lidských koster na sídlištích, které by se v archeologickém kontextu projevíly identicky, mají v kontextu jednotlivých kultur či období naprosto odlišný význam. Z uvedeného soupisu tedy vyplývá, že tento jev je velice rozmanitý a nelze učinit jakékoliv obecné závěry, natož je přenášet do evropského pravěku. Zároveň to poukazuje na to, že zobecnění provedená na základě jedné kultury mohou být velice zavádějící.

Jak etnografické a ikonografické prameny, tak prameny písemné ukazují na širokou škálu interpretačních možností sídlištních objektů s lidskými kosterními pozůstatky. Je nutné je však chápat jen jako spektrum možností interpretace, ne jako doklad.

3.6 POHŘBY V NÁDOBÁCH

Na sídlištích starší doby bronzové se vyskytují také pohřby dětí v nádobách (v tzv. pithoi). U nás se prvně tímto jevem zabýval *Jiří Neustupný (1933)*. V Čechách se podle *M. Zykové (2010, 102)* jedná převážně o nálezy z pohřebišť, na Moravě byly tyto pohřby ukládány do země jak na pohřebištích, tak na sídlištích. V nádobách byly většinou pohřbívány děti, jsou ale známy i takovéto způsoby uložení dospělých (např. Svatobořice, Blučina). Ve většině případů jde o chudé pohřby bez výbavy.

Tento způsob pohřbívání je tradičně vysvětlován jako důsledek kulturních vlivů z jihovýchodních oblastí. Pochází pravděpodobně z východního Středomoří a Přední

Asie (*Spurný 1961*, 186; *Zyková 2010*, 103). Počet nálezů z Čech a Moravy ukazuje na to, že se nejedná jen o ojedinělé uložení do nádoby, ale že můžeme hovořit o zvyku (*Spurný 1961*, 193; *Zyková 2010*, 103).

4 PŘÍKOPOVÁ OHRAZENÍ STARŠÍ DOBY BRONZOVÉ

Na konci starší doby bronzové začaly na rozsáhlém území střední Evropy - od severního Balkánu, přes Karpatskou kotlinu až po oblast únětické kultury - hojně vznikat výšinné, příp. hrazené osady (*Hásek 1975*, 105). Sídliště byla typicky stavěna na vrcholových partiích kopců a na ostrožnách nedaleko vodních toků. Z většiny pocházejí doklady výrobních činností – např. zpracování kovů (souhrnně *Novotná 1983*) nebo textilní a keramické výroby (*Jiráň [ed.] 2008*, 33). Obyvatelé, zdá se, nereprezentovali běžný průměr populace, ale jednalo se spíše o prostředí hospodářsky i mocensky privilegované, kde žila prominentní část společnosti (*Stuchlík 1985*, 130). Uměle chráněné lokality lze na základě dostupných informací zařadit do horizontu A2B1 (*Hásek 1975*, 108). Z mnoha lokalit je přitom doloženo i starší a mladší osídlení (*Jiráň [ed.] 2008*, 33).

Dosud jediný souhrnný přehled o hrazených osadách v Čechách publikoval v roce 1975 *I. Hásek (1975)*. Ve své práci upozorňuje na dvě rozdílné podoby opevnění v Čechách. Za jediný jednotící prvek, který je doložen u všech lokalit, je podle něj možné považovat pouze příkop. Zatímco ale v jižních Čechách je příkop pouze jednou ze součástí fortifikačního systému, na ostatním území Čech bývá jedinou doloženou formou ochrany sídliště. Výjimkou podle něj snad jsou ojedinělé nálezy mělkých kůlových jamek podél mělkého příkopu hradiště nad Podhořím v Praze-Troji, které by mohly být pozůstatkem palisádového ohrazení (*Hásek 1975*, 112). Do Háskovy koncepce, vypracované na základě tehdejšího stavu poznání, nezapadá nověji publikované sídliště na ostrožně v Březně u Loun, které bylo opevněno valem, příkopem a palisádou (*Štauberová – Štauber – Smrž 1991*).

Ze středních, východních a severozápadních Čech je ze starší doby bronzové dosud známo jen několik málo ohrazených lokalit (Obr. 8), jejichž publikace je dosud více než nedostatečná. Lze jmenovat Plotiště nad Labem, Klučov, Prahu-Troju, Prahu-Vinoř, Březno u Loun (*Hásek 1975*; *Jiráň [ed.] 2008*, 33). Ze severozápadních Čech by podle *Z. Smrže (1991, 61)* mělo starší době bronzové patřit 12 výšinných lokalit,

z kterých byly opevněny snad jen Dolánky, Levousy, Tušimice a Bílenec. U těchto lokalit však není opevnění datováno jednoznačně (Jiráň [ed.] 2008, 33).

V Plotištích nad Labem, byl v poloze „V cihelně“ nalezen příkop široký 4-6 m, který se místy rozšiřoval až na 10 m a dosahoval hloubky 112-170 cm (Hásek 1975, 108). V poloze „U kostela“ je doložena věteřovská opevněná osada, která se rozkládala na ploše necelého 1 ha a obklopoval ji příkop o šířce 10 m a hloubce až 5 m. Současné osídlení je doloženo i vně opevnění (Sklenář – Sklenářová - Slabina 2002, 265). U příkopu v Klučově se profil měnil od nálevkovité horní a strmé spodní části až po části se zaobleným dnem. V některých částech dosahoval maximální hloubky přes 280 cm a šířky až 424 cm (Hásek 1975, 108-109). Na ostrožně na pravém břehu Vltavy v Praze-Troji byl dokumentován příkopový žlab s rovným dnem o šířce 3 m a hloubce 40-50 cm. Středem dna procházel pruh místy hnízdotitě seskupených kamenů, snad pozůstatek kamenné nasucho kladené plenty, a podél příkopu byly ojediněle nalezeny kůlové jamky (Hásek 1975, 109; Sklenář – Sklenářová - Slabina 2002, 289; Lutovský – Smejtek a kol. 2005, 453; Čtverák a kol. 2006, 257-258). V Praze-Vinoři v poloze „V obůrkách“ byla jihovýchodní strana ostrožny přepažena příkopem o původní šířce 2,5 m a hloubce 1,5 m. Příkop byl v hlinitých úsecích hrotitého tvaru, v písčitých bylo dno rovné. Po určité době trvání osady byl příkop zrušen a záměrně zasypán, ale osídlení lokality snad trvalo dále (Hásek 1975, 109; srov. Zápotocká-Steklá 1963). V Březně u Loun v poloze „Na šachtách“ byl objeven příkop s šikmými stěnami a 120 cm širokým rovným dnem. Celkově příkop dosahoval rozměrů 800 cm na šířku a 320 cm do hloubky od úrovně podloží (Štauberová – Štauber - Smrž 1991).

Interpretace významu těchto ohrazení není vždy úplně jednoznačná. Podle I. Hásky (1975, 116-117) se jednalo spíše o hospodářská zařízení, jakousi formu ohrazení či zábrany. U Plotišť nad Labem, polohy „V cihelně“, vzhledem k nestejně šíří příkopu uvádí, že by mohlo jít dokonce pouze o napajedlo pro dobytek. Připouští ale, že nadbytečná hloubka a šířka příkopů a strategická poloha lokalit ukazují spíše na druhou možnost výkladu. V tomto případě by se ale podle něj jen stěží mohlo jednat o

hospodářská a organizační centra, která by byla alespoň částečně srovnatelná např. s věteřovsko-maďarovským prostředím. Neuvažuje však ani náznakem o tom, že by součástí českých opevnění mohly být ještě jiné prvky, po kterých se v archeologických kontextech žádné stopy nedochovaly (možná podoba viz Obr. 9/1).

Pro jiná období se ale běžně počítá s opevněním, u kterého byl vyhlouben příkop a zemina z něj byla použita na stavbu valu. Toto řešení je celkem logické, protože kromě toho, že zvyšuje absolutní hloubku příkopu, odbourává problém s transportem a uskladněním tak velkého množství materiálu (např. *Procházka 1990*, 228; *Procházka 2009*, obr.1; *Šolle 1984*, 124 obr. 40). Podle *R. Procházky (1990, 288)* mohla být jednoduchá opevnění, která se skládala z příkopu a prostého náspu, na koruně valu doplněna na sucho kladenou zdí nebo palisádou. Kůly palisády mohly být řazeny hustě u sebe (palisáda v pravém slova smyslu), nebo mohly být rozmístěny volněji a mezery mezi nimi pak byly vyplněny košatinou či vodorovnými břevny zasunutými do drážek (tzv. drážková nebo sloupková konstrukce) nebo mezi dvojicí svislých opěr (kleštinová konstrukce; Obr. 9/2). Pokud byla ovšem takováto konstrukce valu časem rozorána nebo rozplavena, nemáme možnost ji v archeologickém kontextu žádným způsobem zachytit.

Zcela jinou tradici stavby opevnění hradišť na konci starší doby bronzové měly jižní Čechy. Touto problematikou se souhrnně zabývali *J. Havlice* a *P. Hrubý (2002)*. Z jižních Čech je v současné době známo dohromady 27 výšinných sídlišť (*Chvojka 2007*, 31), většina z nich se nachází v blízkosti větších vodních toků, v jádru jihočeské sídelní komory (Obr. 8). Svou podobou se fortifikace výrazně odlišovaly od většiny soudobých opevněných lokalit v ostatních Čechách, a to jak mohutností, tak technikou – např. častým a výrazným použitím kamene (*Havlice - Hrubý 2002*, 42-43; *Chvojka 2007*, 31; *Jiráň [ed.] 2008*, 33-34). Výstavba těchto hradisek byla pravděpodobně ovlivněna z Podunají (*Hásek 1975*, 117), zřejmě z věteřovsko-maďarovského prostředí (*Havlice -Hrubý 2002*, 48; *Chvojka 2007*, 31) a jejich interpretace proto může být jiná než u hradišť v severozápadních, středních a východních Čechách (*Havlice 2000*, 67).

Fortifikační systém na hradišti u Vrcovic dosahoval celkové šířky 25 m a skládal se z mělkého vnějšího příkopu a dvojice hradeb, mezi kterými probíhal další příkop dosahující šířky 3 m a hloubky 4 m od temene valu. Při výzkumu vnitřního valu byla nalezena do červena propálená zem a kamení (*Hájek 1954*, 120; *Hásek 1975*, 110). Zhruba 2-3 m za vnitřní hradbou byla zjištěna pravidelně uspořádaná zástavba – řada obdélníkovitých sloupových domů (*Hásek 1975*, 113). Podobná konstrukce hradeb byla zjištěna i na dalších hradištích - ve Všemyslicích, Dobřejovicích a Týně nad Vltavou (*Chvojka 2007*, 32). Takovouto konstrukci lze předpokládat i u ostatních hradišť v jižních Čechách (*Havlice - Hrubý 2002*, 45). Systematičtěji byly zkoumány pouze hradiště u Vrcovic, Dívčí Kámen a v poslední době také Bechyně, některé další pak pouze formou sondáže (Skočice, Dobřejovice, Chřešťovice, Zvíkovské Podhradí; *Chvojka 2007*, 31). Datace některých dalších do starší doby bronzové je více než nejistá (Boletice, Nuzice), pouze pokud z lokality nepocházejí nálezy z jiných období, můžeme si být s datací jistější (Týn nad Vltavou). Na lokalitách Orlík, Zvíkov, Český Krumlov, Velešín nebyly dokonce zjištěny žádné stopy po opevnění, což *J. Havlice* a *P. Hrubý* (2002, 48) přičítají pozdější zástavbě. Výšinná sídliště Čichtice, Lipí a Záluží jsou dokonce známa pouze z povrchového průzkumu a ani na nich nebyly nalezeny žádné doklady opevnění.

Na Moravě byla pozornost hradištím starší doby bronzové věnována o poznání systematičtěji. Intenzivní zájem o tuto problematiku se objevil již v 50. letech v souvislosti s celostátním plánem studia maďarovských sídlišť na Slovensku a věteřovských na Moravě. V této souvislosti byl proveden výzkum na řadě lokalit, především na Cezavách u Blučiny a Hradisku u Kroměříže (*Stuchlíková 1982*, 389). Přestože v popředí zájmu stály věteřovské lokality, bylo na mnohých z nich prokázáno i únětické osídlení. K roku 1985 bylo výšinných osad únětické kultury na Moravě spolehlivě doloženo osm (*Stuchlík 1985*, 138) a na několika dalších lokalitách je únětické osídlení sporné. Na většině lokalit ale není doložena spojitost únětického osídlení s fortifikací (*Stuchlíková 1982*, 390; *Stuchlík 1985*, 138). Osídlení výšinných poloh mělo proběhnout částečně v klasické fázi únětické kultury (Blučina, Křepice,

Olbramovice) a další pak na přelomu klasické a poklasické fáze (Klentnice, Křižanovice, Radslavice-„Zelená Hora“) a v poklasické fázi (Bánov; *Stuchlík 1985*, 139; *Chmela 2008*; *Chmela 2009*, 92-94).

5 LOKALITA BRANDÝS NAD LABEM-VRÁBÍ „U VODOJEMU“

Lokalita se nachází na k. ú. Brandýsa nad Labem na jihovýchodním okraji města v místní části Vrábí v poloze „U Vodojemu“, po pravé straně silnice z Brandýsa do Dřevčic (Obr. 1). Je situována na nevýrazné vyvýšenině (Obr. 2 a 24) přímo nad drobnou bezejmennou vodotečí, pravobřežním přítokem Vinořského potoka. Od něj je lokalita vzdálena zhruba 800 m, od Labe cca 2 km. Nachází se v nadmořské výšce 215 - 220 m n. m. Až do zahájení výzkumu zde bývalo pole a plocha byla intenzivně orána.

5.1 PŘÍRODNÍ PROSTŘEDÍ

Lokalita je součástí Středočeské tabule, leží na rozhraní podcelků Českobrodské tabule a Mělnické kotliny, která se rozprostírá v severozápadní části Středočeské tabule a jde o plochou denudační sníženinu při dolním toku Vltavy a přilehlého úseku Labe. V místě Brandýsa nad Labem se její hranice táhne podél toku Labe v nevelké vzdálenosti od něj. Je tvořena převážně turonskými slínovci, většinou zakrytými čtvrtohorními říčními sedimenty. Vyznačuje se akumulacním reliéfem středopleistocenních a mladopleistocenních říčních teras a údolních niv (Demek [ed.] 1987, 348). Na Mělnickou kotlinu navazuje západně od ní podcelek Českobrodské tabule, který zde tvoří plochou pahorkatinu. Představuje strukturně denudační a akumulacní reliéf v okrajové oblasti České tabule. Skládá se z křídových pískovců a slínovců, permských sedimentů, hornin proterozoika a podřadně i kutnohorského krystalinika. Charakteristické jsou pro něj údolí vytvořená menšími levými přítoky Labe, říční terasy a tvary na sprašových pokryvech (Demek [ed.] 1987, 148).

Půdní pokryv je na lokalitě tvořen černozeměmi, jejichž matečným substrátem je zde spraš (Tomášek 2007, 43-44). Podle mapy potenciální přirozené vegetace (Neuhäuslová a kol. 2001) by krajinu v místě lokality a jejího jihozápadního okolí pokrývala černýšová dubohabřina (*Melampyro nemorosi-Carpinetum*), v které dominuje dub zimní a habr s častou příměsí lípy, dub letní a náročnější listnaté stromy jako jasan, javor klen nebo mléč a třešeň. Dnes je většina plochy odlesněna a buď

zastavěna, nebo využívána zemědělsky. Pěstuje se zde především obilí a cukrovka, dále řepka olejka a píce, méně často zelenina (*Neuhäuslová a kol. 2001*, 85-87). Na sever a východ od lokality převládaly lužní lesy. Na dolním toku Vinořského potoka u ústí do Labe se rekonstruuje střemchová jasanina (*Pruno-Fraxinetum*), místy v komplexu s mokřadními olšinami (*Alnion glutinosae*). Odlesněné plochy dnes slouží jako louky a často bývají odvodňovány. Pokud je plocha využívána jako pole, pěstuje se zde převážně obilí, cukrovka a kukuřice, méně řepka olejka, píce, mák a zeli (*Neuhäuslová a kol. 2001*, 64). Pro bezprostřední okolí toku Labe byla typická jilmová doubrava (*Querceto-ulmetum*), v které dominuje dub letní nebo jasan. Převážná část plochy je dnes zemědělsky využívána, především jako výnosná pole. Pěstuje se zde zelenina, kukuřice, ozimý ječmen, pšenice, řepka, cukrovka, případně jetel a vojtěška (*Neuhäuslová a kol. 2001*, 73-76).

Okolí Brandýsa nad Labem patří ke klimaticky nejprůzračnějším oblastem Čech. Vegetační období zde trvá od dubna do září. V současné době se zde průměrná roční teplota pohybuje kolem 9° C (na jaře 9° C, v létě 17° C, na podzim 9° C, v zimě 0° C; *Tolasz a kol. 2007*, 24-25). Roční úhrn srážek bývá kolem 550 mm (jaro 125-150 mm, léto 200-250 mm, podzim 100-125 mm, zima 0-100 mm; *Tolasz a kol. 2007*, 68-69).

5.2 OSÍDLENÍ LOKALITY V PRAVĚKU

Pravěké nálezy se ve Vrábí objevují již od 19. století (*Sklenář 2011*). Z první poloviny 20. století pochází nálezy převážně z bývalých cihlen (nejvíce Hrušovské cihelny a cihelny pana Limana). V poslední době byly stopy pravěkého osídlení zachyceny především při stavební činnosti v průmyslové zóně a při výstavbě rodinných domků.

Jak archeologické nálezy ukazují, bylo Vrábí osídleno pravděpodobně již od paleolitu. *J. Petrbok (1932)* uvádí z Hrušovské cihelny nález deseticentimetrového aurignackého nože. Z téže cihelny pochází i soubor sedmi kusů štípané industrie náležící „dunajské kultuře“ (*Horáková – Jansová 1932a*).

Období prvních zemědělců z Vrábí zatím není přesvědčivě doloženo. Jediným pozůstatkem datovaným do neolitu či eneolitu jsou nálezy sloupových a zásobních jam z Průmyslové ulice, kde byly zachyceny půdorysy tří sloupových staveb (*Němcová 2008a*). Nálezů z období eneolitu pochází z Vrábí již více. Kultura nálevkovitých pohárů je doložena ze dvou nedaleko od sebe vzdálených poloh. Sedm objektů je dokumentováno z parcel 1672/1 a 1672/50 (*Mikešová 2010*, 15) a několik objektů náležících převážně širémuskému stupni této kultury bylo narušeno při stavbě bytových domů „U Vodojemu“ (*Danielisová 2011*). Z Hrušovské cihelny uvádí *J. Böhm (1931)* sídliště jordanovské kultury. Z Limanovy cihelny pochází malý pohárek badenské kultury s prohnutými stěnami zdobený pod okrajem rytými trojúhelníčky (*Horáková-Jansová 1935a*). Kultura se šňůrovou keramikou je doložena z Hrušovské cihelny, odtud je nezdobený džbánec (*Horáková-Jansová 1932a*) a patrně z kostrového hrobu další dvě nádoby - pohár s ostře vyznačeným dnem, „baňatým“ tělem a ostře odsazeným válcovitým tělem, na hrdle s páskovým uchem a malý džbánec (*Hájek 1942a*). Z Vrábí jsou známy i dvě nádoby kultury se zvoncovitými poháry – hrnek a zvoncovitý pohár. Ani jeden z nálezů není ale blíže lokalizován (*Böhm 1950a; Anonym 1941a*).

Z Limanovy cihelny pochází celý soubor nahodile získávané keramiky a dalších artefaktů starší doby bronzové: 45 cm vysoká nádoba a množství keramických střepů (*Böhm 1929*), spodek únětického koflíku, bronzová pinzeta (*Jansová 1929*), hluboká mísa s „vypouklými“ stěnami, úlomek hrdla tenkostěnného hrnečku, zásobnice s prohnutým hrdlem a drsnějším tělem, profilovaný koflík s tenkými hlazenými stěnami (*Horáková-Jansová 1935a*). Z Rašovské cihelny byla získána část únětického džbáněčku, který byl na podhrdlí zdoben rytými vodorovnými liniemi se svazky třásní a který *L. Horáková-Jansová (1932b)* řadí ke staroúnětické kultuře. V cihelně v Hrušově byl nalezen profilovaný koflík určený jako „předúnětický“ (*Horáková-Jansová 1935b*). Ze zahrady hostince pana Maška je nález tmavošedé 12,5 cm vysoké nádoby (*Borkovský 1940*). Ve Vojanově ulici byla dokumentována únětická sídlištní jáma (*Němcová 2008b*). Nelokalizované jsou nálezy tří únětických koflíků a vyššího

vakovitého džbánu, který byl na podhrdlí zdoben dvěma svazky horizontálních rýh a svazky třásní (*Anonym 1941 c, 1941d*).

Doloženy jsou z Vrábí i pohřební aktivity únětické kultury. V Bažantnici narušil výkop pro plynovod „časně únětický“ hrob, ve kterém se za lebkou zemřelého nacházel džbánek zdobený svazkem horizontálních rýh na podhrdlí (*Knor 1965*). Z blíže nelokalizovaných hrobů pocházejí tři staroúnětické nádoby - nižší „buclatý“ džbánek s vousy pod uchem, „buclatý“ hrnec s plastickými žebry a mísa (*Anonym 1941b*), pět dalších únětických nádob a jedna bronzová jehlice (*Böhm 1950b*). V poslední době se nálezy z Vrábí rozšířily o několik pohřebišť z tohoto období: v Průmyslové ulici bylo dokumentováno menší pohřebiště z klasické fáze (*Němcová 2007*), další únětické pohřebiště bylo vykopáno nedaleko u křižovatky Průmyslové ulice s Pražskou (ústní sdělení A. Němcové a I. Krutiny). Pohřebiště ze staršího období únětické kultury bylo odkryto při stavbě bytových domů v lokalitě „U Vodojemu“ (*Danielisová 2011*). Jeho zpracování je součástí této diplomové práce. Naposledy byly sídlištní i hrobové nálezy doloženy v další fázi stavby bytových domů „U Vodojemu“. Při výzkumu se podařilo odkrýt i sídlištní jámy s lidskými skelety (*Pecinovská 2010*).

Nálezy mohylové kultury jsou doloženy celkem ve třech případech. Při kopání studny pana Hataše byl nalezen džbánek zdobený trojúhelníky vyplněnými vpichy a amfora s válcovitým hrdlem. Nálezy by podle *L. Hájky (1942b)* mohly pocházet z hrobu. Fragmenty nádoby mohylové kultury byly odkryty při výkopu rýhy pro vodovod v ulici U Vodárny (*Malý 1975*). Osídlení mohylové kultury je doloženo také z výzkumu „U Vodojemu“ (*Danielisová 2011*).

Z Limanovy cihelny jsou doloženy dva koflíky datované *L. Hájkem (1942c; 1942d)* do knovízské kultury. Další nelokalizovaný koflík z tohoto období uvádí *J. Böhm (1950c)*. Blíže nespecifikovaný počet žárových hrobů pochází z cihelny pana Chlebečka. Z nálezů je známa jedna nádoba, jehlancovité závaží a bronzový náramek (*Böhm 1950d*). Při stavbě vodojemu byly v porušené jámě nalezeny knovízské střepy (*Malý 1972a; 1974*). Velké množství knovízských sídlištních jam se podařilo odkrýt

nedaleko při stavbě bytových domů „U Vodojemu“ (*Pecinovská 2010; Danielisová 2011*). Knovízské jámy byly dokumentovány také ve Vojanově a Zahradní ulici (*Němcová 2008b, 2008c*).

V cihelně pánů Hellera a Ganze se vyskytl hrob z mladší doby bronzové zařazený *J. Böhm*em (1950e) do lužické kultury, ve kterém se nacházel blíže nespecifikovaný počet nádob. Ojedinelé nálezy střepů údajně lužické kultury pocházejí z ulice U Vodárny (*Malý 1972b*). Při výkopových pracích pro horkovodní potrubí ve Smetanově ulici byly dokumentovány sídlištní objekty štítarské kultury (*Vaněk 1974*). Velké množství keramiky ze závěru doby bronzové pochází také z výzkumu při stavbě bytových domů „U Vodojemu“ (*Pecinovská 2010; Danielisová 2011*).

Na téže lokalitě byly odkryty i objekty z počátku doby železné - stupně HC (*Pecinovská 2010; Danielisová 2011*), v Hrušově v ulici Na Okraji sídlištní objekty halštatské kultury a halštatská chata náležející stupni D (*Němcová 2009a; 2009b*). Další objekty doby železné byly zachyceny při výstavbě inženýrských sítí a komunikace pro rodinné domy na parcelách 1672/1 a 1672/50. Dva z nich je možné přiřadit stupni HC a 15 HD a LA (*Mikešová 2010, 15*). V Hrušovské cihelně byly nalezeny laténské střepy, podle *L. Horákové-Jansové (1932b)* mělo jít o větší laténské sídliště. Z keramiky odtud pochází tenkostěnná nádoba s ovaleným okrajem točená na kruhu (*Horáková-Jansová 1935b*) a vázovitá nádoba vytáčená na kruhu s ostře odsazeným hrdlem a kuželovitým spodkem (*Hájek 1942e*). Laténské sídliště uvádí *L. Horáková-Jansová (1932c)* také z cihelny pana Kejmara, která se nacházela na svahu malého údolí, jímž protéká drobný potok, po pravé straně silnice z Vrábí do Dřevčic. Část laténské nádoby byla nalezena také v cihelně pana Chlebečka (*Böhm 1949a*).

Z doby římské jsou doloženy sídlištní objekty z Hrušovské cihelny (*Böhm 1929*). Několik římských střepů pochází také z cihelny pana Chlebečka (*Böhm 1949b*). Nelokalizovaný je nález nádoby z „merovejského období“ (*Böhm 1950*).

Uvedený výčet nálezů pravěkého osídlení v Brandýse nad Labem-Vrábí, který odpovídá stavu našeho poznání a je jistě oproti skutečnému stavu neúplný, ukazuje, že tato oblast byla opakovaně osidlována již od nejstaršího období pravěku a nejpozději od počátku doby bronzové byla osídlena kontinuálně.

5.3 OKOLÍ LOKALITY VE STARŠÍ DOBĚ BRONZOVÉ

Při vymapování osídlení starší doby bronzové v rámci Brandýsa nad Labem a jeho okolí jsem vycházela z dat ADC a sběrů *Martina Kuny (1998)*, při kterých bylo zmapováno celé povodí Vinořského a Mratínského potoka. Všechny získané údaje jsem vynesla do mapy (Obr. 5) a barevně jsem od sebe odlišila pohřební a sídlištní nálezy, depoty, náhodné nálezy a data získaná ze sběrů. Nález je vždy zaznačen na udávaném místě. Pokud byl lokalizován pouze na střed katastru, vyznačila jsem ho do mapky přímo za název obce. Pro ucelenost obrazu jsem do mapy vynesla i nálezy z pravého břehu Labe (zde však již nebyly provedeny sběry).

Z tohoto vymapování dosavadních nálezů se ukazuje podstatný rozdíl v jejich hustotě mezi pravým a levým břehem Labe. Na levém břehu je stop po sídlištních i pohřebních aktivitách velké množství, jak v blízkosti řeky, tak dále od ní. Podél levého břehu jsou nápadné především koncentrace v Brandýse nad Labem, Zápech a Toušni – koncentrují se zde jak lokality z archeologických výzkumů, tak ze sběrů. Z větších publikovaných výzkumů je v okolí Brandýsa nad Labem nutné uvést nález únětického pohřebiště z Prahy-Miškovic (*Ernée 2000*) a hradiště věteřovské kultury z Prahy-Vinoře (*Zápotocká-Steklá 1963*). Na Vinořském potoce stojí za pozornost ještě další dvě výšinné polohy, z kterých jsou doloženy nálezy keramiky ze starší doby bronzové, třebaže jen ze sběrů – Jenštejn a Dřevčice. Pokud vezmeme v úvahu, že poloha na Vrábí „U Vodojemu“ byla ohrazena, máme tu dvě jisté a dvě nejisté ohrazené polohy na Vinořském potoce ze starší doby bronzové v nevelké vzdálenosti od sebe (Vrábí je od Vnoře vzdáleno cca 5,5 km vzdušnou čarou).

Z pravého břehu je oproti tomu starší doba bronzová podle ADC doložena jen

ojetiněle (sídlištní jáma věteřovské kultury a depot ze Staré Boleslavi, náhodný nález únětické jehlice z Kostelního Hlavna nebo bronzového předmětu z Tuřic, zařazeného V. Mouchou do únětické kultury s výhradou). Prozatím další nejbližší doklad osídlení starší doby bronzové tak pochází až z Brodců nad Jizerou, kde bylo odkryto pohřebiště únětické kultury (*Rataj 1954*). Zdá se, že zatímco bylo jak Mladoboleslavsko, tak širší zázemí Pražské kotliny osídleno hojně, zhruba 20 km široký pruh podél pravého břehu Labe byl téměř prázdný, přestože nálezy jiných kultur zde ojediněle nejsou a ani počet archeologických akcí není nikterak malý (počet pozitivních akcí na k. ú. podle ADČ: Stará Boleslav 116, Lysá nad Labem 36, Káraný 39, Nový Vestec 17, Kostelní Hlavno 12). *Václav Moucha (1963, 48)* sice pro Pojizeří uvádí, že se jednalo o okrajovou oblast únětické kultury, kde se osídlení koncentrovalo podél Jizery od ústí do Labe až k Mladé Boleslavi, ale nejjižnější jím zmiňovanou lokalitou jsou právě Brodce (cca 20 km vzdušnou čarou od ústí Jizery). Absence nálezů starší doby bronzové na pravém břehu Labe by tak nemusela odrážet pouze stav výzkumu, ani odlišnost přírodních podmínek. Co tato skutečnost ale znamená a jestli se nemohlo jednat např. o hraniční oblast, je otázkou.

6 POPIS OBJEKTŮ

6.1 HROBOVÉ A SÍDLIŠTNÍ JÁMY

U hrobů popisují tvar hrobové jámy, jejich výplň, polohu a orientaci skeletu. U rozměrů jednotlivých hrobových jam je zaznamenána vždy maximální délka (D) a maximální šířka (Š) na úrovni skrývky. Od úrovně skrývky byla také měřena maximální hloubka (H) jámy. K jednotlivým hrobům jsou uvedeny i signifikantní movité nálezy, u lidských kostí včetně základního antropologického určení pohřbených jedinců. U orientace hrobové jámy je, pokud to bylo možné určit, na prvním místě uvedena strana, ke které byl jedinec uložen hlavou. Všechny objekty zde označuji pojmem „hrob“, přestože v některých případech byl jako hrobová jáma využit sídlištní objekt, u kterého nelze s jistotou říci, zda je toto označení oprávněné. Pokud není v popisu a v plánech objektů uvedeno jinak, nebyla výplň objektů blíže specifikována. Při popisu skeletů vycházím z antropologické zprávy *P. Stránské (2011)* a archeozoologických analýz *R. Kyselého (2011)* a *Z. Šivové (2011)*.

Hrob č. 63 (Tab. LXIV-LXV)

Do pravidelné obdélné jámy se zaoblenými rohy a rovným dnem byly pohřbeny ostatky dvou jedinců na sobě, hlavou k JJZ. Kostra horního jedince (kostra č. 1) ležela na pravém boku se skrčenými dolními končetinami a horními končetinami ohnutými v loktu. Druhá kostra se nacházela pod horním jedincem. Byla uložena na pravém boku a její lebka ležela na týlu za lebku vrchního jedince. Zhruba uprostřed Z stěny, 13 cm nade dnem, byla jáma rozšířena o 98 cm dlouhý a 29 cm široký prostor, do kterého byli na sebe uloženi dva nedospělí jedinci. Ze skeletu č. 3 se zachovaly části lebky a neúplný poškozený postkraniální skelet. Kostra byla uložena na levém boku s pokrčenými dolními končetinami, hlavou k J. Ze skeletu č. 4 se dochovaly části lebky a fragmenty některých kostí postkraniálního skeletu. Výplň obou částí objektu byla homogenní, avšak blíže v dokumentaci nespecifikovaná. Mohlo by se také jednat o superpozici dvou hrobů, ale to na základě dokumentace nelze s jistotou určit. Z hrobu

pochází nádoby 63/1 a 63/2 (Tab. I) a malý fragment bronzového drátku (B 63/1, Tab. LIII).

Rozměry: D=200 cm, Š =79 cm, resp. 108 cm, H= 26 cm

Orientace: JJZ-SSV; J-S

Antropologické určení:

Kostra 1: Ž?, adultus I (20-35 let);

Kostra 2: Ž?, adultus II (30-40 let);

Kostra 3: D, infans II (1,5 roku);

Kostra 4: D, infans III (7,5-9,5 roku)

Inventář: 46 ks keramiky; 36 ks zvířecích kostí

63/1 koflík s ven vyhnutým hrdlem, které je od těla výrazně odsazeno, tělo zdobeno svazky svislých rýh, na podhrdlí s páskovým ouškem (Tab. I)

63/2 džbánec s ven vyhnutým hrdlem a nízko posazenou ostrou výdutí těla, na podhrdlí s páskovým ouškem (Tab. I)

63/3-6 fragmenty keramiky (Tab. I)

B 63/1 malý fragment bronzového drátku (Tab. LIII)

K 63/1 fragment lopatky většího savce (Tab. LV)

- Lopatka tura domácího (*bos taurus*)
- Lopatka ovce/kozy (*ovis/capra*)

Hrob č. 64 (Tab. LXI-LXII)

V jámě obdélného tvaru byly uloženy ostatky čtyř jedinců na sobě. Kostra horního jedince (č. 1) byla uložena na pravém boku u V okraje objektu, hlavou k J, s pokrčenými dolními končetinami. Z kostry č. 2 byla zachována lebka a některé poškozené kosti postkraniálního skeletu. Tento jedinec byl uložen na pravém boku, hlavou k J, vedle kostry č. 1. Oba skelety musely být do hrobu uloženy současně, protože měly propletené dolní končetiny. Pod nimi se nacházely kosti ze skeletu č. 3 bez anatomického pořádku. Lebka tohoto jedince byla uložena pod úrovní lebek horních dvou a směřovala týlním otvorem ke stěně objektu. Kosti byly roztroušeny kolem lebek i v severní části objektu. Pod lebkami, v nejnižší úrovni objektu, se nacházely pozůstatky kostry č. 4. Fragmenty lebky ležely v jižní části objektu. K tomuto jedinci nebylo možné jednoznačně přiřadit kosti postkraniálního skeletu. Poměrně ostrá hranice uložení kostí v hrobové jámě (především v JZ rohu) ukazuje na přítomnost organické schránky, která však po sobě nezanechala jiné stopy. Stěny jámy byly v podstatě kolmé, jen na jižní straně tvořila stěna na úrovni cca 25 cm ode dna mírně se svažující schod.

Rozměry: D=182 cm, Š = 94 cm, H= 48 cm

Orientace: J-S

Antropologické určení:

Kostra 1: N - M???, adultus I (20-30 let)

Kostra 2: M, adultus II – maturus I (30-50 let)

Kostra 3: Ž, adultus II – maturus I (30-50 let)

Kostra 4: Ž, adultus II – maturus I (30-50 let)

Inventář: 55 ks keramiky; 29 ks zvířecích kostí

64/1-6 fragmenty keramiky (Tab. II)

- Lopatka ovce/kozy (*ovis/capra*)

Hrob č. 65 (Tab. LXVIII-LXX)

Hrob č. 65 byl překryt kamenným závalem z poměrně velkých kamenů. Zával velikostí i uspořádáním odpovídal obdélnému tvaru hrobové jámy. Stěny jámy se mírně svažovaly k rovnému dnu. Hrobová jáma měla přibližně obdélný tvar a u Z stěny narušoval hrob 65A v celé jeho délce. Mohlo se také jednat o jakýsi výklenek, situace není na základě dokumentace jasně interpretovatelná, je ale velmi podobná jako u hrobu 63. Na S straně byla hrobová jáma částečně narušena hrobem 66. Pod kamenným závalem se nacházely pozůstatky minimálně čtyř jedinců a dále několik dislokovaných kostí, které nebylo možné jednoznačně přiřadit k žádnému skeletu. Anatomickou příslušnost k některému z nich nelze vyloučit ani potvrdit.

V centrální poloze se nacházela kostra dospělé ženy orientovaná hlavou k JJV (kostra 5). Uložena byla na pravém boku, s nohama silně pokrčenýma k tělu a pažemi zkříženými na hrudi, zhruba 10-15 cm nade dnem jámy. Pod hlavou a kolem ní byly těsně naskládány kameny (pod nimi se částečně nacházela kostra 3). Za zády ženy byly objeveny fragmenty keramické nádoby (nádoba 65A/1, Tab. IV). Kromě centrálního pohřbu se v hrobě nacházely ještě další tři skelety, které byly rozmístěny kolem centrálního pohřbu. V JV rohu hrobu, u hlavy zemřelé, byl v orientaci Z-V na pravém boku s pokrčenými horními končetinami uložen neúplný skelet dospělého jedince (kostra 3), který byl částečně překryt kameny, které měla kostra 5 pod hlavou. Ve V části hrobové jámy byl uložen neúplný skelet jedince (kostra 1) zřejmě na pravém boku, hlavou k JJV. Vzhledem k robusticitě kostí se jednalo spíše o muže, který zemřel ve věku 40-60 let. Do SZ rohu hrobu, k nohám „centrálního“ jedince byl na pravý bok uložen ve stejné orientaci postkraniální skelet staršího dítěte (kostra 2). Samostatná lebka, která mohla původně náležet k tomuto skeletu, se nacházela v objektu 65A. Těsně za zády tohoto jedince byla nalezena malá miska (nádoba 65/1, Tab. III).

Rozměry: D = 320 cm, Š = 174 cm, H = 41 cm

Orientace: JJV-SSZ

Antropologické určení:

Kostra 1: N – M???, maturus I-II (40-60 let)

Kostra 2: D, infans III (12-14 let)

Kostra 3: N, adultus I-II (20-40 let)

Kostra 5: Ž, adultus II – maturus I (35-50 let)

Inventář: 72 ks keramiky; 17 ks zvířecích kostí + 1 kostěný artefakt; 1 ks štípané industrie

65/1 menší jednoduchá miska (Tab. III)

65A/1 koflík s ven vyhnutým hrdlem, které je od těla výrazně odsazeno, na podhrdlí s páskovým ouškem (Tab. IV)

65/2-4 fragmenty keramiky (Tab. III)

K 65/1 lopatka prasete domácího (*Sus scrofa f.?*) – velmi juvenilní jedinec (Tab. LV)

K 65/2 lopatka ovce domácí (*Ovis aries*; Tab. LV)

K 65/3 dlátko (37,6 mm) z diafýzy velkého savce (Tab. LIII)

ŠI 65/1 fragment čepelky bez terminální části s bilaterální retuší (Tab. LVI)

Hrob č. 65A (Tab. LVIII-LXX)

Hrobová jáma hrobu 65A byla obdélného tvaru se stěnami svažujícími se k rovnému dnu – na J straně pozvolněji, na S prudčeji. Na Z straně byl hrob v superpozici s hrobem 65. Jejich vzájemný vztah ale není zcela zřejmý. V hrobové jámě ležel skelet ve velmi silně skrčené poloze na pravém boku (kostra 4), orientovaný k JJV. Na hrudi zemřelého byla uložena další lebka na pravém spánku obličejem k JZ, náležící snad skeletu 2 z objektu 65. V zásypu hrobu byl dokumentován fragment keramické nádoby 65A/1 (Tab. IV), jejíž zbytek se nacházel v objektu 65.

Rozměry: D = 200 cm, dochovaná Š = 54 cm, H = 23 cm

Orientace: JJV-SSZ

Antropologické určení:

Kostra 4: spíše Ž, adultus II – maturus I (35-50 let)

Inventář: 30ks keramiky; 9 ks zvířecích kostí

65A/2-5 fragmenty keramiky (Tab. IV)

Hrob č. 66 (Tab. LXVIII, LXIX a LXXI)

V mělké oválné jámě s rovným dnem byl nalezen skelet na pravém boku, orientovaný hlavou k J. Dolní končetiny byly pokrčeny, horní končetiny předloktími složeny přes trup. Svojí jižní třetinou porušovala hrobová jáma hrob 65. Vzhledem k tomu, že jižní okraj hrobové jámy není ve výplni hrobu 65 jasně patrný, není možné určit přesnou maximální délku. Hranice hrobu je vymezena jen nepřímými kameny patřícími k hrobu 65.

Rozměry: D = cca 140 cm, Š = 80 cm, H = 10 cm

Orientace: J-S

Antropologické určení:

Kostra 1: dospívající jedinec, juvenis (18-20 let)

Inventář: -

Hrob č. 67 (Tab. LXVIII, LXIX a LXXI)

Hrobová jáma obdélného tvaru se zaoblenými rohy a rovným dnem byla na J straně porušena objektem 550. Z kostry se díky mladšímu zásahu dochoval pouze postkraniální skelet. Jedinec byl pohřben na pravém boku, orientovaný k J. Dolní končetiny měl zemřelý poměrně silně skrčeny, horní byly složeny před tělem. V oblasti hrudníku byla nalezena hlezenní kost tura.

Rozměry: dochovaná D = 120 cm, Š = 78 cm, H = 15 cm

Orientace: J-S

Antropologické určení:

Kostra 1: spíše Ž, maturus I (40-50 let)

Inventář: 4 ks zvířecích kostí

Hrob č. 68 (Tab. LXVIII, LXIX a LXXII)

Hrob 68 se nacházel v superpozici s hrobem 551. Z dochované situace není zcela zřejmé, jaký vztah k sobě tyto dva objekty mají. Hrob 68 mohl být pouze narušen hloubením hrobu 551, ale mohlo se také původně jednat o vícenásobný hrob, v kterém byly při ukládání posledního jedince starší kosti odsunuty stranou. Část situace označovaná jako hrob 68 byla kruhovitého tvaru, hrob 551 ji porušoval v JZ části. Byly zde uloženy lebky, zlomky lebek a kosti postkraniálních skeletů v neanatomické poloze. V objektu byly nalezeny pozůstatky minimálně pěti jedinců.

Rozměry: D = cca 141 cm, Š = cca 71 cm, H = cca 30 cm

Orientace: -

Antropologické určení:

Větší části koster:

Kostra 1: M, maturus II – senilis (nad 50 let)

Kostra 2: D, infans III (7-9 let)

Kostra 3: dospívající jedinec, juvenis (17-19 let)

Fragmenty lebek:

Kostra 4: spíše M, adultus I

Kostra 5: N, dospělý

Inventář: 22 ks keramiky; 2 ks zvířecích kostí

68/1-2 fragmenty keramiky (Tab. V)

Hrob č. 73 (Tab. LXXIII-LXXIV)

V mělké oválné jámě s rovným dnem byl uložen jedinec ve skrčené poloze na pravém boku hlavou k JJZ (kostra 1). Před čelem zemřelého ležela větší miska, která byla druhotně upravena z většího hrnce (73/1, Tab. V). V objektu byly nalezeny také dvě stejné kostěné jehlice (K 73/2 a 3, Tab. LIII). Jedna se nacházela před pánví kostry 1, poloha druhé není známa. Kromě skeletu se v objektu nacházely ještě dislokované kosti dvou jedinců (kostra 2 a 3) a množství zvířecích kostí (rozmístění jednotlivých skeletů v hrobě viz *Stránská 2011*, 9). Severní okraj hrobové jámy se nepodařilo zachytit. Vzhledem k většímu množství keramiky z pozdní doby bronzové a počátku doby halštatské mohla být severní část hrobu druhotně narušena. Ze zásypu objektu bez přesné lokalizace pochází dva drobné bronzové předměty – bronzová tyčinka, snad zlomek jehlice (B 73/2, Tab. LIII) a drobný vypouklý předmět

pravidelného kruhového tvaru s vroubeným vzorem připomínající mušli (B 73/1, Tab. LIII).

Rozměry: D = cca 320 cm, Š = 102 cm, H = 12 cm

Orientace: JJZ-SSV

Antropologické určení:

Kostra 1: spíše M?, adultus II – maturus I (35-50 let)

Kostra 2: Ž, juvenis – adultus I (okolo 20 let)

Kostra 3: spíše M, adultus II – maturus I (30-45 let)

Inventář: 240 ks keramiky; 2 bronzové předměty; 16 ks zvířecích kostí + 2 kostěné artefakty; 1 ks broušené industrie

73/1 větší "mísa" se šikmým jednoduchým okrajem - Jedná se původně o spodní část nádoby, které byl po odlomení horních částí vytvořen okraj druhotným zbroušením lomů (Tab. V)

73/2-18 fragmenty keramiky (Tab. V a VI)

B 73/1 drobný vypouklý předmět pravidelného kruhového tvaru s plastickou výzdobou připomínající mušli (Tab. LIII)

B 73/2 bronzová tyčinka, snad zlomek jehlice (Tab. LIII)

K 73/1 fragment lopatky z tura domácího (*Bos taurus*; Tab. LV)

K 73/2 kostěná jehlice ve tvaru šipky – z kosti neurčeného savce (Tab. LIII)

K 73/2 kostěná jehlice ve tvaru šipky – z kosti neurčeného savce

(Tab. LIII)

BI 73/1 zlomek broušeného nástroje (Tab. LVI)

Hrob č. 74 (Tab. LXXV-LXXVI)

Do sídlištní jámy kosodélného až kruhovitého tvaru se svislými stěnami byl 35 cm nad dno uložen jedinec v silně skrčené poloze na pravém boku hlavou k JV. Po východní i západní straně se podél kostry nacházely masivní kameny, které mohly původně tvořit kamenný zával či kamennou konstrukci. Velkým kamenem byla zatížena i lebka zemřelého. Jiné kameny na kostře nebyly dokumentovány, ale vzhledem k relativně malému zahloubení do podloží mohly být odstraněny např. orbou. Kostra byla uložena do již částečně zaplněné jámy v hnědé středně ulehle jílovité hlíně.

Rozměry: D = 153 cm, Š = 133 cm, H uložení skeletu = 10 cm, H objektu = 45 cm

Orientace: JV-SZ

Antropologické určení:

Kostra 1: D, infans III (8-9 let)

Inventář: 1 ks zvířecí kosti

Objekt 76, Hrob 204 (Tab. LXXVII-LXXVIII)

Do dna objektu 76 s okrouhlým půdorysem o průměru cca 260 cm byla zhruba uprostřed zahloubena obdélná hrobová jáma, ve které byli těsně na sobě uloženi tři jedinci. Vrchní skelet (kostra 1) byl pohřben v pokrčené poloze hlavou k J, s horními končetinami složenými na břiše. Hlava spočívala na pravém spánku, trup na zádech. Spodní dva skelety (kostry 2 a 3) již nebyly zachovány v anatomickém uspořádání, obě lebky se ale nacházely v samé jižní části hrobu. Podél východní strany hrobu byla uložena stehenní kost, která jakoby tvořila hranici (podobně hrob 11 na pohřebišti v Březně u Loun: *Pleinerová 1981*, 354). Všechny kosti dodržovaly poměrně ostrou

hranici o velikosti 50x120 cm, což by mohlo nepřímo dokládat existenci organické schránky. Z fotografické dokumentace je patrné, že se v úrovni těsně nad skelety rýsoval o něco tmavší obdélník rozměrově odpovídající umístění kostí. Podél skeletů bylo na obou stranách nalezeno několik kamenů, jeden za zády vrchního skeletu a pět před skeletem, dva z nich přepálené. Před břichem vrchního skeletu se ještě mezi kostmi nacházel menší koflík (204/1, Tab. XI). Jeho příslušnost právě k tomuto skeletu však není zřejmá. Celý kruhový objekt byl vyplněn homogenní hnědošedou ulehlou výplní s čáčkami šedožluté spraše, u dna se nacházela tmavá hnědošedá vrstva. Druhotný zásah do výplně objektu 76 není na dokumentovaných profilech ani na fotografii patrný.

Rozměry jámy: D = 280 cm, Š = 140 cm, H = 50 cm

Rozměry hrobu: D = 200 cm, Š = 114 cm, H = cca 60 cm, cca 10 cm pod dno
kruhové jámy

Orientace: J-S

Antropologické určení:

Kostra 1: dospívající jedinec, juvenis (17±2 roky)

Kostra 2: M, adultus II – maturus I (30-45 let)

Kostra 3: M, maturus II (40-50 let)

Inventář: 76: 268 ks keramiky; 152 ks zvířecích kostí; 2 ks štípané industrie; 1 ks
broušené industrie

204: 5 ks keramiky; 15 ks zvířecích kostí

76/1-38 fragmenty keramiky (Tab. VII-XI)

204/1 koflík s ven vyhnutým okrajem a dvojkonicky vyklenutým tělem,

nad výdutí drobné páskové ucho (Tab. XI)

204/2 dokumentovaná keramika (Tab. XI)

ŠI 76/1 úštěp (Tab. LVI)

ŠI 76/2 srpová čepelka – pracovní hrana s retuší, křemičitý lesk (Tab. LVI)

BI 76/1 drobný fragment broušeného nástroje (Tab. LVI)

Hrob č. 129 (Tab. LXXIX-LXXX)

V jámě vejčitého půdorysu s mírně se svažujícími stěnami a rovným dnem byl nalezen skelet uložený na pravém boku ve skrčené poloze orientovaný hlavou k JJV. Dolní končetiny byly poměrně silně přitaženy k tělu, horní pokrčeny před trupem zemřelého, levá paže přitažena až k bradě. Výplň objektu byla homogenní, avšak v dokumentaci blíže nespecifikována. V hrobě se nenacházely žádné další přídavky.

Rozměry: D = 124 cm, Š = 80 cm, H = 22 cm

Orientace: JV-JZ

Antropologické určení:

Kostra 1: Ž, maturus I-II (45-60 let)

Inventář: 4 ks keramiky; 3 ks zvířecích kostí

Hrob č. 169 (Tab. LXXXI-LXXXII)

Skelet v hrobě 169 byl uložen do hlubší obdélné jámy s kolmými stěnami a rovným dnem, jejíž zásyp byl homogenní. Pouze na východní stěně hrobové jámy byl na úrovni 15 cm od povrchu skřívky zdokumentován stupeň o šířce 15 cm. Mrtvý byl pohřben ve skrčené poloze na pravém boku s koleny přitaženými před tělo, hlavou k J.

Levou paži měl volně položenou přes břicho, pravou silně ohnutou v lokti, směřující dlaní k obličeji. Páteř byla výrazně zakulacená a ohnutá v hrudním úseku. Před krkem zemřelého byla uložena mělká mísa (169/2, Tab. XII). Zhruba 10 cm od úrovně skrývky se v zásypu objektu nad nohama skeletu nacházel menší hrnec (169/1, Tab. XII).

Rozměry: D = 184 cm, Š = 108 cm, H = 40 cm

Orientace: J-S

Antropologické určení:

Kostra 1: M, maturus II (nad 50 let)

Inventář: 62 ks keramiky

169/1 polovina nádoby s mírně vyhnutým okrajem, výrazně odsazeným hrdlem od podhrdlí a baňatým tělem (Tab. XII)

169/2 širší nízká miska s jednoduchým okrajem, pod kterým se původně nepravidelně nacházelo pět bradavkovitých pupků, dodnes zachovány čtyři (Tab. XII)

Hrob č. 196 (Tab. LXXXIII)

V kruhové jámě s kolmými stěnami a rovným dnem byl na dno uložen jedinec na levém boku ve skrčené poloze, hlavou k JZ. Lebka byla zřejmě původně něčím vypodložena, ležela na levém spánku a směřovala obličejem mírně dolů. Obě dvě paže byly v loktech ohnuty a směřovaly dlaní k obličeji. Za zády skeletu, u samého okraje jámy, byl nalezen větší kus mazanice.

Rozměry: D = 162 cm, Š = 150 cm, H = 25 cm

Orientace: JZ-SV

Antropologické určení:

Kostra 1: Ž, juvenis (18-20 let)

Inventář: 20 ks keramiky; 6 ks zvířecích kostí; 1 ks štípané industrie

ŠI 196/1 čepelka bez sekundární úpravy (Tab. LVI)

Hrob č. 203 (Tab. LXXXIV-LXXXV)

Do kruhové až mírně oválné jámy o průměru 220x178 cm a hloubce 40 cm s mírně šikmými stěnami a rovným dnem byla v její jižní části vyhloubena oválná až vejčitá jáma s rovným dnem a kolmými stěnami. Do této jámy byl mrtvý uložen na pravý bok ve skrčené poloze hlavou k S. Horní končetiny s propletenými prsty ležely před trupem na úrovni obličeje. V severovýchodní části byla hrobová jáma propojená s jámou vakovitého tvaru, která byla rovněž zahlobena do kruhové jámy. Kostra byla zasypana cca 25 cm mocnou vrstvou hnědé jílovité zeminy promísené zrnky spraše. Na tuto homogenní vrstvu shora nasedalo množství tenkých splachových vrstev, které zasahovaly jak do výplně hrobové jámy, tak do zbytku objektu.

Rozměry jámy: D = 220 cm, Š = 176 cm, H = 40 cm

Rozměry hrobu: D = 130 cm, Š = 92 cm, H = 90 cm, 50 cm pod dno kruhové jámy

Orientace: S-J

Antropologické určení:

Kostra 1: Ž, maturus I-II (40-55 let)

Inventář: 3 ks keramiky; 6 ks zvířecích kostí

Hrob č. 206 (Tab. LXXXVI-LXXXVII)

Do mělké obdélné jámy se zaoblenými rohy a rovným dnem byl uložen skelet nedospělého jedince ve skrčené poloze na pravém boku. Hlavou byl orientován k JZ. Dolní končetiny byly přitaženy k tělu, horní byly složeny těsně před trup. U kraje jámy za temenem pohřbeného bylo dokumentováno několik keramických střepů, zachycených však pouze na plánu (chyba v dokumentaci?).

Rozměry: D = 146 cm, Š = 85 cm, H = 18 cm

Orientace: JZ-SV

Antropologické určení:

Kostra 1: D, infans II (4±2 roky)

Inventář: 6 ks keramiky

Hrob č. 207 (Tab. LXXXVI-LXXXVII)

V mělké obdélné jámě se zaoblenými rohy a rovným dnem byl uložen jedinec ve skrčené poloze na pravém boku hlavou k JZ. Horní končetiny byly ohnuty v lokti a přitaženy před obličej. Před hrudníkem zemřelého byla nalezena malá nádobka (207/1, Tab. XII). Jámu v SZ rohu porušoval objekt č. 208, který byl kruhového půdorysu o průměru cca 62 cm a hloubce 16 cm.

Rozměry: D = 160 cm, Š = 100 cm, H = 8 cm

Orientace: JZ-SV

Antropologické určení:

Kostra 1: D, infans III (8±2 roky)

Inventář: 7 ks keramiky = 1 nádoba

207/1 pohárek s kónicky se rozšiřujícím tělem, výrazně odsazeným hrdlem od těla a mírně vyhnutým okrajem, pod přelomem hrdla a podhrdlí provrtaný otvor (Tab. XII)

Hrob č. 551 (Tab. LXVIII, LXIX a LXXII)

Hrob 551 se nacházel v superpozici s hrobem 68 v jeho SV, resp. JZ části. Určit ale jejich vzájemný vztah není na základě dokumentace možné. Hrob 68 mohl být druhotně narušen, nebo se také mohlo jednat o jeden jediný objekt, kdy při ukládání posledního skeletu byly starší kosti odsunuty stranou do jakéhosi „výklenku“. V hrobě 551 byl uložen jedinec, jehož pokrčené dolní končetiny byly otočeny na pravou stranu a lebka byla stočena obličejovou částí k levému rameni. Kostra ležela trupem na zádech, horní končetiny měla složené v klíně, hlava směřovala k JZ. Nad hlavou a nad chodidly byly umístěny velké kameny. Dva větší kameny se nacházely také u pravého boku jedince. U hlavy byl uložen malý koflík (551/1, Tab. XIII). Jako příměs se v hrobě nacházely kosti ještě nenarozeného plodu a vlevo vedle dolních končetin byly neanatomicky uložené zbytky lebky a kostí postkraniálního skeletu dalšího dospělého jedince/jedinců.

Rozměry: D = cca 230 cm, Š = 140 cm, H = 54 cm

Orientace: JZ-SV

Antropologické určení:

Kostra 1: M, maturus I-II (40-55 let)

Příměs:

Kostra 2: Ulna – sin (plod)

Kostra 3: anatomicky neuspořádané kosti dospělého jedince/jedinců

Inventář: 33 ks keramiky; 9 ks zvířecích kostí

551/1 malý koflík s jednoduchým mírně se nálevkovitě zužujícím profilem těla, pod okrajem s plochým jazykovitým pupkem (Tab. XIII)

551/2-5 fragmenty keramiky (Tab. XIII)

K 551/1 lopatka ovce nebo kozy (*Ovis/capra*; Tab. LV)

Hrob č. 660 (Tab. LXXXVIII)

V kulturní vrstvě sektoru D byla v kvadrantu č. 9 nalezena lidská lebka na pravém spánku, která ležela temenem k JV. Zbytek skeletu ani stopy po hrobové jámě nebyly nalezeny. Lebka náležela neurčitelnému jedinci, spíše muži, který zemřel ve věku nad 45 let. Datace skeletu je značně nejistá.

Orientace: JV-SZ

Antropologické určení:

Kostra 1: spíše M?, maturus I-II (nad 45 let)

Inventář: -

Hrob č. 675 (Tab. LXXXIX)

V zachované kulturní vrstvě v sektoru D byla v kvadrantu č. 28 nalezena dolní polovina skeletu uložená na levém boku ve skrčené poloze, která byla původně orientována zřejmě k SZ. Chodidla skeletu se nacházela zhruba 2 m od vnější strany kamenného věnce mohyly (Obj. 690). Stopy jámy, ve které byl skelet uložen, nebyly zachyceny. Před koleny a u chodidel skeletu byly nalezeny střepy patřící údajně knovízské kultuře, které mohly jak souviset s kostrou, tak být pouhou náhodnou součástí kulturní vrstvy. Datace skeletu je tedy značně nejistá.

Orientace: SZ-JV

Antropologické určení:

Kostra 1: M, maturus I-II (40-55 let)

Inventář: 5 ks zvířecích kostí

Hrob č. 690 (Tab. XC-XCIII)

Mohyla byla tvořena kamenným věncem uloženým na úrovni tehdejšího povrchu (tj. povrchu kulturní vrstvy), o vnějším průměru přibližně 4,2 m. Šířka věnce nikde nepřesahovala 1 m, na JZ a SV straně je přerušen, buď tomu tak bylo původně, nebo se v těch místech nezachoval. Ve věnci byly užity různé druhy kamene, převažoval místní pískovec. Přibližně ve středu tohoto věnce, blíže k SV straně, se nacházela hrobová jáma. Nad její JZ částí bylo odkryto několik těsně vedle sebe naskládaných kamenů, které tvořily přibližně obdélník o rozměru 110x65 cm. Zhruba 25 cm pod úrovní těchto kamenů se v zásypu objektu nacházely ještě tři další velké kameny. V SZ rohu jámy byl objekt mírně porušen objektem č. 751 – jámou kruhového půdorysu o průměru cca 26 cm a hloubce 30 cm. V dokumentaci je patrné, že SV roh objektu 690 je polokruhovitě rozšířen, jakoby tam byl zahloben další kruhovitý objekt, tentokrát ovšem menšího půdorysu (cca 12 cm) a více posunutý do hrobové jámy. Toto zahlobení nebylo však jako samostatný objekt identifikováno. Podél východní stěny objektu ve vzdálenosti 6-8 cm byly dokumentovány tři drobné kúlové jamky shodné velikosti o kruhovém půdorysu 6 cm a hloubce 4-7 cm (objekty č. 653, 654, 655), které se nacházely v řadě ve vzdálenosti cca 30 cm od sebe. Poblíž objektu č. 751 se nacházela kúlová jamka č. 752 o průměru 18 cm a hloubce 14 cm. Severně od hrobové jámy byly dokumentovány dvě kúlové jamky. Kúlová jamka č. 692 byla vzdálena od hrobové jámy cca 40 cm a dosahovala průměru 16 cm a hloubky 6 cm. Druhá kúlová jamka č. 693 o průměru 20 cm a hloubce 18 cm byla od objektu vzdálena cca 80 cm. Zhruba 40 cm od SV rohu jámy byl v rámci objektu č. 611 dokumentován kruhový půdorys o průměru 18 cm. U jižního rohu kvadrantu byl částečně zachycen objekt č. 750, který byl zřejmě oválného nebo kruhového půdorysu o velikosti cca 20 cm a

dosahoval hloubky 25 cm.

Kamenný věnec mohyly byl v superpozici se dvěma objekty (obj. č. 673 a 691). V obou případech se jednalo o sídlištní jámy. Oválná jáma č. 673 se nacházela uvnitř západní části kamenného věnce a její chronologický vztah k mohyle proto není zcela zřejmý. Z její výplně pochází jen několik drobných fragmentů keramiky, které lze zařadit pouze obecně do doby bronzové. Jáma č. 691 kruhového půdorysu se nacházela pod východní částí kamenného věnce a je tedy jednoznačně starší než mohyla. V jejím zásypu nebyly nalezeny žádné artefakty. Na povrchu kulturní vrstvy se nacházely nálezy kultury knovízské a štítarské.

Pozoruhodný byl tvar samotné hrobové jámy (obj. 690, patrné zejména na Tab. XCI a XCII/2). Zatímco na příčném profilu se ke dnu hruškovitě rozšiřovala, jak je běžné u sídlištních objektů, na podélném profilu byly stěny objektu více méně svislé. V objektu byly uloženy dva skelety 40 cm nad sebou. Výplň objektu byla velice homogenní, podařilo se rozpoznat jen vrstvu nad spodním skeletem (č. 2), světlou vrstvička úrovně, na kterou byl uložen horní skelet (č. 1) a vrstvu nad horním skeletem. Spodní jedinec byl uložen na asi deseticentimetrové sprašové vrstvě, pod kterou byla skryta ještě tmavá humózní vrstva. Ta uprostřed dosahovala mocnosti zhruba 15 cm a směrem ke kraji vyklíňovala. Teprve pod touto vrstvou se nacházelo rovné dno. Na úrovni podél skeletu 2 jsou patrné dvě paralelní tmavé linie, které procházely celým objektem a ještě částečně přecházely i do jižní stěny objektu. Plocha mezi nimi byla mírně vyvýšena.

V jihozápadní části jámy, 70 cm nade dnem, byl až při samé stěně jámy uložený dětský skelet ve skrčené poloze na pravém boku, orientovaný hlavou k JZ (kostra 1, Tab. XC/2 a XCIII). Horní končetiny byly ohnuté v loktech a předloktí směřovala před obličej. Podle antropologického určení se jednalo o dítě s gracilní stavbou těla, které zemřelo ve věku 11-13 let. Lebka byla v oblasti bregmatu, na levém processu mastoideu, přilehlé oblasti kosti týlní a na levém rameni mandibuly zbarvena zelenými oxidy mědi.

Ve spodní části objektu byl ve stejné orientaci uložen starší muž, který zemřel ve věku 35-50 let (kostra 2, Tab. XC/2 a XCIII). Spočíval trupem a pánví na zádech a pokrčené dolní končetiny byly stočeny na pravou stranu. Lebka ležela otočena obličejem k zemi a týlní otvor směřoval nahoru. Muži chyběly obě horní končetiny, a to včetně obou lopatkových pletenců - u kostry nebyla tedy nalezena ani jedna lopatka nebo klíční kost. Skeletu chyběly také všechny krční obratle kromě prvních dvou, artikulace hrudních obratlů a žeber ale porušeny nebyly. V těsné blízkosti hrudníku se nacházel zlomek dolní čelisti.

Z hrobu pochází několik movitých nálezů. Přímo souvislost s uložením skeletů mají ale pouze dva. U skeletu 1 byla na temeni lebky nalezena jednoduchá záušnička (B 690/1, Tab. LIII) a za hlavou skeletu 2 se nacházela větší hluboká mísa s jedním horizontálním uchem a silnějším leštěným pásem podél hrdla (690/1, Tab. XIV). Mísa byla umístěna ještě uvnitř prostoru ohraničeného tmavými liniemi a nakláněla se šikmo ven tak, že kopírovala mírné vyvýšení sprašové vrstvy směrem do středu objektu. Ve výplni objektu se nacházelo kostěné šídlo o velikosti 61 mm (K 690/1, Tab. LIII). U dolního skeletu byly nalezeny kosti přední tlapky středně velkého psa. Její přesná poloha vůči skeletu však není známa. Složení rostlinných makrozbytků nevybočuje nijak z charakteru stejně datovaných objektů na lokalitě.

Z kostry 2 byl odeslán vzorek na radiokarbonové datování, které bylo provedeno v radiouhlíkové laboratoři ARÚ AV ČR v Praze. Podle zprávy *I. Světlíka (2012)* spadá hlavní interval kalibrovaného stáří do období 3716 ± 83 BP (2349 – 1889 BC cal. s pravděpodobností 93 %), rostlinné makrozbytky z vrstvy nad skeletem 1 byly datovány v laboratoři v Poznani jako 3640 ± 35 BP (2135-1912 BC cal., s pravděpodobností 95,4 %).

Rozměry: u hrdla: D = 160 cm, Š = 110 cm; u dna: D = 180 cm, Š = 180 cm, H = 110 cm

Orientace: JZ-SV

Antropologické určení:

Kostra 1: D, infans III (11-13 let)

Kostra 2: M, adultus II – maturus I (35-50 let)

Inventář: 75 ks keramiky; 1 bronzový předmět; 37 ks zvířecích kostí (z toho 4 kosti - tlapa středně velkého psa) + 1 kostěný artefakt

690/1 větší hluboká mísa s horizontálním uchem a hlazeným pruhem kolem hrdla (Tab. XIV)

690/2-10 fragmenty keramiky (Tab. XIV)

B 690/1 bronzová záušnička z jednoduchého drátu (Tab. LIII)

K 690/1 kostěné šídlo (61 mm) – z kosti neurčeného savce (Tab. LIII)

- Lopatka psa (*Canis familiaris*)
- Lopatka prasete domácího (*Sus domesticus*)

Hrob č. 798 (Tab. XCIV-XCV)

V SV rohu kvadrantu č. 5, kde mocnost kulturní vrstvy činila 75 cm, byl odkryt kruhový objekt s ke dnu se hruškovitě rozšiřujícími stěnami. Přibližně v hloubce 85 cm od hrdla jámy, tzn. 40 cm nade dnem jámy, ležel skelet na zádech s nohama pokrčenýma v kolenou, která směřovala k sobě. Kostí bérce pravé dolní končetiny byly zřejmě násilně vykloubeny směrem ke stehenní kosti. Skelet ležel hlavou k JZ, zvrácenou čelem k levému rameni. Pravá horní končetina byla useknuta v rameni a nebyla do objektu vložena. Druhá paže spočívala volně podél těla. Zhruba 20 cm od levého lokte směrem ke kraji objektu se nacházela dolní čelist – podle *P. Stránské* (2011, 16) se tam dostala snad vlivem postdepozicičních procesů. U dna objektu se nacházela koncentrace velkých keramických střepů a kusů nádob - celkem 13 celých nádob nebo jejich částí (798/1-13, Tab. XV-XX).

Rozměry: u hrdla: D = 100 cm, Š = 90 cm;

v místě uložení skeletu: D = 178 cm, H = 85 cm;

u dna: D = 210 cm, H = 120 cm

Orientace: JZ-SV

Antropologické určení:

Kostra 1: Ž, adultus (20-30 let)

Inventář: 365 ks keramiky; 20 ks zvířecích kostí

798/1 zásobnice s vejčitým drsněným tělem, hrdlo ven vyhnuté, hlazené, od podhrdlí výrazně odděleno, na podhrdlí s bradavkovitými pupky (Tab. XV)

798/2 amfora s vejčitým tělem, hrdlo od podhrdlí výrazně odděleno, na přelomu dvě pásková ucha, okraj ven vyhnutý (Tab. XV)

798/3 džbán? s velice nízko posazeným tělem a vysoko vytaženým k hrdlu se zužujícím okrajem, hrdlo od podhrdlí výrazně odděleno, nad přelomem hrdla a podhrdlí menší páskové ucho (Tab. XVI)

798/4 široce rozevřená malá mistička na čtyřech válcovitých nožkách (Tab. XVI)

798/5 pohárek se soudkovitým tělem a ven vyhnutým okrajem (Tab. XVI)

798/6 okraj zásobnice s mírně ven vyhnutým hrdlem, na podhrdlí s bradavkovitými pupky, tělo drsněno prstováním (Tab. XVII)

798/7 amfora s vyklenutým tělem, hrdlem od podhrdlí výrazně

odděleným, druhotně sníženým a zahlazeným okrajem, uraženými a záměrně zahlazenými uchy (Tab. XVII)

798/8 fragment z únětického koflíku s převýšeným kalichovitě rozevřeným hrdlem a redukováným tělem (Tab. XVIII)

798/9 horní část velké zásobnice, silně hlazené ven vyhnuté hrdlo výrazně odděleno od podhrdlí plastickou lištou, tělo drsněno, na podhrdlí s menšími páskovými uchy (Tab. XVIII)

798/10-798/15 fragmenty keramiky (Tab. XIX-XX)

6.2 PŘÍKOP

Výzkumem byl zachycen průběh čtvercovitého až mírně obdélného příkopového ohrazení s velice pozvolna zaoblenými rohy, které pravděpodobně přiléhalo ke hraně terasy. Jeho části byly odkryty v šesti sektorech. Kvůli nedostatku finančních prostředků a časovému tlaku investora nemohly být vykopány všechny odkryté části příkopu. Byl proto zdokumentován pouze formou řezů. V každém sektoru dostala zachycená část příkopu vlastní číslo a je označována jako objekt, přestože se jedná pouze o výsek většího celku (rozmístění objektů a sektorů viz Tab. LXI a LXII). Pokud bylo v jednom sektoru položeno více řezů, byly tyto očíslovány. Celkem byl příkop dokumentován deseti řezy, které byly kopány po mechanických dvacetimetrových vrstvách. Řezy v objektu 107 byly zkoumány po čtyřech na sebe navazujících menších sektorech.

U jednotlivých řezů stručně popisují zachycený profil příkopu a jeho výplň. Detailní popis jednotlivých vrstev tak, jak byly zachyceny při výzkumu, je uveden u plánů profilů. U rozměrů řezů je zaznamenána délka řezu (D), šířka řezu (Š) a zachycená hloubka příkopu (H), která byla měřena od úrovně skrývky. Řezy nebyly vždy pokládány kolmo na osu příkopu, uvedená délka řezu tudíž neodpovídá vždy reálné šířce příkopu v daném místě. U orientace řezu je na prvním místě uvedena strana

uvnitř ohrazené plochy. U jednotlivých řezů je uveden výčet dokumentovaných nálezů. Při popisu lidských a zvířecích kostí vycházím z antropologické zprávy *P. Stránské (2011)* a archeozoologických analýz *R. Kyselého (2011)* a *Z. Sůvové (2011)*.

Objekt č. 107 - sektor K1 (Tab. XCVI-IC)

Řez 1 - západní

Řez 1 byl položen do západní části objektu 107, přibližně 40 cm od hranice sektoru K1 a je tedy prvním řezem dokumentujícím příkop z JZ strany. Dokumentován byl západní i východní profil řezu. V severní části se stěny příkopu pozvolna svažovaly ke dnu, v jižní části řezu byla stěna příkopu narušena objektem 110. Dno příkopu bylo nerovné a zdá se být narušeno četnými anomáliemi. Příkop vyplňovala tmavá jílovitá zemina s drobnými ččkami spraše. Především v jižní části západního i východního profilu jsou patrné drobné, směrem ke středu příkopu vyklínující, vrstvičky spraše a tmavé zeminy. V západním profilu je ve výplni zřejmé mladší narušení, které zasáhlo až do podloží. Nálezy z řezu byly rozděleny podle místa nálezu na čtyři na sebe navazující sektory E-H.

Rozměry: D= 648 cm, Š= 80 cm, H= 106 cm

Orientace: SSZ-JJV

Inventář: 634 ks keramiky; 95 ks zvířecích kostí; 2 kostěné artefakty

107E/1-7 fragmenty keramiky (Tab. XXXI-XXXII)

107F/1-9 fragmenty keramiky (Tab. XXXII)

107G/1-9 fragmenty keramiky (Tab. XXXII-XXXIII)

107H/1-6 fragmenty keramiky (Tab. XXXIV)

- V sektoru E fragment parohu jelena, na jednom konci ohlazený

- V sektoru H menší fragment lopatky tura domácího, na některých hranách ohlazený

Řez 2 - východní

Řez 2 byl položen ve vzdálenosti 4 m od řezu 1, zhruba 40 cm od východní hrany sektoru K1. Dokumentovány byly oba profily řezu. Přestože od sebe byly stěny řezu vzdáleny jen 85 cm, zachycený sled vrstev na nich se od sebe výrazně liší. Na západním profilu jsou zachyceny jednotlivé vrstvy hnědé zeminy s různou příměsí spraše, případně tenké vrstvičky čisté nebo slabě promísené spraše. Vrstvy se svažovaly od okraje příkopu k jeho středu, kde vyklíňovaly. Stěna příkopu se v severní části směrem k rovnému dnu nesvažovala pozvolna, ale vytvářela tři menší schody. V jižní části směřovala stěna ke dnu objektu poněkud kolměji, jedním schodem. Na východním profilu se jevila homogenní výplň (bez bližšího popisu), která byla ve spodní polovině profilu prostoupena řadou tenkých sprašových vrstviček směřujících od okraje příkopu k jeho středu. Uprostřed profilu, cca 90 cm nade dnem, je zaznačena tenká červená propálená vrstva a černá vrstva obsahující uhlíky. Z této úrovně řezu pochází relativně velké množství keramiky, která byla do velké míry navzájem slepitelná, keramické závaží a množství přepálených makrozbytků, které byly radiokarbonově datovány jako 3710 ± 35 BP (2204-2018 BC cal., s pravděpodobností 93,4 %). Stěna příkopu se zde ani na jednom kraji opět nesvažovala postupně, ale na každé straně vytvářela schod, v severní části poměrně mohutný. Vrstvy obou dokumentovaných profilů k sobě nelze navzájem přiřadit. Jedinou shodnou hranicí je, zdá se, spodní hranice vrstvy 3, která přibližně odpovídá počátku výskytu tenkých sprašových vrstviček východního profilu. Z řezu pochází několik lidských kostí. Lebka byla zachycena na kresbě východního profilu v jižní části u dna, poloha ostatních kostí není známa.

Rozměry: D= 760 cm, Š= 85 cm, H= 190 cm

Orientace: SSZ-JJV

Antropologie: pozůstatky minimálně dvou jedinců

Dospělý – lebka a zlomky diafýz dlouhých končetinových kostí

Dítě (infans III) – drobné kosti nohy, žebra

Inventář: 1 290 ks keramiky; 117 ks zvířecích kostí; 2 kamenné artefakty; 2 keramická závaží; 1 kostěný artefakt

107A/1-4 fragmenty keramiky (Tab. XXI)

107B/1-21 fragmenty keramiky (Tab. XXII-XXIV)

107C/1-15 fragmenty keramiky (Tab. XXV-XXVI)

107D/1-16 fragmenty keramiky (Tab. XXVIII-XXXI)

107/2 keramické válcovité závaží (Tab. XXI)

107C/2 fragment keramického válcovitého závaží (Tab. XXV)

BI 107B/1 drtidlo? (Tab. LVIII)

BI 107C/1 fragment kamenného broušeného sekeromlatu, dochována břitová část s polovinou zachovaného průvrtu (Tab. LVIII)

- V sektoru B nalezen drobný fragment distální části metatarsu dospělé ovce/kozy, na laterální části byl ohlazen – hladítko?

Objekt č. 406 - sektor B2_3 (Tab. C-CII)

Řez 1 – západní

Řez 1 v objektu 406 byl z důvodu narušení recentním výkopem položen až u samé západní hranice sektoru, kde byl příkop narušen nejméně. Přesto však v severní části nebyl profil dochován celý. Jižní část řezu naopak nebyla dokopána. Z řezu 1 byly dokumentovány oba profily. Dokumentované vrstvy z obou profilů je možné vzájemně

propojit. Byly rozmístěny v relativně pravidelných intervalech od sebe a většina z nich se táhla od jednoho okraje příkopu až k druhému, s mírným poklesnutím uprostřed. Na profilech nebyly mezi vrstvami zaznamenány žádné vrstvičky spraše. Správnost rozdělení vrstev nelze ověřit, protože tento řez nebyl fotograficky dokumentován. Z řezu pochází několik lidských kostí, které náležely minimálně jednomu jedinci. Uprostřed západního profilu zhruba 20 cm nade dnem (vrstva 6) byl na nákresu zachycen fragment lidské lebky, který byl radiokarbonově datován jako 3590 ± 35 BP (2034-1878 BC cal., s pravděpodobností 94.4 %). Z rostlinných makrozbytků ve vrstvě 80-100 cm nade dnem pochází datum 3565 ± 30 BP (1982-1872 BC cal., s pravděpodobností 78.3 %).

Rozměry: dochovaná D= 510 cm, Š= 120 cm, H= 140 cm

Orientace: SSZ-JJV

Antropologie: pozůstatky minimálně jednoho jedince

Dospělý – fragmenty lebky a levá kost pažní

Inventář: 223 ks keramiky; 194 ks zvířecích kostí (dohromady z celého objektu);
1 kamenný artefakt

406Z/1-13 fragmenty keramiky (Tab. XL-XLII)

BI 406Z/1 fragment sekerky? s odlomenou týlní částí (Tab. LIX)

Řez 2 – východní

U východní hranice sektoru byl umístěn řez 2, z něhož jsou zdokumentovány oba profily. Na jižní straně byl příkop poškozen novodobým výkopem pro kanalizaci. Severní strana příkopu se mírně svažovala k rovnému dnu. Vrstvy zde byly rozmístěny velice podobným způsobem jako u řezu 1. Od jednoho okraje příkopu k druhému vedly pravidelné vrstvy bez jakéhokoliv narušení, které se mírně svažovaly ke středu příkopu.

Ani zde nebyly zaznamenány žádné splachové vrstvičky spraše mezi jednotlivými vrstvami. Rozložení jednotlivých vrstev nelze nijak revidovat, neboť k tomuto řezu nebyla pořízena žádná fotografická dokumentace.

Rozměry: dochovaná D= 612 cm, Š= 110 cm, H= 152 cm

Orientace: SSZ-JJV

Inventář: 1 018 ks keramiky; 194 ks zvířecích kostí (dohromady z celého objektu); 3 kamenné artefakty

406V/1-29 fragmenty keramiky (Tab. XXXV-XL)

BI 406V/1 menší plochá sekerka (Tab. LIX)

BI 406V/2 broušená nátepní destička se dvěma otvory (Tab. LIX)

ŠI 406V/1 úštěp bez sekundární úpravy (Tab. LIX)

Kostěné artefakty přiřazené jen obecně k objektu 406:

K 406/1 hladítka z lopatek tura domácího (Tab. LIV)

K 406/2 dvě menší jehlice z lýtkové kosti prasete domácího (Tab. LIV)

K 406/3 horní špičák dospělého psa domácího s provrtaným menším otvorem v kořenové části (Tab. LIV)

Objekt č. 571 – sektor K5 (Tab. CIII)

V sektoru K5 byl šikmo příkopem položen jeden řez, ze kterého byly zdokumentovány oba profily. Na obou byly zachyceny dvě přibližně stejně mocné vodorovně uložené hnědočerné vrstvy, do kterých se od západní stěny vklíňovala světle hnědá spraš promísená vrstva, dosahující zhruba do poloviny objektu. Na obou profilech jsou patrné mírně se svažující stěny příkopu, u východní stěny s menším

schodem, a rovné dno. Řez nebyl fotograficky dokumentován.

Rozměry: D= 630 cm, Š= 105 cm, H= 104 cm

Orientace: JZ-SV

Inventář: 257 ks keramiky; 57 ks zvířecích kostí; 1 kostěný artefakt

571/1-6 fragmenty keramiky (Tab. XLIII-XLIV)

- Hladítko - fragment lopatky dlouhého kopytníka podélně odříznuté od zbytku kosti, hrana je nepravidelně ohlazená

Objekt č. 620 – sektor E2 (Tab. CIV-CVII)

Řez 1

Řez 1 se nacházel v jižní části sektoru, mezi řezy 2 na severu a 3 na jihu. Byly z něj dokumentovány oba profily, ovšem pouze do jižního byly zaneseny jednotlivé vrstvy, u severního byl zdokumentován pouze jeho obrys. Východní stěna příkopu v horních 40 cm směřovala kolmo dolů, poté pozvolným schodem směřovala k rovnému dnu. Západní byla kolmá a na menší pozvolný schod v dolní části navazovalo již rovné dno. Asi 40 cm nade dnem objektu je mezi drobnějšími vrstvičkami patrné výraznější rozhraní, které prochází všemi vrstvami. Severním profilem bez vyznačených vrstev byl u východní hrany příkopu zachycen kruhový objekt, který příkop narušoval.

Rozměry: D= 490 cm, Š= 185 cm, H= 124 cm

Orientace: Z-V

Inventář: 528 ks keramiky; 198 ks zvířecích kostí (dohromady z celého objektu); 3 kamenné artefakty; 2 kostěné artefakty

620I/1-13 fragmenty keramiky (Tab. XLIV-XLV)

620I/14 fragment válcovitého závaží (Tab. XLV)

BI 620I/1 hrubě opracované kamenné kolečko

BI 620I/2 fragment sekeromlatu, dochována břitová část s částí zachovaného otvoru (Tab. LX)

ŠI 620I/1 úštěp bez sekundární úpravy (Tab. LX)

K 620I/1 šídlo z metatarsu ovce/kozy, opracována pouze její distální část (Tab. LIII)

K 620I/2 tenké šídlo z metatarsu ovce/kozy, opracována pouze proximální část (Tab. LIII)

Řez 2

Řez 2 se nacházel v severní části objektu a byly z něj dokumentovány oba profily. Tento řez je prvním dokumentovaným v severní části příkopu ve směru od terénní hrany. Zatímco se SV stěna příkopu na obou zachycených profilech svažovala pozvolně k rovnému dnu, tak jihozápadní stěna směřovala kolmo dolů, dokonce byla mírně hruškovitě zahlobena do podloží. Podle obou profilů zde byl příkop až téměř ke dnu zaplněn tmavě hnědou zeminou, která byla místy (převážně u krajů) protkána drobnými vrstvičkami spraše. Pod touto homogenní vrstvou se celým objektem táhla souvislá tenká sprašová vrstvička, pod kterou byla opět zachycena tmavě hnědá výplň s drobnými vrstvičkami spraše.

Rozměry: D= 424 cm, Š= 116 cm, H= 75 cm

Orientace: JZ-SV

Inventář: 127 ks keramiky; 198 ks zvířecích kostí (dohromady z celého objektu);
1 kamenný artefakt

620II/1-9 fragmenty keramiky (Tab. XLI)

BI 406II/1 vývrtek (Tab. LX)

Řez 3

Jižně od řezu 1, v jeho těsné blízkosti, až u samého okraje sektoru byl situován řez 3. Zdokumentován byl pouze jižní profil. Tak jako na profilu řezu 1 je na něm patrný výrazný předěl, který procházel všemi vrstvami zhruba 40 cm nade dnem. Nad tímto předělem byl objekt zaplněn tmavohnědou výplní, v které se nacházely další vrstvy, pod ním byla tmavohnědá výplň promísena drobnými vrstvičkami spraše. Vnější stěna příkopu se pozvolna svažovala k rovnému dnu, zatímco západní byla téměř kolmá, s jedním menším schodem.

Rozměry: D= 450 cm (nejasné rozhranní), Š= 90 cm, H= 144 cm

Orientace: Z-V

Inventář: 120 ks keramiky; 198 ks zvířecích kostí (dohromady z celého objektu)

620III/1-6 fragmenty keramiky (Tab. XLVII)

Kostěné artefakty přiřazené jen obecně k objektu 620:

K 620/3 menší fragment kosti velkého kopytníka, který byl na konci opracován v masivnější hrot, na jednom boku artefaktu byly výrazně patrné čtyři zářezy (Tab. LIV)

K 620/4 vyhlazovač z fragmentu lopatky dospělého тура domácího (Tab. LIV)

K 620/5 dvě hladítka z fragmentů žeber velkého kopytníka (Tab. LIV)

K 620/6 hrot z kosti středně velkého savce (Tab. LIV)

- Vyhlazovač z fragmentu lopatky dospělého тура domácího

- Vyhlazovač/hladítko z fragmentu kosti velkého kopytníka, jehož jedna strana je zbroušená a ohlazená
- Dvě hladítka z částí lopatek tura domácího s ohlazenou hranou

Objekt č. 776 – sektor GARÁŽ (Tab. CVIII-CXI)

Řez 1

V severní části objektu byl veden řez 1, u kterého byly zdokumentovány oba profily. Zhruba uprostřed je narušoval recentní 60 cm široký výkop, který dosahoval až dna příkopu. Zatímco se východní stěna příkopu pozvolna svažovala k rovnému dnu, tak u západní stěny se nacházel necelých 40 cm vysoký a 2 m dlouhý schod, který se táhl téměř do poloviny příkopu a končil až těsně před recentním výkopem. Výplň objektu byla rozdělena do dvou nápadných vrstev. U dna objektu se nacházela přibližně 25 cm mocná hnědočerná vrstva, na které byla uložena tenká nesouvislá silně propálená vrstvička. Zbytek objektu byl vyplněn homogenním hnědým zásypem.

Rozměry: D= 630 cm, Š= 70 cm, H= 65 cm

Orientace: Z-V

Inventář: 134 ks keramiky; 182 ks zvířecích kostí (dohromady z celého objektu);
1 kamenný artefakt

776I/1 vyšší mísa s ven vyhnutým okrajem, leštěným pásem podél hrdla
a horizontálním uchem (část této mísy nalezena v řezu 2; Tab.
LII pod číslem 776II/23)

BI 776I/1 kamenný otloukač (Tab. LVII)

Řez 2

Asi 2,5 m jižně od řezu 1 byl situován řez 2. Dokumentovány z něj byly oba profily. Přibližně v jedné třetině od východní stěny byl ještě částečně narušen recentním

60 cm širokým výkopem. U jižního profilu se východní stěna příkopu svažovala pozvolna k rovnému dnu. U západní stěny se nade dnem nacházel téměř 40 cm vysoký a 1 m dlouhý schod, na který navazovalo rovné dno. Podobný, ale o něco menší schod byl dokumentován také u severního profilu, tentokrát na východní straně. Západní strana profilu se svažovala ke dnu pozvolna. Oba profily se od sebe rozložením vrstev liší, ale u obou byly zhruba 20 až 30 cm ode dna zachyceny části silně propálené vrstvy.

Rozměry: D = 500 cm, Š = 310 cm, H = 76 cm

Orientace: Z-V

Inventář: 794 ks keramiky; 182 ks zvířecích kostí (dohromady z celého objektu);
1 kostěný artefakt

776II/1-24 fragmenty keramiky (Tab. XLVIII-LII)

K 776II/1 drobné šídlo z dlouhé kosti savce (Tab. LIII)

Kostěné artefakty přiřazené jen obecně k objektu 776:

- Podložka/hladítko z lopatky dospělého tura domácího s ohlazeným povrchem a zaoblenými hranami
- Hladítko z fragmentu žebra velkého kopytníka s vyhlazenými oběma konci
- Hladítko z fragmentu dolní čelisti tura domácího s ohlazenou hranou
- Hladítko z ohlazeného fragmentu lopatky dospělé ovce/kozy

7 ROZBOR MOVITÝCH NÁLEZŮ

7.1 METODA ZPRACOVÁNÍ KERAMIKY

V této diplomové práci jsou zpracovány objekty starší doby bronzové obsahující lidské kosterní pozůstatky, které byly odkryty v roce 2007 v Brandýse nad Labem-Vrábí při stavbě bytových domů „U Vodojemu“. Pro účely práce bylo hodnoceno 6538 keramických fragmentů o celkové hmotnosti 134,905 kg, 1405 ks z hrobových a sídlištních kontextů (34,649 kg) a 5133 ks (100,256 kg) z příkopu. U jednotlivých fragmentů jsem sledovala především jejich nálezový kontext, tvar, barvu, úpravu povrchu, použitý materiál a fragmentarizaci souboru v rámci jedné stratigrafické jednotky. Pro typické střepy (okraje, dna, ucha, těla s výzdobou) jsem vypracovala databázi v MS Excell, která obsahuje 326 položek. Každá z nich byla obrazově dokumentována, vyobrazení je součástí příloh této práce (Tab. I-LII). Artefakty jsou zmenšeny na 70 % své původní velikosti, v případě nutnosti na 50 %, resp. 30 %.

Pro zpracování keramiky se mi osvědčil způsob dokumentace, který jsem použila již v rámci své bakalářské práce (Langová 2009, 16-19). Do databáze v rámci diplomové práce jsem však nezanášela údaje o všech střepech, ale pouze o těch, které byly obrazově dokumentovány. Z tohoto důvodu nebylo již možné pro zjištění míry fragmentarizace materiálu měřit maximální rozměry každého střepu. Ta byla vypočítána na základě celkového počtu střepů jedné stratigrafické jednotky a jeho hmotnosti (v gramech). Tím byla zjištěna hmotnost „průměrného střepu“ daného souboru.

Jako způsob obrazové dokumentace jsem zvolila kombinaci kresby řezu a fotografie. Právě tento způsob má podle mého názoru největší vypovídací schopnost o dokumentovaných nálezech. Především u málo zdobené únětické keramiky tím nezaniká informace o barvě povrchu, resp. výpalu střepu, která je jinak i na malém kusu keramiky značně proměnlivá a tudíž slovním popisem jen těžko zachytitelná. Nadto je vnímání barevné škály do značné míry individuální záležitostí, čímž může často

docházet k dalšímu zkreslení informací. Pokud byla výzdoba (zejm. rytá) na fotografii špatně čitelná, byl střep zdokumentován i „klasicky“, tzn. kresebně.

Databáze keramiky je k této práci přiložena na CD. U všech střepů byly sledovány stejné údaje. Kontext uložení jednotlivých kusů byl zaznamenán v samostatném seznamu sáčků, který obsahuje:

- číslo objektu
- číslo sáčku
- údaj o místě uložení v rámci objektu/kvadrantu
- vrstvu uložení (v cm)
- počet střepů v sáčku
- hmotnost střepů v sáčku (g).

Pro popis keramiky jsem zvolila následující kritéria a zkratky:

- číslo objektu
- číslo sáčku
- číslo obrázku
- část nádoby, z které fragment pochází
- popis tvaru:
 - CP – celý profil
 - CN – celá nádoba
 - O – okraj
 - D – dno
 - T – tělo
 - ZT – zdobené tělo
 - P – pupek
 - U – ucho
 - N – nožka
 - H – hrdlo

- H/P – rozhraní hrdla a podhrdlí
 - O s H/P – okraj s rozhraním hrdla a podhrdlí
- průměr ústí/podstavy nádoby (v cm)
- barva vnějšího i vnitřního povrchu:
 - Č – černá
 - H – hnědá
 - Š – šedá
 - O – okrová
 - Če – červená
 - B – béžová
 - Bí - bílá
- úprava vnějšího i vnitřního povrchu:
 - silně hlazený
 - hlazený
 - hrubě hlazený
 - mírně drsněný
 - drsněný
 - neupravený
 - nedochovaný
- materiál:
 - 1 – velmi jemný
 - 2 – jemný
 - 3 – jemný s příměsí písku
 - 4 – s příměsí písku
 - 5 – hrubý s příměsí písku
 - 6 – hrubý s příměsí písku a drobných kamínků, příp. zlomků keramiky.

7.2 KERAMIKA – HROBOVÉ A SÍDLIŠTNÍ OBJEKTY

7.2.1 INTENCIONÁLNÍ PŘÍDAVKY

Do osmi objektů s lidskými skelety bylo záměrně přidáno 11 nádob. V pěti z nich se nacházela jedna nádoba (obj. 73, 204, 207, 551, 690), ve dvou dvě nádoby (obj. 63, 65) a v jednom jeden a půl nádoby (obj. 169). Z tvarů byly po čtyřech kusech zastoupeny koflíky a mísy nebo misky. Dále se v objektech nacházel jeden džbáněk, jeden pohárek a polovina hrnce. Podrobný popis jednotlivých nádob je uveden v Tabulce 1.

Všechny nádoby z hrobových kontextů spadají typologicky do staršího období únětické kultury. Pouze koflík z hrobu 204, který byl zapuštěn do dna sídlištní jámy, je relativně mladší a je možné ho zařadit snad až na počátek mladší fáze (za laskavé určení děkuji V. Mouchovi). Problematická je datace mísy z objektu 690 (Obr. 690/1, Tab. XIV). Václav Moucha ji na základě leštěného pásu podél hrdla zařadil na samý závěr únětické kultury. Radiokarbonová datování však tuto dataci nepotvrzují. Jeden vzorek pochází ze spodního skeletu a byl vyhodnocen v radiouhlíkové laboratoři AÚ AV ČR v Praze jako 3716 ± 83 BP (2349-1889 BC cal. s pravděpodobností 93,7 %; Světlík 2012). V poznaňské laboratoři bylo z rostlinných makrozbytků získáno druhé absolutní datum 640 ± 35 BP (2064-1912 BC cal. s pravděpodobností 76,9 %; více k dataci viz Kapitola 8.6). Obě data tedy ukazují na období starší.

Tabulka 1: Popis záměrně přidané keramiky podle objektů.

objekt	obrázek	popis
63	63/1	koflík s ven vyhnutým hrdlem, které je od těla výrazně odsazeno, tělo zdobeno svazky svislých rýh, na podhrdlí s páskovým ouškem
	63/2	džbáněk s ven vyhnutým hrdlem a nízko posazeným lomem, na podhrdlí s páskovým ouškem
65	65/1	menší jednoduchá miska
	65A/1	koflík s ven vyhnutým hrdlem, které je od těla výrazně odsazeno, na podhrdlí s páskovým ouškem

73	73/1	větší " mísa " se šikmým jednoduchým okrajem - jedná se o původně větší nádobu, které byl po odlomení horních částí vytvořen okraj druhotným zbrošením lomů
76_204	204/1	koflík s ven vyhnutým okrajem a oble lomeným tělem, nad lomem drobné páskové ucho
169	169/1	polovina nádoby s mírně ven vyhnutým okrajem, výrazně odsazeným hrdlem od podhrdlí a baňatým tělem
	169/2	širší nízká miska s jednoduchým okrajem, pod kterým se původně nacházelo pět nepravidelně rozmístěných bradavkovitých pupků, z nichž jsou dodnes zachovány čtyři
207	207/1	pohárek s nálevkovitým tělem, výrazně odsazeným hrdlem a mírně vyhnutým okrajem, pod rozhraním hrdla a podhrdlí byl provrtán jeden otvor
551	551/1	malý koflík s jednoduchým mírně se nálevkovitě zužujícím tělem, pod okrajem s plochým jazykovitým pupkem
690	690/1	větší hluboká mísa s horizontálním uchem a hlazeným hrdlem

Keramika byla v hrobech rozmístěna především kolem hlavy, a to v šesti případech - před obličejem (hroby 63, 73, 551, 690), u brady (hrob 169) a u temene hlavy (hrob 63). V hrobě 65 se nacházela jedna nádoba za pánví kostry 5 a jedna za zády kostry 2. V objektu 204 byla nádoba uložena nad kolena horního skeletu a v hrobě 207 před trupem zemřelého. Schematické rozmístění keramiky v objektech viz obr. 10. Umístění keramiky v objektech neodpovídá zcela typickým polohám v hrobech starší únětické kultury ve středních Čechách, které uvádí V. Matoušek (1982, 44), i když zde převažuje umístění před hlavou zemřelého, které by pro oblast středních Čech mělo být dominující.

Podle V. Matouška (1982, 44) měly být v severozápadních Čechách ukládány nádoby především před obličej a postupně směrem na východ častěji i za temenem a týlem zemřelého. Ve středních a východních Čechách byla obvyklá poloha uložení nádoby také kolem chodidel a lýtek. Ukládání nádob před trup nad kolena a za pánví mělo být typické pro oblast východních Čech. Na Moravě mělo převažovat uložení před trupem, u nohou, u hlavy (především za temenem a týlem) a za záda zemřelého.

7.2.2 KERAMIKA V ZÁSYPU HROBOVÝCH A SÍDLIŠTNÍCH OBJEKTŮ

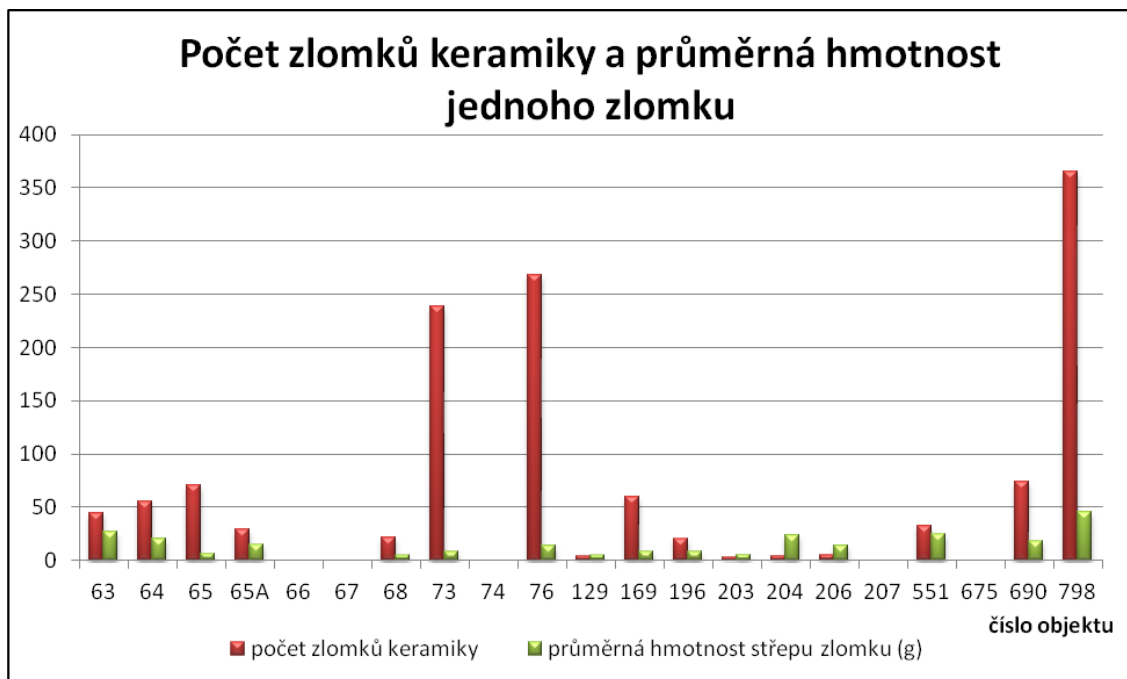
V zásypu hrobových a sídlištních objektů se nacházelo celkem 1295 kusů keramiky o váze necelých 30 kg. Zastoupení množství keramiky v jednotlivých objektech, včetně její celkové váhy a váhy průměrného střepu souboru, je uvedeno v Tabulce 2 a graficky znázorněno v Grafu 1. Ve výčtu není započítána intencionálně přidaná keramika.

Tabulka 2: Počet střepů v zásypu objektů a jejich celková a průměrná hmotnost.

objekt	počet střepů	hmotnost souboru (g)	průměrná hmotnost střepu (g)
63	44	1199	27,3
64	55	1117	20,3
65	71	471	6,6
65A	29	434	15,0
66	0	0	0,0
67	0	0	0,0
68	22	103	4,7
73	239	1977	8,3
74	0	0	0,0
76	268	3824	14,3
129	4	19	4,8
169	60	527	8,8
196	20	162	8,1
203	3	17	5,7
204	4	94	23,5
206	5	72	14,4
207	0	0	0,0
551	32	777	24,3
675	0	0	0,0
690	74	1317	17,8
798	365	16630	45,6
celkem	1295	28740	22,2

Největší množství keramiky se nacházelo v objektech 73, 76 a 798. V objektu 73 bylo množství ovlivněno střepy, které se do objektu dostaly pravděpodobně při

druhotném narušení hrobu na konci doby bronzové nebo na počátku doby halštatské. U objektu 76 se jednalo o běžnou výplň sídlištní jámy, z které ale pochází i množství keramiky z období eneolitu. Do dna této jámy byl zahlouben hrob 204. Vysokou průměrnou váhu střepů v objektu 798 způsobil velký soubor keramiky nacházející se u dna objektu, z kterého bylo možné sestavit 13 nádob nebo jejich částí.

Graf 1: Počet zlomků keramiky a průměrná hmotnost jednoho zlomku v zásypu hrobových a sídlištních objektů.

Počet střepů v objektech je ovlivněn objemem výplně a porovnání množství keramiky ze zásypu mělkých hrobů a z hlubších sídlištních jam je tedy v některých ohledech zavádějící. Z tohoto důvodu jsem množství keramiky přepočítala na počet fragmentů, které by obsahoval 1 m³ výplně daného objektu. Ukázalo se, že koncentrace zásypové keramiky v hrobech a sídlištních objektech se od sebe nijak výrazně neliší. Zatímco v hrobech se nacházelo průměrně 40,3 střepu, tak v sídlištních objektech nebo v hrobech zahloubených do dna sídlištní jámy to bylo 132 střepu. Velký rozdíl je zde ale způsoben především rozdílným objemem objektů. Pokud čísla přepočítáme na 1 m³, tak již není rozdíl tak veliký, dokonce se ukazuje větší koncentrace keramiky v hrobech – průměrně 85 střepu na 1 m³ oproti 73,3 střepům na 1 m³ v sídlištních objektech (viz

Graf 2). To ukazuje na pravděpodobný neintencionální původ keramiky v zásypu v obou typech objektů. Od ostatních objektů se výrazně odlišují pouze objekt 73, který byl pravděpodobně druhotně narušen v mladším období, a 798, do kterého byla s největší pravděpodobností většina keramiky uložena intencionálně.

Graf 2: Počet zlomků keramiky na 1 m³ v zásypu hrobových a sídlištních objektů a porovnání s absolutním počtem zlomků keramiky z objektu.

V zásypu objektů byl ve většině případů zachycen značně fragmentarizovaný sídlištní materiál, u kterého se můžeme domnívat, že se do objektů dostal sekundárně (výjimkou byl snad objekt 798). Původní tvar nádoby bylo možné určit jen v několika případech. V hrobě **63** se u nohou skeletu nacházel fragment nižší mísy s bradavkovitým výstupkem pod okrajem (63/3, Tab. I). Vzhledem k místu uložení střepu a jeho velikosti nelze ale v tomto případě vyloučit, že nebyl do hrobu přidán záměrně. Mohlo se jednat také původně o celou mísu, která mohla být narušena při pozdějším uložení dalšího zemřelého. Z profilu mezi hroby **65**, **66** a **67** pochází část malého koflíku s drobným ouškem pod jednoduchým okrajem (65, 66, 67/1, Tab. III). V hrobě **65A** byla nalezena část nádoby hruškovitého tvaru s nízko posazenou výdutí těla a mírně ven vyhnutým okrajem (65A/2, Tab. IV). V objektu **73** se nacházel zlomek

„talíře“ typického pro přelom doby bronzové a železné (73/3, Tab. V) a misky bylanské kultury (73/5, Tab. V). Z objektu **76** pochází dva fragmenty menších misek (76/12 a 76/17, Tab. VIII).

Nejvíce tvarů bylo možné rekonstruovat ze sídlištního objektu **798**. U dna se koncentrovalo přes 300 velkých střepů, z nichž se mi podařilo slepit 13 celých nádob nebo jejich částí (Tab. XV-XX). Popis jednotlivých nádob uvádím pro přehlednost v Tabulce 3. Keramické fragmenty byly soustředěny na jednom místě v jasně vymezeném prostoru (viz Tab. XCIV a XCV/2) a téměř všechny střepy se podařilo přiřadit k některé z jmenovaných nádob. To ukazuje na intencionální uložení keramiky přímo do objektu. Protože ale byla keramika od skeletu oddělena přibližně 40 cm mocnou vrstvou výplně a již při uložení do objektu se jednalo o části nádob, nebo byly nádoby s největší pravděpodobností nějak poškozeny, domnívám se, že soubor keramiky nemusí s uložením skeletu přímo souviset a mohl se do objektu dostat již dříve, např. jako primární odpad.

Tabulka 3: Popis tvarů nádob ze zásypu sídlištního objektu **798**.

obrázek	popis nádoby
798/1	zásobnice s ven vyhnutým hlazeným hrdlem, vejčitým drsněným tělem, hrdlo od podhrdlí výrazně odsazeno, na podhrdlí pravidelně rozmístěné bradavkovité pupky, na rozhraní hrdla a těla jsou nad sebou zachované dva reparační otvory
798/2	amfora s vejčitým tělem, hrdlo od podhrdlí výrazně odděleno, na rozhraní hrdla a těla dvě pásková ucha, okraj ven vyhnutý
798/3	džbán s nízkým tělem a vysokým hrdlem se zužujícím se okrajem, hrdlo od podhrdlí bylo výrazně odsazeno, nad rozhraním se nacházelo menší páskové ucho
798/4	široce rozevřená malá mistička na čtyřech válcovitých nožkách
798/5	pohárek se soudkovitým tělem a ven vyhnutým okrajem
798/6	okraj zásobnice s mírně ven vyhnutým hrdlem, na podhrdlí s bradavkovitými pupky, tělo drsněno prstováním
798/7	amfora s oblým tělem, hrdlem od podhrdlí výrazně odsazeným, okraj amfory byl druhotně snížen a zahlazen, obě ucha uražena a lomy záměrně zahlazeny

798/8	fragment klasického únětického koflíku s převýšeným kalichovitě rozevřeným hrdlem a redukováným tělem
798/9	horní část velké zásobnice , silně hlazené ven vyhnuté hrdlo výrazně odsazeno od podhrdlí plastickou lištou, tělo drsněno, na podhrdlí s menšími páskovými uchy
798/10	okraj s úzkým převýšeným hrdlem, podobné jako u nádoby 798/3
798/11	okraj s převýšeným kalichovitě rozevřeným hrdlem, z únětického koflíku?
798/12	ven vyhnutý okraj, hrdlo od podhrdlí výrazně odděleno, na zlomu hrdla a podhrdlí páskové ucho, z vyšší mísy ?
798/13	široce rozevřená mísa s ven vyhnutým okrajem

Nálezy ze zásypu hrobů ve většině případů odpovídají datování objektů. V hrobě **73** se nacházelo kromě střepů z tohoto období i deset fragmentů keramiky (Tab. V a VI) z přelomu doby bronzové a halštatské. Šest z nich je možné přiřadit štítarské kultuře (73/6, 73/7, 73/9, 73/11, 73/12, 73/18), tři bylanské (73/2, 73/5, 73/16) a jeden by mohl náležet oběma kulturám (73/3; za laskavé určení děkuji Z. Bláhové a A. Němcové). Vzhledem k tomu, že se severní stranu hrobu nepodařilo zachytit a i nálezy v této části byly značně neuspořádané, mohly se mladší nálezy do hrobu dostat při pozdějším narušení hrobu, jehož hranice se ale jinak, možná také kvůli velmi malé hloubce hrobu, nepodařilo zachytit. Do závěru doby bronzové je možné zařadit i tuhovaný zlomek keramiky z hrobu **64** (64/3, Tab. II). Keramika ze sídlištní jámy **76** náleží z větší části eneolitu (Tab. VII-XI) a je tedy otázkou, v jakém vztahu je ke hrobu **204**, který byl zahloubený do jejího dna, protože na profilu nebyl žádný pozdější zásah do výplně jámy patrný.

Skelety v sídlištních objektech z Brandýsa je možné datovat pouze na základě nálezů ze zásypu objektu. Keramický soubor z objektu **798** lze přiřadit samému závěru únětické kultury, resp. věteřovskému období. Typologicky je materiál velmi podobný nálezům z příkopu, z něhož ovšem pocházejí tři radiokarbonová data, která ukazují na období kolem roku 2000 př. Kr. (více k absolutní dataci příkopu viz kapitola 8.6). Z objektu **196** pochází pouze 20 drobných fragmentů keramiky, které je možné zařadit jen obecně do únětické kultury. Objekt **74** s lidským skeletem neobsahoval keramiku

žádnou. Na jeho příslušnost k únětické kultuře poukazuje orientace a způsob uložení skeletu a také jeho umístění v rámci lokality – nacházel se v linii třech zásobních jam, v těsné blízkosti objektu 196.

Zásyp sídlištních objektů s lidskými kosterními pozůstatky je možné porovnat s objekty stejného typu z Vliněvsi (okr. Mělník), které jsem zpracovávala v rámci své bakalářské práce (Langová 2009). Z 22 zpracovaných objektů bylo možné celkové množství keramiky určit u čtrnácti z nich (nálezy z některých objektů byly poškozeny povodní v roce 2002). V těchto objektech se nacházelo průměrně 93,3 střepu, přičemž byl patrný výrazný rozdíl v množství i velikosti keramiky mezi objekty obsahujícími standardně (36,3 zlomků) a nestandardně (129,7 zlomků) uložené skelety. Rozdíl v množství keramiky v objektech podle způsobu uložení skeletu se ukázal i u sídlištních objektů s lidskými skelety z Brandýsa na Labem-Vrábí. V objektech se standardně uloženými skelety (objekty 74 a 196) se nacházelo průměrně 10 střepů, v objektu 798 s nestandardně uloženým skeletem bylo střepů 365.

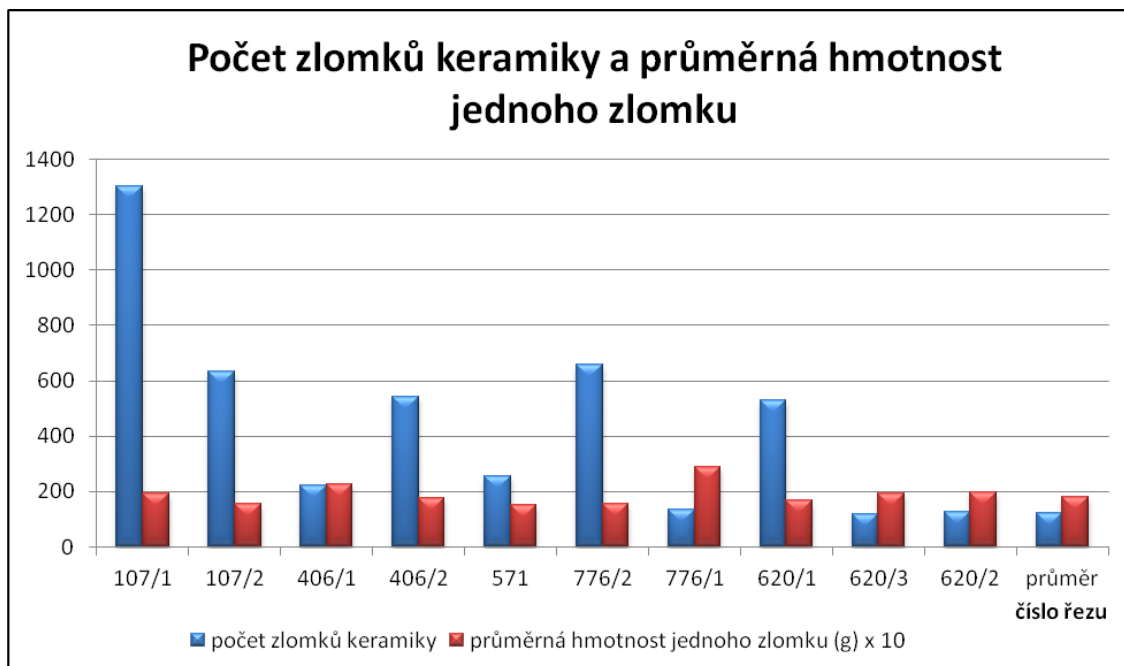
7.1 KERAMIKA - PŘÍKOP

Z příkopu bylo získáno 5133 ks keramiky o celkové hmotnosti přes 100 kg. Příkop byl dokumentován po mechanických vrstvách o síle 20 cm, není tedy možné jednotlivé nálezy přiřadit přirozeným vrstvám příkopu. Zastoupení množství střepů v jednotlivých řezech příkopu, jejich hmotnost, průměrná hmotnost jednoho střepu souboru a množství keramiky přepočítané na 1 m³ je uvedeno v Tabulce 4. Objem řezů byl spočítán jako objem ideálního kvádra, u kterého byla kvůli zkoseným stěnám jako délka použita hodnota naměřená v polovině hloubky příkopu. Řezy jsou v tabulce i v grafech srovnány ne podle čísla objektu, ale tak, jak byly v příkopu za sebou, aby bylo možné porovnávat jednotlivé části příkopu mezi sebou a jeho průběh. Do vyhodnocení je započítána pouze keramika, která byla získána přímo z výplně příkopu (nebyla tedy započítána keramika ze sběru a začišťování povrchu – celkem 605 fragmentů).

Tabulka 4: Počet střepů, hmotnost souboru, průměrná hmotnost střepu a počet zlomků keramiky na 1 m³ v jednotlivých řezech příkopu.

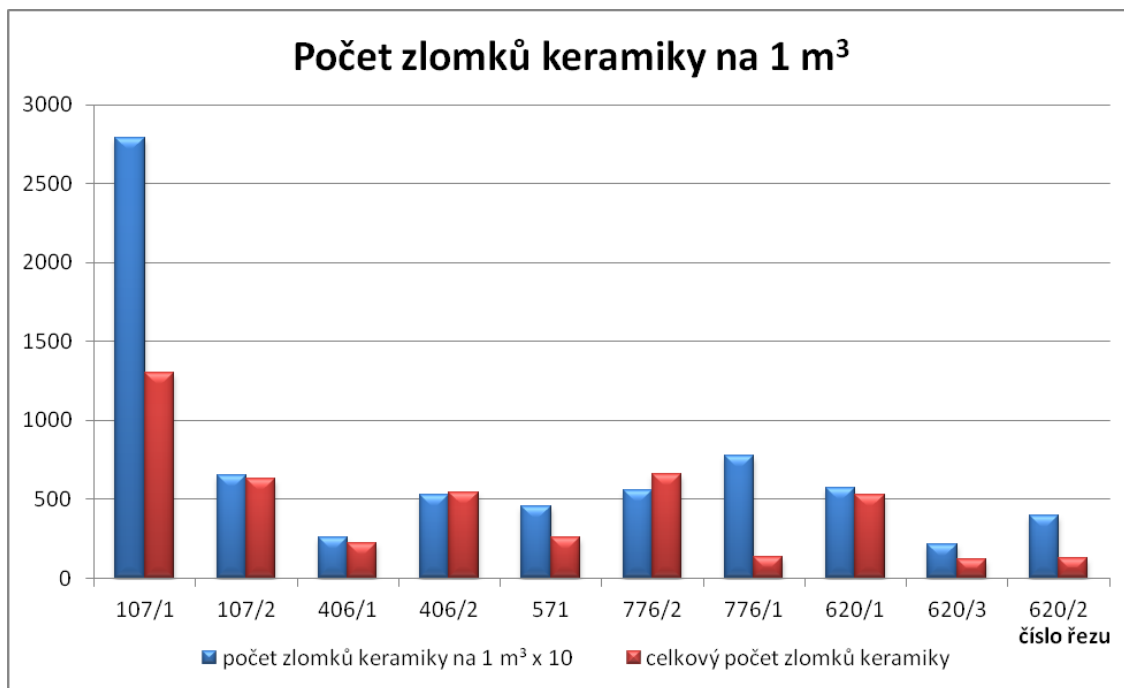
objekt	počet střepů	hmotnost souboru (g)	průměrná hmotnost střepu (g)	počet zlomků keramiky na 1 m ³
107/1	1303	25290	19,4	279,4
107/2	634	9888	15,6	65,4
406/1	223	5013	22,5	26,0
406/2	542	9607	17,7	53,0
571	257	3864	15,0	45,3
776/2	660	10357	15,7	56,0
776/1	134	3868	28,9	77,5
620/1	528	8979	17,0	57,5
620/3	120	2327	19,4	21,3
620/2	127	2507	19,7	39,5
celkem	4528	81700		
průměr	120,9	10212,5	18,0	71,7

Na Grafu 3 je patrné, že přestože se počty keramických fragmentů v jednotlivých řezech od sebe výrazně odlišují, není rozdíl v průměrné hmotnosti střepů velký a soubory se jeví jako víceméně homogenní. Zajímavé je v tomto ohledu porovnání s průměrnou hmotností střepů z hrobových a sídlištních objektů, u kterých výsledky zdaleka takto vyrovnané nejsou (srov. Graf 1).

Graf 3: Počet střepů a průměrná hmotnost jednoho střepu v jednotlivých řezech příkopu.

Při porovnávání množství keramiky (viz Graf 4) získané z jednotlivých řezů na 1 m^3 , na první pohled zaujme vysoká koncentrace keramiky u řezu 1 z objektu 107. Rozdíly v koncentraci keramiky u zbylých řezů nebyly již tak nápadné. Nejmenší koncentrace se celkově jeví u objektu 620, který se nacházel přesně na opačné straně příkopu než objekt 107 s největší koncentrací. Při porovnání s hrobovými a sídlištními objekty lze ale opět konstatovat, že koncentrace keramiky v jednotlivých řezech příkopu byla mnohem homogennější a co se týče počtu střepů překvapivě i o něco nižší, než u hrobových a sídlištních objektů. Zatímco v řezech příkopu bylo průměrně na 1 m^3 koncentrováno 71,7 střepu, v hrobových a sídlištních objektech to bylo 80,1 střepu.

Graf 4: Množství keramiky koncentrované na 1 m³ v jednotlivých řezech příkopu a porovnání s absolutním počtem zlomků keramiky.

7.1.1 TVARY NÁDOB

Přestože byl příkop kopán pouze formou řezů a nebyl z něj tedy získán všechny materiál, dařilo se často jednotlivé střepy slepit k sobě, nebo je alespoň přiřadit ke stejné nádobě. V několika případech se dokonce povedlo z fragmentů i zkompletovat větší část nádoby. U některých dokumentovaných střepů nebo rekonstruovaných částí nádob lze usuzovat na jejich původní tvar. Vzhledem k fragmentarizaci materiálu nemusel být původní tvar nádoby určen přesně. Z tohoto důvodu nebylo možné hodnotit materiál souhrnně podle jednotlivých tvarů. Uvádím proto výraznější keramické tvary formou Tabulky 5, rozdělené podle objektů, resp. řezů, v kterých byly nalezeny.

Tabulka 5: Rekonstruované tvary nádob z příkopu.

objekt	obrázek	tvar nádoby
107, řez 1	107G/2	část koflíku s ven vyhnutým okrajem a relativně nízko posazeným ostrým přelomem hrdla a těla
	107G/5	oválné ouško na přelomu hrdla a podhrdlí z větší amfory ?, hrdlo od podhrdlí výrazně odděleno rytou linií
	107H/1	páskové ucho na přelomu hrdla a podhrdlí z větší amfory ?, hrdlo od podhrdlí výrazně odděleno
	107H/5	část hrnce /většího koflíku s převýšeným hrdlem a ostře odsazeným nízko posazeným tělem
107, řez 2	107B/2	fragment větší mísy s ven vyhnutým okrajem
	107B/5	širší mísovitý cedník s jednoduchými stěnami a proděravělým dnem
	107C/1	fragment menšího hrnce s páskovou rukojetí ve tvaru "vlaštovčího ocasu"
	107C/6	část malého kalichovitého pohárku s mírně ven vyhnutým okrajem
	107C/13	větší vejčité zásobnice s hlazeným ven vyhnutým hrdlem a tělem drsněným prstováním, na rozhraní hrdla a podhrdlí s dvojicí bradavkovitých pupků
	107D/1	fragment hrnce s plastickou lištou na přelomu hrdla a podhrdlí, na ní bradavkovitý pupek
	107D/2	část koflíku s jednoduchou profilací a malým ouškem pod hrdlem nádoby
	107D/3	téměř celý profil hrnce ? s výrazným oddělením hrdla od podhrdlí
	107D/6	Fragment větší mísy s ven vyhnutým hlazeným okrajem a mírně drsněným tělem
	107D/8	celý profil vyššího mísovitého cedníku s jednoduchými stěnami a proděravěným dnem, u podstavy zdoben pravidelnými rýžkami
406V, řez 2	406V/1	větší fragment okraje s uchem, z nižšího hrnce ?
	406V/8	část menší vejčité zásobničky se silně hlazeným, mírně ven vyhnutým hrdlem a mírně drsněným tělem, na rozhraní hrdla a podhrdlí s dvojicí bradavkovitých pupků
	406V/12	vyšší mísa s výrazným odsazením hrdla a podhrdlí, na podhrdlí horizontální ucho a dvojice bradavkovitých pupků
	406V/13	hrnec /vyšší mísa s výrazným oddělením hrdla a podhrdlí, na podhrdlí s bradavkovitým pupkem

	406V/14	zlomek mísovitého cedníku s rovnými stěnami a proděravěným dnem
	406V/15	část menší vejčité zásobničky se silně hlazeným mírně ven vyhnutým hrdlem a mírně drsněným tělem, na rozhraní hrdla a podhrdlí s bradavkovitým pupkem
406Z, řez 2	406Z/1	ucho z amfory? , pod výrazným přelomem hrdla a podhrdlí patrná rytá linie
	406Z/2	cedník - uprostřed rovného dna větší otvor o velikosti 2,5 cm, ve vyklenutém těle drobné dírký
	406Z/4	menší zásobnička/hrnec s ven vyhnutým silně hlazeným hrdlem a mírně drsněným tělem
	406Z/6	ucho z amfory? s výrazným přelomem hrdla a podhrdlí
	406Z/11	ucho z velké zásobnice s hlazeným hrdlem a drsněným tělem
571	571/2	mísa? s jednoduchým mírně dovnitř zataženým okrajem
	571/3	široce rozevřená halštatská mísa , na vnitřní straně s vlešťovanou výzdobou
	571/5	malá zásobnička s hlazeným hrdlem, drsněným tělem, na podhrdlí s hrubě opracovaným pupkem
620, řez 1	620I/2	fragment vyšší mísy /širšího hrnce s výrazným oddělením hrdla a podhrdlí
	620I/6	větší mísa? s jednoduchým okrajem
	620I/11	ucho z amfory? s výrazným přelomem hrdla a podhrdlí
	620I/12	malá zásobnička s hlazeným hrdlem, drsněným tělem, na podhrdlí s hrubě opracovaným pupkem
620, řez 2	620II/1	hrnec s ven vyhnutým okrajem, na výrazném přelomu hrdla a podhrdlí s "vlaštovčím ocasem"
620, řez 3	620III/3	fragment větší mísy s jednoduchým okrajem a leštěným pásem podél hrdla
	620III/5	malý pohárek s mírně ven vyhnutým okrajem a zužujícím se tělem
776, řez 2	776II/4	mísa s ven vyhnutým okrajem a výrazně odděleným hrdlem od podhrdlí
	776II/23	vyšší mísa s ven vyhnutým okrajem výrazně odděleným hrdlem od podhrdlí, na podhrdlí stopy po horizontálním uchu

Jak nálezy keramiky ukazují, bylo v příkopu zastoupeno celé spektrum nádob. Určit se podařilo především výrazné tvary, které se od ostatních jednoznačně liší (např. mísy, cedníky), naopak některé tvary je ve fragmentarizovaném materiálu velmi těžké mezi sebou odlišit (např. džbány, hrnce, amfory). Z nádob byla nejčastěji doložena mísa (9x), dále 5x hrnec, 2x hrnec nebo vyšší mísa, 5x ucho, které pravděpodobně pocházelo z amfory, 5x malá zásobnička s ven vyhnutým silně hlazeným hrdlem a mírně drsnějším tělem, 2x větší zásobnice. Dvakrát byla nádoba určena jako koflík a jednou jako hrnec nebo větší koflík, dvakrát jako malý pohárek. Ve čtyřech případech je doložen cedník. Tři z nich měly rovné stěny a děrované dno, jeden větší otvor uprostřed dna a děrované kulovité tělo.

Na základě typologie keramiky nálezy chronologicky spadají do závěrečné fáze únětické kultury v Čechách, resp. do její věteřovské fáze v rámci vývoje v Čechách (ústní sdělení V. Mouchy a T. Chmely). Keramika je srovnatelná s náplní objektu 798. Z řezu 3 objektu 620 pochází fragment mísy s jednoduchým rovným okrajem, leštěným širším pásem podél hrdla a mírně drsnějším zbytkem těla (620III/3, Tab. XLVII), který je tvarově i úpravou materiálu velice blízký míse z mohyly 690 (690/1, Tab. XIV). Z příkopu byly odeslány tři vzorky na radiokarbonové datování do dvou různých laboratoří. Z fragmentu lebky z objektu 406, řezu 2 bylo v Kielu získáno datum 3590 ± 35 BP (2034-1878 BC cal., s pravděpodobností 94.4 %), v Poznani z rostlinných makrozbytků z propálené vrstvy uprostřed profilu řezu 2 objektu 107 datum 3710 ± 35 BP (2204-2018 BC cal., s pravděpodobností 93,4 %) a z makrozbytků z hloubky 50-70 cm datum 3565 ± 30 BP (1982-1872 BC cal., s pravděpodobností 78.3 %). Všechna tři data tedy ukazují na období podstatně starší, než do jakého je keramika z příkopu řazena typologicky (více k dataci viz kapitola 8.6).

Mezi keramikou se vyskytlo několik fragmentů, které se do příkopu dostaly jako intruze (za jejich laskavé určení děkuji V. Mouchovi). Ze začišťování objektu **107** pochází zlomek z rozhraní hrdla a podhrdlí, který byl na podhrdlí zdoben svazkem tří svislých rýh a který je možné přiřadit starší fázi únětické kultury (107/1, Tab. XXI).

V sektoru E objektu 107 se nacházel malý zlomek z těla nádoby, který byl hustě zdoben přes sebe jdoucím rýhováním a který je možné zařadit do řivnáčské kultury (107E/2, Tab. XXXI). Stejně kultuře lze pravděpodobně přiřadit také drobný fragment těla nádoby ze stejného sektoru, zdobený vodorovnými rýhami (107E/6, Tab. XXXII). V sektoru F se nacházel zlomek šikmo vyklopeného tordovaného okraje (107F/2, Tab. XXXII). Kultuře nálevkovitých pohárů lze přiřadit vodorovně ven vyklopený okraj s drobnými důlky podél ústí z řezu 2 objektu **406** (406V/18, Tab. XXXVIII). Z téhož řezu pochází okraj pravděpodobně mísy ze staršího období únětické kultury (406V/23, Tab. XXXIX). V objektu **571** byl nalezen fragment halštatské tuhované mísy s vlešťovanou výzdobou na vnitřní straně (571/3, Tab. XLIII). Siremské fázi kultury nálevkovitých pohárů náleží zlomek okraje nádoby s typickou kolkovanou výzdobou z řezu 2 objektu **620** (620II/8, Tab. XLVI).

7.1.2 KERAMICKÁ KOLEČKA A DALŠÍ KERAMICKÉ ARTEFAKTY

Mezi keramikou se nacházelo 18 fragmentů těla nádob, které byly opracovány do tvaru kolečka. Většina z nich byla osekána jen velmi hrubě a kolečko nebylo zcela pravidelné, případně bylo v nějaké části odlomené. Některá ale byla opracována jemněji (107D/14, Tab. XXXI; 406V/29, Tab. XL; 620I/9, Tab. XLV), kolečko 406Z/13 bylo dokonce pečlivě vyhlazeno (Tab. XLII). Průměr koleček se pohyboval v rozmezí 4-11 cm. Většina z nich byla vyrobena z těla větší zásobnice z místa, kde tělo nebylo nijak výrazně zakřiveno. Vnější povrch koleček byl v 16 případech drsněný, jak je to běžné u vnějšího povrchu zásobnic, pouze u dvou hlazený (107D/14, Tab. XXXI; 620I/9, Tab. XLV). Vnitřní povrch byl hlazený ve všech případech. Způsob využití koleček není znám, uvažuje se, že mohla sloužit např. jako hladítka. U hrubě opracovaných koleček se mohlo jednat o polotovary, které z nějakého důvodu již nebyly vhodné k dalšímu použití.

Ze zásypu příkopu je celkem ve třech případech doloženo válcovité keramické závaží nebo jeho fragmenty. V objektu 107 bylo nalezeno téměř celé závaží válcovitého tvaru o průměru 8 cm a dochované výšce také 8 cm, s otvorem uprostřed o průměru

1,5 cm (107/2, Tab. XXI). Závaží se nacházelo v propálené vrstvě řezu 2 objektu 107, cca 100 cm nade dnem, společně s velkým množstvím keramiky a obilí. Polovina závaží podobného tvaru pochází z téhož řezu z vrstvy 20-40 cm (107C/2, Tab. XXV). Závaží pravděpodobně původně dosahovalo podobných rozměrů jako závaží 107/2. Třetí fragment závaží byl nalezen v řezu 1 objektu 620 v hloubce 80-100 cm (620I/14, Tab. XLV). V části závaží je ještě patrný zbytek středového otvoru, který dosahoval původně průměru kolem 1,5 cm. Závaží 107/2 a 620I/14 byla uložena na úrovni těsně nad zřetelným rozhraním vrstev, které je patrné na všech profilech, a mohla se tak dostat do příkopu zhruba ve stejnou dobu. Závaží 107C/2 se nacházelo cca 40 cm nad tímto rozhraním. Válcovitá keramická závaží jsou mezi nálezy starší doby bronzové relativně běžnou záležitostí, často bývají i zdobená (Beneš 1999, 52-55, 67-70).

V řezu 1 objektu 107, v sektoru F, byl v hloubce 20-40 cm nalezen keramický fragment, který svým tvarem velmi připomíná tunelovité ucho. Podle sdělení V. Mouchy se však s největší pravděpodobností jedná o fragment nákončí měchu (107F/6, Tab. XXXII). Z vnější strany svírá zlomek téměř pravý úhel, uvnitř je dochován zbytek kruhového otvoru, jehož průměr nepřesahoval 1 cm. Celkové rozměry fragmentu činí 3,5x2,8x1,5 cm.

7.1.3 ROZMÍSTĚNÍ KERAMIKY V ZÁSYPU PŘÍKOPU

Jak už bylo řečeno, nálezy z příkopu byly dokumentovány po dvacetimetrových mechanických vrstvách a nelze je tedy přiřadit k přirozeným vrstvám příkopu. U většiny řezů byly nálezy z celé mechanické vrstvy sloučeny, pouze v objektu 107 byly rozděleny do čtyř menších na sebe navazujících sektorů označených písmeny A-D (řez 2) a E-H (řez 1). Aby bylo možné získat představu o rozdělení nálezů v příkopu, zhotovila jsem šablonu s rozestupy vrstev po 20 cm, kterou jsem aplikovala na nákresy jednotlivých řezů. Úroveň 0 předpokládám u všech profilů v úrovni fixních bodů. Je tedy možné, že úroveň vrstev v šabloně může být mírně posunuta. K dalšímu zkreslení mohlo dojít již při výzkumu nedodržením pravidelných dvacetimetrových rozestupů jednotlivých mechanických vrstev.

Pravděpodobně rozdílná mocnost nadloží v různých částech lokality způsobila, že příkop nebyl do podloží zahlouben ve všech částech stejně. Vyloučeno ale není ani nestejně zahloubení od úrovně tehdejšího povrchu. Aby bylo možné porovnávat vrstvy z různých řezů mezi sebou, bylo nutné je znovu očíslovat ode dna, které je jedinou jednotící úrovní příkopu. Vrstva 1 je tedy vždy první vrstvou nade dnem každého řezu. U každého profilu ale zachovávám i údaje o hloubce, která byla měřena od úrovně skrývky a podle které jsou dokumentovány všechny nálezy.

U každého profilu jsem v šabloně graficky vyjádřila počet střepů v jednotlivých vrstvách (Obr. 14-23). Do šablony jsem zanesla také střepy, které původně pocházely ze stejné nádoby, ale byly odkryty v různých mechanických vrstvách. Barva vyjadřuje vždy příslušnost k jedné nádobě a číslo počet nalezených střepů ve vrstvě. Pokud je číslo napsáno tučně, bylo možné střepy z obou vrstev k sobě slepit. Jestliže je číslo napsáno kurzivou, náležely střepy stejné nádobě pouze s velkou pravděpodobností, ale nepodařilo se je k sobě slepit. Díky střepům vneseným do šablony, která byla přiložena na profil, je možné v mnohých případech odhadnout, v které přirozené vrstvě se střepy původně nacházely.

Nejlépe je to patrné u řezu 2 objektu 107 (viz Obr. 15). Střepy jedné nádoby, z nichž některé byly k sobě slepitelné, se nacházely v různých sektorech a úrovních řezu (0-20 cm a 60-80 cm). Po vynesení polohy střepů do profilu zjistíme, že tyto úrovně protíná jedna z vrstev. Můžeme se tedy domnívat, že střepy této nádoby (107C/13, Tab. XXVII, podobně také např. 107D/1, Tab. XXVIII) se nacházely právě v této vrstvě. V nejnižším místě vrstvy je také patrná velká koncentrace keramiky. U řezů, které nebyly děleny na menší vertikální sektory, se keramiku nedaří přiřadit jednotlivým vrstvám již s takovou jistotou, ale i tak to napomáhá její původní polohu blíže specifikovat. V případě objektu 776 se dokonce podařilo slepit k sobě střepy z řezu 1 a 2 (nádobu 776I/1, resp. 776II/23, Tab. LII). V řezu 1 se nacházelo 13 střepů této nádoby v úrovni 0-40 cm (vrstva 2 a 3 ode dna), v řezu 2 se z této nádoby podařilo identifikovat dalších pět fragmentů, které se nacházely v hloubce 40-60 cm (vrstva 1

ode dna). Při porovnání profilů obou řezů je zřejmé, že se nádoba musela nacházet v úrovni zhruba 20-25 cm nade dnem, přibližně v jedné třetině od východní stěny příkopu, těsně nad patrným výraznějším horizontálním předělem mezi jednotlivými vrstvami. Přehled fragmentů keramiky z různých úrovní příkopu, které se podařilo přiřadit k sobě, uvádím v tabulce (viz Obr. 26).

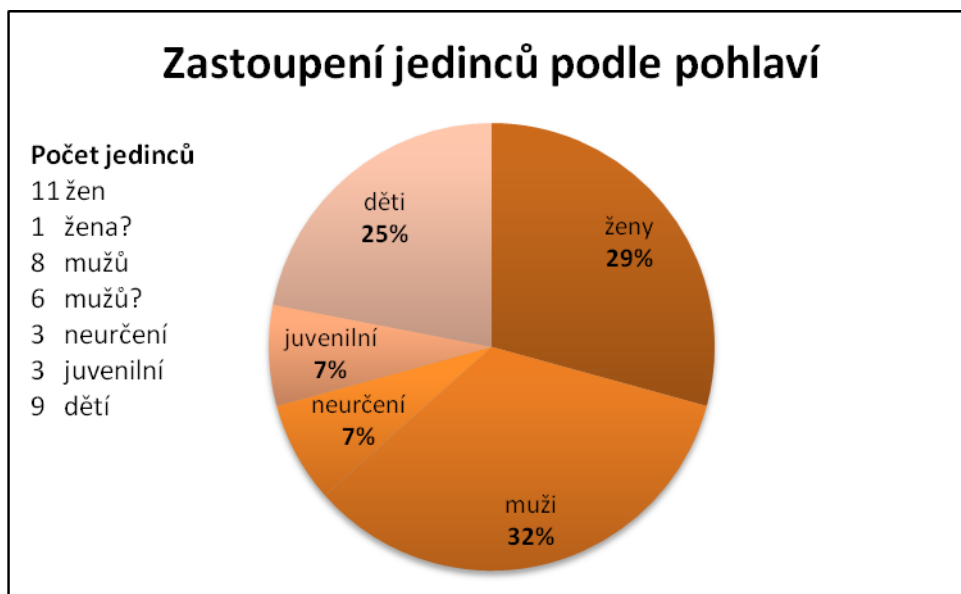
V souhrnné tabulce (Obr. 23) jsem pro všechny řezy vyjádřila množství keramiky, hmotnost souborů a hmotnost průměrného střepu souboru, rozdělené podle mechanických vrstev. Je tak možné porovnat úrovně příkopu mezi sebou. Z tabulky s počtem střepů vyplývá, že zatímco spodní vrstvy příkopu byly na keramiku podstatně chudší, výše položené vrstvy obsahovaly keramiky mnohem více. Zatímco ve vrstvě 1 bylo nalezeno průměrně 24,1 střepu, ve čtvrté to bylo již 75 střepů a v sedmé 112,7 střepu. Vzestupnou tendenci má i hmotnost keramiky souborů. Naopak míru fragmentarizace materiálu nelze na základě porovnání průměrné hmotnosti střepu nijak obecně charakterizovat. Méně fragmentarizované soubory byly v rámci příkopu rozmístěny spíše nepravidelně.

7.2 LIDSKÉ KOSTERNÍ POZŮSTATKY

7.2.1 HROBOVÉ A SÍDLIŠTNÍ JÁMY

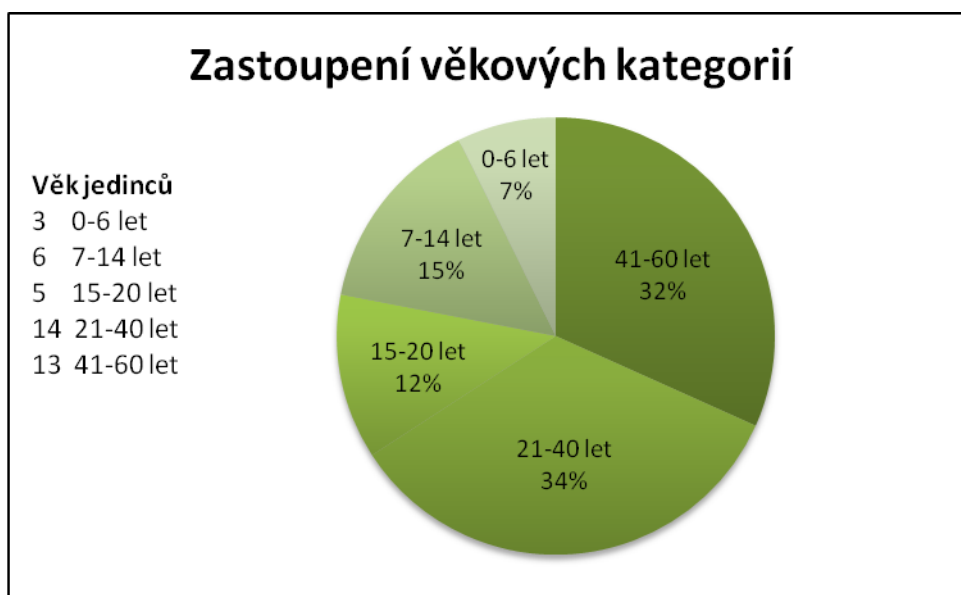
Na lokalitě byly nalezeny pozůstatky dohromady 41 jedinců z hrobových a sídlištních jam, které bylo možné chronologicky zařadit do různých fází únětické kultury, nebo se dá o možnosti zařazení do tohoto období alespoň spekulovat (Obj. 660 a 675). Vzhledem k časové nespojitosti jednotlivých nálezů je zapotřebí prezentované výsledky brát s jistou rezervou. V některých hrobech byly nalezeny jednotlivé kosti, u kterých nebylo možné určit, zda náleží k některému z identifikovatelných jedinců, nebo jedinci jinému. Tyto kosti nebyly do souhrnného přehledu začleněny. Do přehledu nebyly stejně tak z tohoto důvodu začleněny dislokované kosti z příkopu, kterým je věnován samostatný oddíl (viz kapitola 7.2.2). Základní antropologická data byla převzata z antropologické analýzy *P. Stránské (2011)*.

Velmi vyrovnané bylo zastoupení jedinců podle pohlaví. V souboru lidských kostí se nacházely pozůstatky 12 žen (resp. 11 žen a jedné pravděpodobně ženy), 14 mužů (resp. osmi mužů a šesti pravděpodobně mužů), tří neurčitelných, tří juvenilních a devíti dětí (Graf 5).

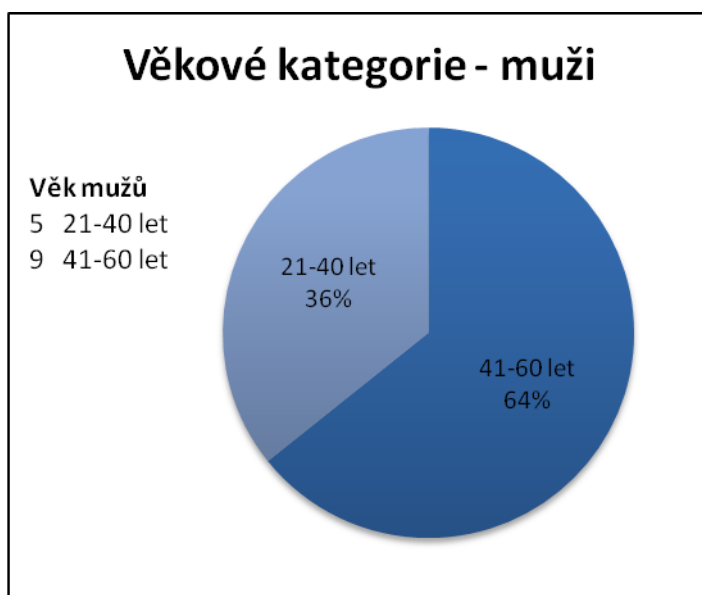
Graf. 5: Zastoupení počtu pohlaví v souboru lidských kosterních pozůstatků.

Pro rozdělení jedinců do věkových kategorií bylo nutné se vypořádat s překrývajícími se intervaly jejich předpokládaného dožití a stanovit tak přesnou hranici mezi kategoriemi. Jako určující jsem tedy brala střední hodnotu jejich odhadovaného věku. Při takovémto rozdělení podle věku (Graf 6), byly zastoupeny tři děti do 6 let (včetně jednoho pravděpodobně ještě nenarozeného), šest dětí do 14 let, pět juvenilních jedinců do 20 let a 14 jedinců zemřelo mezi 21. a 40. rokem života. Hojně byla zastoupena také kategorie 41-60 let, do které spadá 13 jedinců.

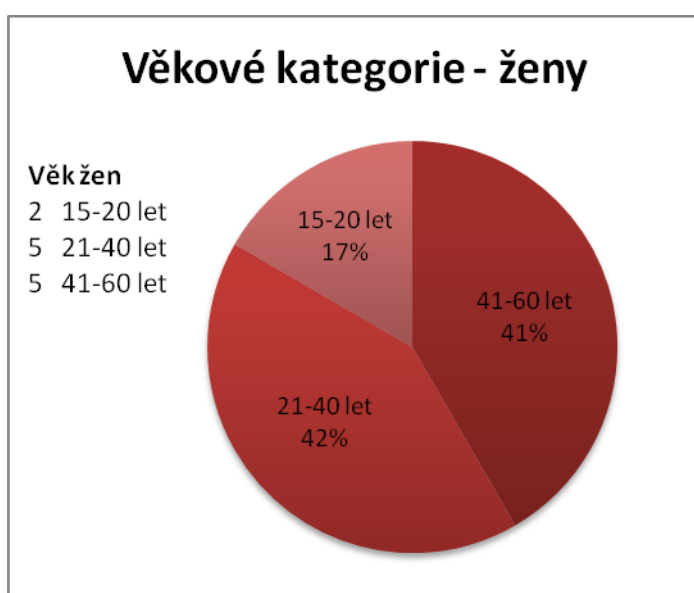

Graf. 6: Zastoupení počtu jedinců podle věku.

Aby bylo možné porovnat věk dožití mužů a žen, vynesla jsem jednotlivé údaje odděleně podle pohlaví (Graf. 7 a 8). Na první pohled je zřejmé, že se muži dožívali vyššího věku než ženy. Zatímco devět mužů zemřelo ve věku nad 40 let, tak žen jen pět. Ve věku 21-40 let je počet zemřelých vyrovnaný – pět mužů a pět žen. Dvě ženy zemřely před dosažením 20. roku života. Větší počet žen zemřelých v mladém věku bývá spojován s úmrtími při porodu. Domnívám se ale, že na vyvozování nějakých obecnějších závěrů, je soubor z Brandýsa příliš malý a tudíž může být do značné míry ovlivněn náhodou.

Graf. 7: Věk dožití mužů.

Graf. 8: Věk dožití žen.

Polohu bylo možno alespoň částečně určit u 28 skeletů (viz Tabulka 6). Převažovalo uložení na pravém boku s pokrčenými dolními končetinami a horními končetinami směřujícími před trup nebo před obličej. Celkem třikrát se vyskytla poloha na levém boku (z toho jednou v sídlištním objektu – obj. 196, jednou u dětského skeletu

– obj. 63 a jednou u nedatovaných kosterních pozůstatků ze sídlištní vrstvy – obj. 675). V pěti případech nebyl skelet uložen čistě na bok, ale byl trupem (Obj. 74, 196, 204, 551), případně trupem i pánví otočen na záda a na stranu byly stočeny pouze dolní končetiny (Obj. 690, kostra 2). U všech skeletů, u kterých to bylo možné určit, byly dolní končetiny skrčeny. V šesti případech byly skrčeny silně (Obj. 65, kostra 5), nebo dokonce přitaženy až k trupu (Obj. 65A; 74; 169; 196; 206). Horní končetiny byly nejčastěji ohnuty v lokti směrem před trup (Obj. 129; 206) nebo před obličej (Obj. 63, kostra 1; 65, kostra 2; 203; 207; 690, kostra 1). Ostatní polohy se neopakovaly, jejich výčet viz Tabulka 6.

Tabulka 6: Poloha skeletů.

objekt		bok	orientace	pohlaví	na zádech	ruce	nohy
63	kostra 1	P	JZ	Ž?		ohnuté v lokti pod bradu	skrčeny
	kostra 2	P	JZ	Ž?			
	kostra 4	L	J	D			skrčeny
64	kostra 1	P	J	N (M?)			mírně skrčeny?
	kostra 2	P	J	M			mírně skrčeny
65	kostra 1	P?	JJV?	N (M?)			
	kostra 2	P	JJV	D		ohnuty v lokti před obličej	skrčeny
	kostra 3	P	V	N		pokrčeny	
	kostra 5	P	JJV	Ž		zkříženy přes hrudník	silně skrčeny
65A	kostra 4	P	JJV	Ž?			silně skrčeny
66		P	J	J		předloktí složena přes trup	skrčeny
67		P	J	Ž?			skrčeny
73	kostra 1	P	JJZ	M?		pravá končetina natažena podél trupu, levá ohnuta v lokti	
74		P	JV	D	trup?	složeny v klíně???	přitaženy k trupu
129		P	JV	Ž		pokrčeny před trup	skrčeny
169		P	J	M		pravá silně pokrčena v lokti před obličej, levá směřovala ke kolenům	přitaženy k trupu

196		L	JZ	Ž	trup	ohnuty v lokti a předloktím položeny na hrudníku směřující k obličeji	přitaženy k trupu
203		P	S	Ž		ohnuty v lokti směřující před obličej s propletenými prsty	skrčeny
204	kostra 1	P	J	J	trup	ohnuty v lokti a složeny na břiše	skrčeny
206		P	JZ	D		skrčeny přitaženy k trupu	přitaženy k trupu
207		P	JZ	D		ohnuty v lokti a přitaženy k obličeji	skrčeny
551		P	JZ	M	trup	složeny v klíně	
660		P	JV	M?			
675		L	SZ	M			skrčeny
690	kostra 1	P	JZ	D		ohnuté v lokti před obličej	skrčeny
	kostra 2	P	JZ	M	trup+pánev	nedochovaly se	skrčeny
798			JZ	Ž	trup	levá paže podél těla, pravá useknuta	skrčeny pod sebe

7.2.2 PŘÍKOP

V příkopu byly odkryty pozůstatky minimálně tří koster. V řezu 2 objektu **107** se nacházely pozůstatky minimálně dvou jedinců. Dospělému náležela lebka a zlomky diafýz dlouhých kostí, dětské (infans III) byly kosti nohy a žebra. Poloha lebky byla zachycena na nákresu východního profilu v sektoru D u samého dna příkopu. Poloha ostatních kostí není známa. V řezu 1 objektu **406** bylo v západním profilu nalezeno několik kostí, u nichž nelze určit, zda patří jednomu jedinci. Nacházely se zde fragmenty lebky a levá kost pažní dospělého jedince, která byla v oblasti svalových úponů výrazně vyvinuta. Poloha lebky byla zachycena na západním profilu, zhruba 20 cm nade dnem. Tato lebka byla odeslána na radiokarbonové datování (více k datování viz kapitola 8.6).

Otázka původu lidských kostí z příkopu je značně nejasná. Kosti všech tří jedinců se nacházely v jižní části příkopu, obě lebky byly na profilech zachyceny u jeho dna. Nálezová situace ostatních kostí není známa. Poloha lebek u dna ukazuje na možnost, že se kosti mohly dostat do příkopu ještě v době, kdy byl relativně prázdný a mohl tedy ještě plnit svoji funkci. Určit však, zda mají kosti přímou souvislost s příkopem (např. bojovníci, kteří zemřeli při dobývání hradby), nebo zda se do příkopu dostaly čistě náhodou (např. splachem z okolí nebo z rozrušených hrobů), nelze.

7.3 ZVÍŘECÍ KOSTI A KOSTĚNÁ INDUSTRIE

Analýzu zvířecích kostí z objektů únětické kultury provedla *Mgr. Zdeňka Šůvová (2011)*. Analýzu kostí, které byly druhotně vytrženy z kostí lidských, provedl *Mgr. René Kyselý, Ph.D (2011)*. Vzhledem k tomu, že jsem k materiálu zpracovávaném Z. Šůvovou neměla přístup a měla jsem k dispozici pouze její výše uvedenou zprávu, nebylo možné kostěné artefakty náležitě obrazově dokumentovat. V příloze uvádím tedy pouze jejich fotografie uveřejněné v této zprávě. Kostěné artefakty a zvířecí lopatky zpracovávané R. Kyselým (2011) jsem fotograficky zdokumentovala, v případě vybraných artefaktů jsem nakreslila i řez.

Podle analýzy Z. Šůvové (2011), která byla ovšem provedena na celém souboru z objektů únětické kultury, tedy i na kostech ze sídlištních objektů, které nejsou předmětem této práce, bylo z tohoto období zjištěno 17 živočišných druhů. Nejpočetnější byly pozůstatky tura domácího, které náležely min. 17 jedincům. Dále byla velice hojně zastoupena ovce/koza (min. 13 jedinců), prase domácí (min. 11 jedinců), kuň domácí (min. 1 jedinec). Z divokých zvířat byly zastoupeny především kosti jelena lesního (min. 4 jedinci) a zajíce polního (min. 3 jedinci). Kosti z minimálně jednoho jedince jsou doloženy ze srnce obecného, prasete divokého, lišky obecné, bobra evropského a křečka polního. Kromě savců jsou doloženi ještě havran/vrána, ropucha a velevrub (Šůvová 2011, 5-6).

Kostěných artefaktů se ve sledovaných objektech nacházelo celkem 30 – sedm v hrobových kontextech a 23 v příkopu. V hrobě **65** byl nalezen fragment dlátka (Kyselý 2011, 6) obdélného průřezu, na jednom konci zahroceného (K 65/3, Tab. LIII). Z hrobu **73** pochází dvě téměř identické, pečlivě opracované jehlice s válcovitě ztluštěným koncem (K 73/2 a K 73/3, Tab. LIII). Známa je poloha pouze jedné z nich – nacházela se před pánví skeletu. Druhá jehlice nebyla původně při výzkumu rozpoznána a byla zařazena mezi lidské kosti. V objektu **76**, tedy v zásobní jámě, do které byl zahlouben hrob 204, byly nalezeny tři kostěné artefakty. Jeden byl Z. Šůvovou (2011, 16) definován jako štěpinové šídlo podlouhlého tvaru s ohlazenými hranami z kosti velkého kopytníka. Na jednom konci je vybroušen nepravidelný hrot (K 76/1, Tab. LIV). Dále z tohoto objektu pochází zubový závěsek - špičák dospělého psa, který má v kořeni vyvrtaný otvor, a štěpinové nebo jehlovité šídlo (K 76/2, Tab. LIV). V objektu **690** bylo nalezeno jednoduché šídlo (Kyselý 2011, 6), které nebylo v rámci objektu lokalizováno (690/1, Tab. LIII).

Z příkopu pochází kostěných artefaktů poměrně velké množství. V objektu **107H** byl nalezen menší fragment lopatky tura domácího s některými hranami ohlazenými. Podle Z. Šůvové (2011, 18) měl sloužit jako vyhlazovač. Z téhož objektu, ale z řezu B, je fragment pravděpodobně hladítka z metatarsu dospělé ovce/kozy (Šůvová 2011, 18). Tři fragmenty lopatek, které měly značně ohlazené hrany a mohly sloužit jako hladítka (K 406/1, Tab. LIV), dva fragmenty lýtkových kostí prasete domácího, které byly opracovány do podoby lopatkovitých jehlic (K 406/2, Tab. LIV), a horní špičák dospělého psa domácího s provrtaným menším otvorem v kořenové části (K 406/3, Tab. LIV) byly nalezeny v objektu **406** (Šůvová 2011, 20). Z objektu **620** pocházejí dvě šídla, u nichž byla místo rukojeti ponechána jedna kloubní hlavice (K 620/1 a K 620/2, Tab. LIII). Obě šídla byla vyrobena z metatarsu ovce/kozy (Kyselý 2011, 6). Dále se v tomto objektu našel menší fragment kosti velkého kopytníka, který byl na konci opracován v masivnější hrot. Na jednom boku artefaktu byly výrazně patrné čtyři zářezy (K 620/3, Tab. LIV). Ze stejného kontextu jsou doloženy i tři fragmenty žeber s ohlazenou odlomenou hranou (K 620/5, Tab. LIV), tři fragmenty lopatky tura

domácího s ohlazenými zlomovými hranami (K 620/4, Tab. LIV), malý fragment vyhlazovače nebo hladítka a hrot z kosti středně velkého savce (K 620/6, Tab. LIV; *Sůvová 2011*, 22-23). V objektu **776** se nacházelo drobné šídlo se zaobleným týlem (K 776/1, Tab. LIII; *Kyselý 2011*, 6). Z téhož objektu pochází ohlazený fragment lopatky tura domácího, na jehož povrchu bylo patrné množství stejně směřovaných šikmých jemných zářezů, dále fragment žebra velkého kopytníka s ohlazenými oběma konci, dolní část spodní čelisti tura domácího s ohlazenou dolní i horní hranou a část ohlazené lopatky dospělé ovce nebo kozy (*Sůvová 2011*, 27).

Za spolupráce R. Kyselého, jemuž děkuji za vstřícnost a ochotu, jsem sledovala přítomnost zvířecích kostí v hrobech se zřetelem na jejich možné intencionální uložení. Kostí se mohly dostat do hrobů zcela náhodou, tedy jako součást zásypu, ale mohly být do hrobu vloženy také intencionálně, buď jako část masité potravy, nebo jako takové, již očištěné. Při analýze kostí za tímto účelem jsme vycházeli především z dostupného osteozoologického materiálu, který byl vytržován z lidských kostí. Znamená to tedy, že osteozoologický soubor sice nebyl kompletní, ale zato se u jednotlivých kostí, vzhledem k tomu, že byly zařazeny mezi kosti lidské, dá předpokládat, že se nacházely v těsné blízkosti pohřbeného. Kostí jsme se pak pokusili identifikovat na fotografické dokumentaci (Obr. 11-13).

Mezi nejčastěji zastoupené části zvířecího skeletu patřily lopatky, a to různých druhů. Na častý výskyt zvířecích lopatek v hrobech únětické kultury v poslední době opět upozornil V. Král, a to u hrobů odkrytých záchranným výzkumem při stavbě obchvatu Kolína (*Král 2011*, 57-58). V 16 hrobech (z celkových 70) bylo nalezeno dohromady 20 zvířecích lopatek v různém kontextu. U některých z nich bylo možné určit intencionální uložení do hrobu spolu se zemřelým. Pět z nich bylo uloženo do těsné blízkosti nádoby, nebo ji překrývalo. Jedna lopatka dokonce sloužila jako podložka pro měděné soudkovité perly. Pět lopatek se nacházelo v zásypu druhotně narušených hrobů. V. Král (2011, 78) v těchto případech nevyklučuje, že právě zvířecí lopatky mohly sloužit jako kopací náčiní k narušení hrobu. U lopatek nacházejících se

vedle keramické nádoby či přímo v ní, se přiklání k názoru, že jde o masité milodary. Vedle pohřebiště v Kolíně byly zvířecí lopatky nalezeny na pohřebištích starší (např. Dolní Počernice; *Hásek 1959*) i mladší (např. Brodce nad Jizerou; *Rataj 1954*) fáze únětické kultury. V Březně u Loun byly obě doložené zvířecí lopatky v hrobě s pohárem (*Pleinerová 1966*, 366). Ve Vyškově se lopatka nacházela v misce před kostrou, stejnou polohu měla i miska s lopatkou a žebry v Němčicích na Hané, v Kobylnici byly lopatky položeny na hrncích (vše *Tihelka 1953*, 242-243).

Z Brandýsa nad Labem pochází celkem deset zvířecích lopatek nebo jejich fragmentů z různých druhů zvířat (tur domácí – 2x, ovce – 1x, ovce/koza – 3x, prase domácí – 2x, pes domácí – 1x; viz Tabulka 7). Pouze u tří z nich byla přesná poloha zachycena na fotografii (v Tabulce 7 vyznačeny tučně). Lopatka ovce/kozy se nacházela v hrobě 63 těsně před bradou zemřelého, uložená na dlaních (Obr. 11). V hrobě 65 byla lopatka ovce domácí zachycena před koleny zemřelého, překrytá dlouhou lidskou kostí v neanatomické poloze (Obr. 11). V hrobě 551 lopatka ovce/kozy ležela na levé paži skeletu (Obr. 12).

Zvířecí lopatky se v Brandýse nacházely výhradně v hrobech, které byly vybaveny keramickou nádobou (obj. 63; 65; 73; 551; 690) nebo rakví (obj. 64). Obecně lze o objektech se zvířecí lopatkou říci, že náležely k bohatěji vybaveným hrobům. Ve čtyřech případech se v těchto hrobech kromě keramické nádoby nebo nádob nacházely kameny (obj. 63; 65; 551; 690) a ve všech bylo pohřbeno více jedinců (souhrnný přehled viz Obr. 28).

Z ostatních zvířecích kostí, které byly zachyceny na fotografiích, je možné jmenovat několik kostí tura domácího z hrobu 63 (Obr. 11), které se nacházely přímo na kostře, nebo hlezno tura domácího, které bylo uloženo před krkem v prostoru mezi rukama v hrobě 67 (Obr. 13). Dvě kosti tura domácího bylo možné také identifikovat v hrobě 73. Zde ale vzhledem k pravděpodobnému narušení části hrobu v období HB/HC, nemusí jít s jistotou o zvířecí kosti z období únětické kultury (Obr. 13). V objektu 203 byly nalezeny tři fragmenty dolní čelisti psa domácího (Obr. 12).

Vzhledem k tomu, že se všechny na fotografii nenacházejí vedle sebe v anatomické poloze, ale na hromádce na kraji objektu, nevylučovala bych v tomto případě druhotné přemístění kostí brigádníky při výzkumu. Podobné složení kostí (např. zub z tura domácího, žebra ovce/kozy) bylo zastoupeno pod mohylou 4 na lokalitě Łęki Małe (Pow. Grodziski) ve Velkopolsku (*Kowiańska-Piaszykowa 2008*, 174). Podle autorky mohly tyto kosti sloužit spíše jako rituální oběť než jako masitý přídavek. V podstatě ke stejným závěrům dochází na základě pohřebiště v Dolních Počernicích i *I. Hásek (1959, 8)*.

Tabulka 7: Přehled zvířecích lopatek a jejich uložení v hrobových kontextech. Tučně vyznačeny lopatky, jejichž poloha v hrobě byla dokumentována.

objekt	sáček	poloha	zvíře	pozn.	určil
63	948		velký savec		RK
63	963		bos taurus		ZS
63	963	těsně před bradou	ovce/koza		ZS
64	542	0-20 cm	ovce/koza		ZS
65	2317		prase domácí?	velmi juvenilní	RK
65	2339	32 cm, u rukou VII.	ovce domácí		RK
73	969	u lidské kostry	tur domácí	juvenilní	RK
551	2380	u lidských kostí	ovce/koza	subadultní/adultní	RK
690	3088	100-120 cm	pes		ZS
690	1059	40-60 cm	prase domácí		ZS

Které z těchto kostí byly do hrobu uloženy intencionálně, např. jako masité přídavky, je otázkou. Domnívám se ale, že poloha všech tří na fotografiích zachycených lopatek by pro toto mohla svědčit – v hrobě 63 byla uložena těsně nad dlaněmi u brady, v hrobě 65 pod lidskou kostí, v hrobě 551 na paži zemřelého, neboť jejich neintencionální uložení na tato místa by vyžadovalo velkou náhodu. Navíc uložení zvířecích lopatek do hrobu podobným způsobem (především jako v objektu 63), je známo i z jiných lokalit (*Král 2011, 57-58; Pleinerová 1966, 366; Tihelka 1953, 242-243*). Záměrnému umístění do hrobů nahrává i fakt, že se vyskytovaly výhradně v hrobech, které je možné v rámci pohřebiště označit za bohatě vybavené. Záměrné uložení do hrobu 690 je velice pravděpodobné i u téměř kompletní tlapky středně

velkého psa, která se nacházela v úrovni skeletu 2 (-80 cm). Její přesná poloha vůči skeletu nebyla sice zaznamenána, ale vzhledem k tomu, že se kosti dostaly mezi kosti lidské, dá se předpokládat, že nebyla od lidského skeletu uložena daleko. Zůstává ale nejasné, v jaké formě a z jakého důvodu byly kosti do hrobu vloženy.

7.4 KAMENNÁ INDUSTRIE

Ve sledovaných objektech (v případě objektů zapuštěných do kulturní vrstvy i příslušného kvadrantu nad daným objektem) pochází celkem 20 kusů kamenné industrie. Surovinu artefaktů určil PhDr. M. Popelka, CSc., od kterého pochází i jejich stručný popis. Na dataci broušené industrie má velké zásluhy PhDr. M. Dobeš. V souboru se nacházelo osm kusů štípané industrie, 11 kusů broušené a jeden kámen s ohlazenou hranou mohl být užíván jako drtidlo.

Z celkem šesti nálezů z hrobů nebyl dokumentován jediný, u kterého by byla zřejmá přímá souvislost se skeletem. V hrobě **65** byl nad dolními končetinami nalezen fragment pazourkové čepelky bez terminální části s bilaterální retuší (ŠI 65/1, Tab. LVI). V hrobě **73** se nacházel zlomek broušeného artefaktu (BI 73/1, Tab. LVI). V objektu **76**, do kterého byl zapuštěn hrob 204, se byly nalezeny celkem tři kamenné artefakty – úštěp pravděpodobně tušimického křemence (ŠI 76/1, Tab. LVI), srpová čepelka s křemičitým leskem z pazourku, jejíž pracovní hrana byla opatřena retuší (ŠI 76/2, Tab. LVI) a drobný fragment broušeného artefaktu, jehož surovina by mohla pocházet z jistebského areálu (BI 76/1, Tab. LVI). V hrobě **196** byla nalezena křemencová čepelka bez sekundární úpravy (ŠI 196/1, Tab. LVI).

Z příkopu pocházejí dva kusy štípané a osm kusů broušené industrie. V objektu **107** byl nalezen fragment broušeného sekeromlatu, z něhož je zachována jen jeho břitová část s polovinou zachovaného průvrtu, na kterém jsou dobře patrné stopy vrtání. Surovina použitá na výrobu tohoto sekeromlatu mohla být z jistebského areálu (BI 107C/1, Tab. LVIII) a snad mohl náležet únětické kultuře (za laskavé sdělení děkuji M. Dobešovi). Z tohoto objektu pochází také kámen, který mohl sloužit jako drtidlo

(BI 107B/1, Tab. LVIII). V objektu **406** byla nalezena menší plochá sekerka s asymetrickým ostřím, která byla vyrobena z jistebské suroviny (BI 406V/1, Tab. LVIX). Z téhož objektu pochází také fragment pravděpodobně sekerky s odlomenou týlní částí (BI 406Z/1, Tab. LVIX), úštěp silicitu glacigenních sedimentů bez sekundární úpravy (ŠI 406V/1, Tab. LVIX) a broušená nátepní destička (BI 406V/2, Tab. LVIX), která by mohla náležet starší fázi únětické kultury (za laskavé sdělení děkuji M. Dobešovi). V objektu **620** byl nalezen vývrtek z velice podobné suroviny, jako je fragment sekeromlatu z objektu 107 (BI 620II/1, Tab. LX), hrubě opracované kamenné kolečko (BI 620I/1, Tab. LX), fragment sekeromlatu s dochovanou břitovou částí a částí otvoru (BI 620I/2, Tab. LX), který je pravděpodobně eneolitickou intruzí, snad z období kultury se šňůrovou keramikou (za laskavé sdělení děkuji M. Dobešovi), a úštěp bez sekundární úpravy (ŠI 620I/1, Tab. LX). Z objektu **776** pochází kámen, který zřejmě sloužil jako otloukač (BI 776I/1, Tab. LVII; za laskavé sdělení děkuji M. Dobešovi).

V sektoru D se v kvadrantech dochované kulturní vrstvy nad sledovanými objekty nacházely celkem tři kamenné artefakty. Jejich příslušnost k daným objektům je ale více než nejistá. Z **kvadrantu 5**, nad objektem 798, pochází bifaciálně broušené provrtané kamenné kolečko (BI kv5/1, Tab. LVII) a z **kvadrantů 34**, resp. z kontrolního bloku mezi kvadrantem 33 a 34 pochází pravděpodobně hrot s velice hrubou úpravou terminální části a s ulomenou špičkou, který byl zřejmě vyroben z černé varianty křemence typu Bečov (ŠI kv33,34/1, Tab. LVII), a úštěp bez sekundární úpravy, zřejmě ze silicitu glacigenních sedimentů (ŠI kv34/1, Tab. LVII).

7.5 BRONZOVÉ ARTEFAKTY

V objektech starší doby bronzové z Brandýsa byly nalezeny celkem čtyři kovové předměty, které pro účely této práce označuji jako „bronzové“, přestože u nich rozbor kovu nebyl proveden, a může tedy jít i o měď.

V hrobě **63** se nacházel malý zlomek tenkého drátku, který by mohl pocházet

snad ze záušnice (B 63/1, Tab. LIII). V hrobě **73** se nacházel fragment jehlice nebo bronzového drátu (B 73/1, Tab. LIII) a bronzový vypouklý „knoflík“ zdobený žebrováním (B 73/2, Tab. LIII). Ten se vzdáleně podobá bronzovým mušličkám, které ale mají asymetrický tvar, nejsou zdobeny žebrováním kolem dokola a mají otvor; z únětické kultury ale postrádá analogie (za laskavé sdělení děkuji V. Mouchovi). Vzhledem k tomu, že ani jeden z nalezených předmětů není v rámci hrobu blíže lokalizován, mohlo by se u obou také jednat o mladší intruzi, protože severní část hrobu byla pravděpodobně sekundárně narušena v závěru doby bronzové nebo na počátku doby halštatské (HB/HC).

V objektu **690** byla u skeletu 1 na temeni lebky nalezena jednoduchá drátěná záušnička (B 690/1, Tab. LIII). Podle antropologické zprávy *P. Stránské (2011)*, byla ale lebka v oblasti bregmatu, na levém *processu mastoideu* a přilehlé oblasti kosti týlní a na levém rameni mandibuly zbarvena zelenými oxidy mědi. Pokud budeme předpokládat, že záušnice byla dokumentována na skutečném místě nálezů, tak se nabízejí dvě možné interpretace. Buď se primárně nalézala v místě zbarvení a později se druhotně posunuta, anebo se v hrobě původně nacházely dva bronzové předměty, z nichž jeden obarvil kosti, ale nezachoval se, a druhý se sice zachoval, ale zase nezanechal žádné stopy na kostře.

7.6 ROSTLINNÉ MAKROZBYTKY

Z objektů zachycených při výzkumu byly pravidelně odebírány vzorky na proplavení. Získané makrozbytky byly analyzovány *Mgr. P. Kočárem* a *Mgr. R. Kočárovou (2011)*. Pro starší dobu bronzovou představují získaná data v současné době největší soubor makrozbytků v Čechách (654 ks), který ukazuje na zemědělství typické pro starší zemědělský pravěk. Mezi obilninami převládala pšenice dvouzrnka s menším podílem pšenice jednozrnky a ječmene. Mezi luštěninami podle získaných dat dominoval hrách, menší podíl má čočka (zhruba v poměru 3:2). Změny složení planých druhů ve starší až pozdní době bronzové byly poměrně nevýrazné (*Kočár - Kočárová 2011, 27*). Ze sbíraných potenciálně užitečných rostlin je z objektů

starší doby bronzové v Brandýse doložena kamejka lékařská (*Lithospermum officinale*), ostružiník křovitý (*Rubus fruticosus*) a bez chebdí (*Sambucus ebulus*). Všechny tyto druhy mohly být využívány jako léčivé rostliny, kamejka a bez i k výrobě barviv a plody ostružiníku a chebdí jako potravina (Kočár - Kočárová 2011, 14).

Nejvíce makrozbytků (z každého objektu více než 30 ks) bylo získáno z objektu 690 a pak z příkopu (obj. 107, 406 a 620). Zatímco z hrobů bylo průměrně z jednoho litru zeminy získáno 1,01 makrozbytku, z objektů příkopu téměř dvojnásobek - 1,97 makrozbytku (Kočár - Kočárová 2011, 18). Z objektu 690 je kromě plevelů nejvíce zastoupena pšenice dvouzrnka (*Triticum dicoccon*), dále ječmen setý (*Hordeum vulgare*) a pšenice jednozrnka (*Triticum monococcum*). Spektrum rostlin v příkopu bylo velice podobné. Převládala zde pšenice dvouzrnka (*Triticum dicoccon*), dále jednozrnka (*Triticum monococcum*), ječmen setý (*Hordeum vulgare*) a čočka jedlá (*Lens esculenta*; Kočár - Kočárová 2011, 13). Makrozbytky z objektů 107, 406 a 690 byly radiokarbonově datovány (více viz kapitola 8.6).

8 ANALÝZA OBJEKTŮ

Objektů s lidskými kosterními pozůstatky, které je možné s větší nebo menší jistotou datovat do únětické kultury, bylo na lokalitě odkryto 22. Nacházelo se zde 13 hrobů spadajících do staršího období únětické kultury, tři skelety v sídlištních objektech, dva hroby, které byly zahloubeny do dna sídlištní jámy, dva skelety zachycené v kulturní vrstvě, mohyla a příkop, z kterého pochází několik dislokovaných lidských kostí. Vzhledem k nesourodému charakteru jednotlivých objektů není možné jejich souhrnné porovnání mezi sebou. Byla jsem tedy nucena je porovnávat odděleně, podle jejich charakteru.

8.1 POHŘEBIŠTĚ

8.1.1 ROZMÍSTĚNÍ HROBŮ

Menší pohřebiště náležící staršímu období únětické kultury bylo odkryto v sektoru K1. Hroby sahají až k okraji odkrytého sektoru a je tedy možné, že pohřebiště nebylo odkryto celé. Ve 13 hrobech bylo pohřbeno celkem 33 lidí. Všechny hroby byly uloženy v nevelké vzdálenosti od sebe a byly orientovány přibližně ve směru JJZ-SSV (Tab. LXIII). Pohřebiště se nacházelo uvnitř příkopového ohrazení, s kterým nejspíše nebylo současné. Jedinou výjimkou byl hrob 129, který se nacházel zhruba 50 m jihojihovýchodně od této skupinky hrobů, již vně příkopu, a byl orientován ve směru J-S. K tomuto pohřebišti byl přiřazen jen volně a nemusí s ním být tedy zcela současný (Tab. LXI). Na pohřebišti se nacházely jak jednoduché hroby, tak hroby s několikanásobným současným i následným uložením skeletů, mezi kterými bylo v několika případech zachyceno i odsunutí starších kostí stranou tak, jak je to běžné i na dalších pohřebištích z tohoto období (např. *Hásek 1958; Jelínková - Sláma 1959; Pleinerová 1981*).

Pokud se zaměříme na rozmístění jednotlivých hrobů v rámci skupiny, můžeme zde tušit náznaky uspořádání do čtyř řad (Tab. LXIII). V první řadě se nacházely těsně

vedle sebe hroby 206 a 207. Do druhé řady by náležely hroby 169 a 73, mezi kterými bylo však prázdné místo na dva nebo tři další hroby. Jaký význam mezera měla, je těžké určit. Mohlo zde být např. místo vynecháno pro pozdější uložení dalších hrobů, ale mohly se zde také nacházet mělké hroby, které byly zničeny při skrývce, nebo již dříve orbou. Ve třetí řadě byly v pravidelných rozestupech od sebe rozmístěny čtyři hroby – 63, 66, 67 a 68 (příp. 551). Ve čtvrté řadě se nacházel hrob 64. Jednotlivé řady byly uspořádány v pravidelných intervalech od sebe. Uprostřed mezi třetí a čtvrtou řadou byl umístěn hrob 65, který ale musel být relativně starší než hrob 66, protože jím byl částečně narušen. Hrob 65 (a 65A) byl také od ostatních odlišně orientován – ve směru J-S (Tab. LXIII a LXVIII). Na pohřebišťe volně navazuje v nevelké vzdálenosti hrob 204 v sídlištním objektu 76, který by měl být ale podle keramiky relativně mladší (více viz kapitola 8.6).

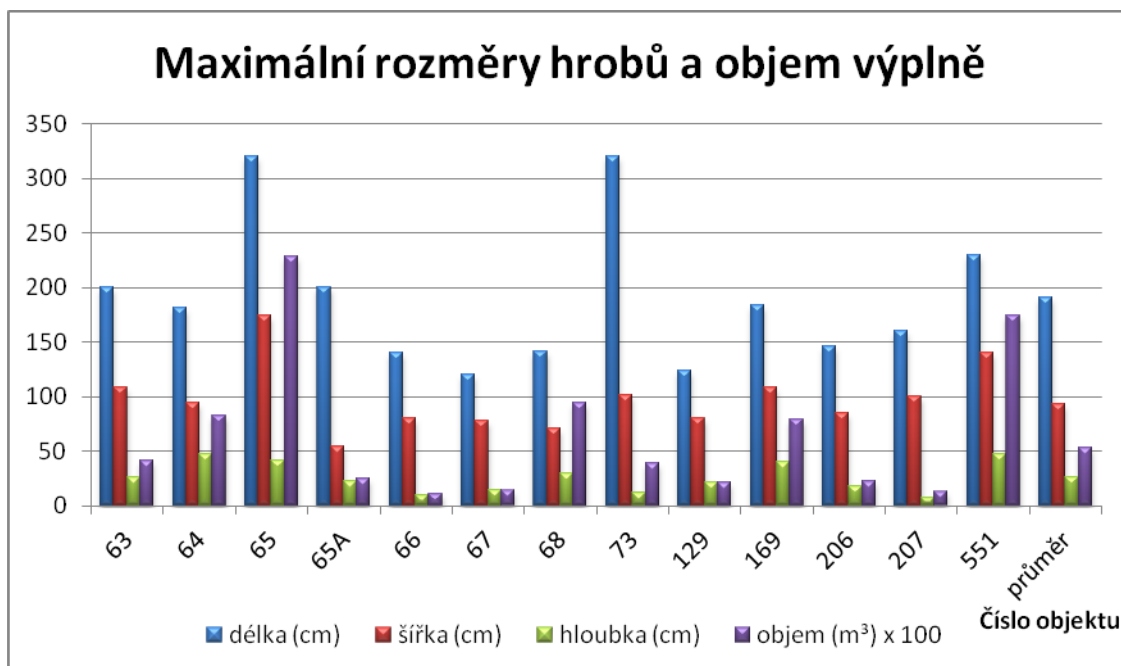
8.1.2 VELIKOST A ÚPRAVA HROBOVÝCH JAM

Velikost hrobových jam byla velice variabilní. Délka se pohybovala v rozmezí 124-300 cm, šířka 80-174 cm, hloubka od úrovně skrývky 10-48 cm. Rozměry všech objektů byly měřeny vždy v možném maximu. U některých hrobů nebylo možné přesné údaje získat, protože jejich hranice byla nezřetelná (hrob 68, 73, 551), nebo byla porušena jiným hrobem (hrob 65A, 67). V takovýchto případech uvádím maximální dochovaný rozměr hrobu. Pro možnost lepšího porovnání hrobů mezi sebou jsem u hrobů spočítala objem jejich výplně (Tabulka 8, Graf 9). Objem hrobů byl spočítán jako objem ideálního kvádru (většina hrobových jam je obdélného tvaru).

Z grafu 9 je patrné, že jednotlivé rozměry hrobu spolu navzájem souvisí. Zjednodušeně lze říci, že delší hroby byly také hlubší a nepatrně širší. Tomu odpovídá i větší objem výplně. Jedinou výjimkou vymykající se této závislosti je objekt 73, u něhož se nepodařilo severní okraj hrobu kvůli pravděpodobnému mladšímu narušení zachytit. Okraj objektu byl tak určen jen na základě rozptýlení nálezů a zřejmě se jedná spíše o okraj mladšího narušení.

Tabulka 8: Maximální rozměry hrobů a objem výplně.

objekt	délka (cm)	šířka (cm)	hloubka (cm)	objem (m ³)
63	200	79 resp. 108	26	0,411
64	182	94	48	0,821
65	320	174	41	2,283
65A	200	54	23	0,248
66	140	80	10	0,112
67	120	78	15	0,140
68	cca 141	71	30	cca 0,943
73	320	102	12	0,392
129	124	80	22	0,218
169	184	108	40	0,795
206	146	85	18	0,223
207	160	100	8	0,128
551	cca 230	cca 140	48	cca 1,739

Graf 9: Grafické vyjádření maximálního rozměru hrobů a objemu výplně.

Hroby byly většinou obdélného (typicky hroby 64, 67, 169, 206, 207) nebo mírně oválného tvaru (nevíce hrob 129). Ve čtyřech případech byla zachycena další úprava hrobové jámy, stopy po dřevěné konstrukci nebo rakvi. V objektu **65** se nacházelo množství kamenů, které byly navršeny nad skelety a vytvářely dojem relativně

pravidelného kamenného závalu z velkých kamenů, který respektoval obdélný půdorys hrobu (patrné na Tab. LXVIII a LXX). Čtyři kameny byly dokumentovány také v hrobě **551** - dva velké nad hlavou a chodidly zemřelého a dva menší podél jeho pravého boku. Kámen nad hlavou budí dojem, že mohl původně stát na okraji hrobové jámy a až později, snad po poklesu zásypu, se svezl nad lebku skeletu, protože se nenacházel přímo na lebce, ale byl nad ní jen nakloněn (Tab. LXXII). Nad hrudníkem horního skeletu v hrobě **63** byl uložen větší kámen. Dalších několik menších kamenů bylo uloženo za hlavou a nad zbytkem kostry. V hrobě **64** se pravděpodobně nacházela rakev nebo jiná organická konstrukce, protože kosti dvou starších skeletů, které byly odsunuty stranou při ukládání mladších dvou, poměrně ostře respektují obdélníkovitou hranici, a to zejména v jižní části hrobu. Ve výplni objektu ovšem stopy po dřevěné konstrukci zachyceny nebyly (Tab. LXVI-LXVII).

8.1.3 JEDNODUCHÉ HROBY A HROBY S VÍCE SKELETY

Velikost hrobu ve většině případů souvisí i s počtem uložených jedinců (Obr. 28). Zatímco hroby s jedním jedincem bývaly spíše menší (hroby 66, 67, 129, 206, 207), hroby s větším počtem pohřbených dosahovaly větších rozměrů. Větší, ačkoli jen s jedním skeletem, byla pouze hrobová jáma 169. Ta se charakterem hrobové jámy blížila objektům 63, 64 a 65.

Celkem v šesti hrobech byl uložen vždy pouze jeden mrtvý (hroby 66, 67, 129, 169, 206, 207), poměrně často bylo ale do hrobů uloženo jedinců více. Ve dvou hrobech byly nalezeny pozůstatky tří lidí (hroby 73 a 551), ve třech hrobech čtyř lidí (hroby 63, 64 a 65) a v hrobě 68 náležely dislokované kosti dokonce pěti jedincům, i když ze dvou byly zachyceny jen fragmenty lebek.

Situace v hrobě 65A není zcela zřejmá, protože z dokumentace není jasné, v jakém vztahu je tento objekt k hrobu 65. Lebka II uložená v objektu 65A by stářím jedince odpovídala postkraniálnímu skeletu 2 z hrobu 65, a podle sdělení P. Stránské je pravděpodobné, že původně náležely stejné osobě. Na lebce ani na prvních krčních

obratlech však nejsou patrné žádné stopy násilného oddělení a je tedy otázkou, kdy k oddělení došlo. Je možné, že lebka byla přesunuta až po skeletizaci. Na vztah obou hrobů může poukazovat i jeden větší střep z nádoby 65A/1 (Tab. IV), který byl dokumentován právě v objektu 65A, přičemž zbytek nádoby se nacházel v objektu 65. Vyvozovat ale závěry z tohoto rozmístění keramiky se neodvážuji, protože zde mohlo dojít k druhotnému posunu střepu také např. bioturbací, nebo chybou při výzkumu. Pokud by tedy byly oba hroby současné, šlo by o jakýsi hrobový „výklenek“, do kterého byl uložen jeden skelet a lebka druhého skeletu. Podobná situace je i u hrobu 63, u kterého by se mohlo taktéž jednat o „výklenek“ hrobu, do kterého byly uloženy dva dětské skelety. Nelze ale ani vyloučit možnost superpozice dvou hrobů. Tento hrob nicméně v rámci výzkumu jako superpozice dvou objektů identifikován nebyl.

V hrobech s více pohřbenými jedinci byli společně uloženi muži, ženy i děti, někdy i více jedinců od stejného pohlaví. To by mohlo ukazovat na možné kolektivní pohřbívání příslušníků jedné skupiny nebo rodiny tak, jak na ně upozornili *I. Hásek* (1958, 41), *I. Pleinerová* (1981, 350-352) nebo *V. Matoušek* (1982, 50). Do hrobů 63, 73 a 551 byli mrtví uloženi s časovým odstupem a můžeme zde hovořit o tzv. následných pohřbech. V případě hrobu 65 by se mohlo jednat o několikanásobné současné uložení pod kamenný zával, ale nelze vyloučit ani uložení následné. Kombinaci obou typů představuje hrob 64, do kterého byli při následném ukládání současně pohřbeni dva jedinci. Zřejmě v této souvislosti byly kosti předchozího pohřbeného odsunuty stranou. Současnost uložení mladších skeletů je možné určit díky vzájemnému propletení jejich dolních končetin.

U následných pohřbů bývala anatomická poloha dříve uložených narušena a velmi často byly starší kosti odsunuty stranou (hroby 63, 64, 73, 551). V objektu označovaném jako hrob 68 se dokonce nacházely pouze dislokované kosti. V tomto případě ale není z dokumentace zřejmý jeho vztah k hrobu 551. Hrob 551 snad porušil starší hrob 68, ale není ani vyloučeno, že hrob 68 nemohl být součástí objektu 551.

Ve dvou hrobech s více pohřbenými jedinci byly nalezeny dislokované lidské kosti, jejichž příslušnost k některému ze skeletů nelze potvrdit ani vyvrátit. Je tedy možné, že do nich bylo původně pohřbeno jedinců více, nebo že do hrobů mohly být v některých případech uloženy pouze jednotlivé lidské kosti. To se týká hrobu 67, kde se nacházela kromě skeletu ženy ještě dětská kost patní, a hrobu 65, ze kterého se devět kostí nepodařilo přiřadit k žádnému z pěti skeletů.

8.2 SÍDLIŠTNÍ OBJEKTY S LIDSKÝMI KOSTERNÍMI POZŮSTATKY

V rámci výzkumu byly zachyceny tři sídlištní objekty, ve kterých se nacházely lidské kosterní pozůstatky. Ve všech případech se jednalo o sídlištní jámy kruhového půdorysu. V objektech 74 a 196 byly skelety uloženy ve standardní poloze a v objektu 798 v poloze nestandardní. Rozměry jednotlivých objektů uvádím pro přehlednost v Tabulce 9. Objem sídlištních objektů byl spočítán jako objem ideálního válce. Protože se stěny sídlištních jam svažují, použila jsem pro poloměr objektu hodnotu, která byla naměřena v polovině hloubky od úrovně skrývky.

Tabulka 9: Maximální rozměry sídlištních jam a objem výplně.

objekt	délka (cm)	šířka (cm)	hloubka (cm)	objem (m ³)
74	153	133	45	0,722
196	162	150	25	0,478
798	100	90	120	1,592

Do objektu **74** (Tab. LXXV a LXXVI) bylo uloženo osmi- až devítileté dítě na pravý bok, s trupem zřejmě částečně na zádech, hlavou k jihovýchodu. V době ukládání dítěte byla jáma již částečně zaplněna a dítě tak bylo položeno asi 35 cm nad její dno. Kolem něj byly blízko sebe naskládány masivní kameny, které s největší pravděpodobností mají přímou souvislost s uložením zemřelého. Mohlo se i jednat o součást nějaké konstrukce. Jeden velký kámen byl uložen nad lebkou dítěte. V objektu nebyla nalezena žádná keramika, do období únětické kultury je ho tedy možné zařadit jen na základě polohy skeletu a polohy v rámci lokality (Tab. LXI). Ve vzdálenosti pěti metrů od tohoto objektu byla na dno sídlištní jámy **196** (Tab. LXXXIII) uložena mladá

žena na levém boku hlavou k severovýchodu. Na její lebce se podle antropologické zprávy nacházela minimálně dvě nezhojená sečná zranění (*Stránská 2011*, 12). Na základě několika málo střepů je objekt možné přisoudit obecně únětické kultuře, spíše však do její mladší fáze.

Odlišný charakter měla sídlištní jáma **798** (Tab. XCIV a XCV), která byla na rozdíl od předchozích dvou hruškovitého tvaru. Na jejím dně leželo přes 350 keramických fragmentů koncentrovaných na jednom místě (Tab. XCV/2), z kterých se podařilo zrekonstruovat 13 nádob různých tvarů (Tab. XV-XX; více viz kapitola 7.2.2). Přibližně 40 cm nade dnem jámy se nacházel skelet dvaceti až třicetileté ženy v nestandardní poloze s useknutou pravou paží. Žena ležela na zádech hlavou k jihu, s dolními končetinami ohnutými pod sebe. Pravá dolní končetina musela být násilně vykloubena, protože lýtková a holenní kost byly svou distální částí položeny na pravé kyčli. Hlava byla skloněna k levému rameni. Podle sdělení P. Stránské se skelet stavbou těla a především lebky zdál být odlišný od ostatních skeletů pohřebišť.

8.3 HROBY ZAHLOUBENÉ DO DNA SÍDLIŠTNÍ JÁMY

Na zkoumané ploše se nacházely dva objekty (č. 76_204 a 203), které by bylo možné na základě tvaru jámy interpretovat jako hroby, kdyby ovšem nebyly zahloubeny do dna sídlištního objektu. O tom, že hroby byly zahloubeny do dna prázdné jámy, svědčí profily obou. Vrstvy zakreslené na profilu objektu 203 (Tab. LXXXIV a LXXXV) jasně překrývají hrobovou jámu. Profil v objektu 76_204 (Tab. LXXVII a LXXVIII) je homogenní a nevykazuje žádné známky druhotného narušení. Přesné rozměry sídlištních objektů i hrobů jsou uvedeny v Tabulce 10. Pro získání objemu objektů 203 a 76_204 jsem spočítala samostatně objem sídlištní jámy a hrobu (podrobněji o způsobu výpočtu viz výše). Výsledná hodnota je součtem obou.

Tabulka 10: Maximální rozměry sídlištních objektů a hrobových jam a celkový objem výplně.

objekt	délka objektu (cm)	šířka objektu (cm)	hloubka objektu (cm)	délka hrobu (cm)	šířka hrobu (cm)	hloubka hrobu celkem (cm)	celkový objem (m ³)
76_204	280	240	50	280	114	60	2,866
203	220	176	30	130	92	90	1,685

V objektu **203** (Tab. LXXXIV a LXXXV) byla do dna přibližně 30 cm hluboké sídlištní jámy zahloubena dalších 60 cm hrobová jáma oválného půdorysu o rozměrech 130x92 cm. Do ní byla uložena žena ve skrčené poloze na pravém boku hlavou k severu. Horní končetiny měla ohnuté před obličej, prsty byly vzájemně propleteny. Po uložení skeletu byla podle profilu jáma zasypána asi 20-30 cm mocným zásypem. Podle menších ke středu vyklínujících vrstviček zachycených na profilu, které překrývaly jak hrobovou jámu, tak zbytek sídlištní jámy, byl s největší pravděpodobností objekt ponechán nějaký čas otevřený. Do dna sídlištního objektu byla ještě zahloubená jakási „kapsa“, která byla částečně propojena také s hrobem. Nebyla ale dokumentována na profilu a není tedy možné její vztah k hrobové jámě určit.

Do dna jámy **76** byla zhruba do jejího středu zahloubena obdélná hrobová jáma hrobu **204** (Tab. LXXVII a LXXVIII). V hrobě byly v ostře ohraničeném obdélném prostoru postupně uloženy pozůstatky tří jedinců. V úrovni těsně nad kostrami bylo ve výplni patrné tmavší zbarvení, které rozměrově přesně odpovídalo rozmístění kostí. S velkou pravděpodobností zde byly zachyceny pozůstatky po rakvi nebo nějaké organické schránce, do které byli zemřelí uloženi. Nad kolony vrchního skeletu, uvnitř předpokládané organické schránky, byl nalezen drobný koflík únětické kultury (204/1, Tab. XI). Ze zásypu sídlištní jámy pochází ale kromě několika střepů z mladší fáze únětické kultury především eneolitická keramika (Tab. VII-XI).

Je tedy otázkou, zda byl hrob opravdu zahlouben do dna prázdné jámy a poté zasypán, jak by tomu odpovídala homogenní výplň objektu, a starší střepy jsou ve výplni pouze v druhotné poloze, nebo zda byl náhodně zahlouben do středu starší jámy a v její výplni nezanechal tento zásah žádné stopy. Když ale uvážíme, že do hrobu byli

zemřelí uloženi po sobě s delším časovým rozestupem (v době ukládání mladšího již vazivo staršího nedrželo kosti při sobě), musel být hrob otevřen minimálně třikrát, pokud tedy nebyl po relativně dlouhou dobu ponechán otevřený. U obou možností se výrazně zvyšuje pravděpodobnost, že by se druhotný zásah ve výplni objektu 76 nějakým způsobem projevil. Přestože se objekt nachází v blízkosti pohřebiště, je podle V. Mouchy koflík z hrobu relativně mladší než nádoby z pohřebiště a s pohřebištěm samotným tedy nemusí mít žádnou souvislost. Sídlištní jáma 76 naopak vytváří řadu s dalšími třemi zásobními jámami zachycenými ve vedlejší sondě, které obsahují nálezy únětické kultury (Tab. LXI). S těmi ovšem může i nemusí souviset. Sídlištní jámy uspořádané do řad se ale na únětických sídlištích běžně vyskytovaly – velice zřetelné jsou zejména na celkovém plánu únětického sídliště z Vliněvsi u Mělníka (*Langová 2009, 166*).

Při porovnání těchto hrobů s hroby na sídlištích je zarážející jejich odlišná hloubka. Zatímco všechny hroby na pohřebišti byly zahloubeny relativně málo, pouze 10-45 cm pod úroveň podloží, hrob 204 se nacházel 60 cm pod úrovní a skelet v objektu 203 byl zahlouben dokonce 90 cm do podloží.

Pro tyto objekty mi nejsou známy žádné analogie. Pouze na sídlišti únětické kultury ve Vliněvsi u Mělníka byl odkryt objekt 527, u kterého by se mohlo jednat o hrob zahloubený do dna sídlištní jámy, byl ale nedostatečně zdokumentován, takže dnes není možné s jistotou blíže určit ani původní tvar a rozměry sídlištní jámy. Kresebně byla zachycena pouze polovina ještě nedokopaného objektu, ve kterém se uprostřed rýsuje tmavší výplň oválného půdorysu, zatímco v jeho okolí se jednalo pravděpodobně již o dno objektu. Na fotografii je zachycena stejná úroveň objektu, jen je na ní zřetelný v tmavé výplni již částečně odhalený skelet ve skrčené poloze na pravém boku, orientovaný hlavou k jihu. Skelet byl obklopen tmavším zásypem, než jakým pak byla vyplněna horní část sídlištní jámy (*Langová 2009, 146, 158*).

8.4 MOHYLA

V dochované kulturní vrstvě v sektoru D byl nalezen relikť mohyly s kamenným věncem kruhového tvaru (Tab. XC-XCIV). Hrobová jáma pod věncem měla velmi neobvyklý tvar. Její hruškovité rozšíření na příčném profilu napovídá, že se původně jednalo o sídlišťní jámu kruhového půdorysu, která byla teprve za účelem pohřbu druhotně rozšířena v severojižním směru (podobně, jen ve směru V-Z, rozšířena kvůli uložení mrtvého také sídlišťní jáma v Podolí na „Příčném“; *Kaderková – Kala – Parma 2010*, 224-226). Je možné, že právě při jejím rozširování vznikla sprašová vrstva pod skeletem 2, protože materiál v této vrstvě byl shodný se spraší ve stěnách objektu. Humózní vrstva nade dnem objektu může být pozůstatkem předchozího částečného zaplnění objektu, nebo by se mohlo také jednat o ornici naházenou do objektu při jeho rozširování. Zbytek výplně objektu se jeví jako velice homogenní. Po uložení prvního zemřelého byl objekt pravděpodobně zasypán zhruba do poloviny, pak byl do objektu uložen horní jedinec. Tenká splachová vrstvička mezi pohřby by mohla naznačovat, že objekt zůstal nějakou dobu otevřený. Jáma byla poté zasypána až na úroveň podloží, kdy byly do místa nad vrchním skeletem k sobě naskládány větší kameny. Jaký časový interval odděloval první a druhý pohřeb není možné určit, ale zásyp obou skeletů se jevil jako identický.

Náznaťy dvou paralelních linií v úrovni skeletu 2 (viz Tab. XCIII) mohou být způsobeny přítomností organického materiálu po stranách kostry (např. dřevěných fošen), ale vyloučený není ani efekt nestejnomyerného odebírání spodních vrstev. Otočení lebky obličejem dolů u skeletu 2 a fragment dolní čelisti v blízkosti hrudníku by sice svědčily pro přítomnost dutého prostoru v hrobové jámě, ale na základě polohy pánve P. Stránská soudí, že v době rozpadu měkkých tkání v hrobě dutý prostor nebyl. Interpretace může vést několika směry. Buďto zde dutý prostor byl, ale zanikl ještě před rozpadem měkkých tkání těla, nebo mohla případná konstrukce prostor vymezovat pouze po stranách. Možné také je, že se zde žádná konstrukce nenacházela a tmavé linie podél skeletu jsou dílem náhody nebo brigádníků. Jestli s konstrukcí mohyly nějakým

způsobem souvisely odkryté křulové jámy, je více než diskutabilní.

U skeletu 1 je zarážející, že mrtvý nebyl uložen do středu objektu jako skelet 2, ale byl v podstatě natlačen až k samému jihozápadnímu okraji jámy. Přímo nad kostrou byly na úrovni podloží narovnány do obdélníku velké kameny. Při porovnání jejich polohy s umístěním kamenného věnce se ukazuje, že se nacházely přímo v jeho středu. Kamenná konstrukce mohyly mohla být tedy teoreticky postavena také až v souvislosti s uložením jedince 1.

Velkou pozornost budí kompletní absence obou horních končetin spodního skeletu, a to včetně lopatkových pletenců. Takový zákrok je možno provést pouze postmortálně a ukazuje tedy na neznámé praktiky prováděné s mrtvými těly. Výjimečně dobrý stav zachování zbytku kostry v podstatě vylučuje možnost nedochování horních končetin následkem jejich rozkladu. Horní končetiny v objektu nalezeny nebyly (ani v žádné jiné sekundární poloze) a zůstává otázkou, co se s nimi stalo. Vzhledem k tomu, že nebyly porušeny artikulace hrudních obratlů a žeber, dá se podle P. Stránské předpokládat, že jinak bylo tělo do hrobu uloženo kompletní. Lebka mohla původně ležet na pravém spánku a být mírně nakloněna k pravému rameni a k jejímu otočení (a ztrátě krčních obratlů) pak mohlo dojít např. bioturbací, čemuž by odpovídal i zlomek čelisti nacházející se v těsné blízkosti hrudníku.

Ve vzdálenosti cca 2 m od vnější strany kamenného věnce byl v kulturní vrstvě odkryt neúplný skelet (Obj. 675). Jeho souvislost s mohylou nelze nijak prokázat, ale ani vyvrátit. Pokud by ovšem tento nález s mohylou souvislost měl, odpovídalo by to situaci mohylového pohřebiště na lokalitě Łęki Małe (Pow. Grodziski) ve Velkopolsku, na kterém byli pod jednu mohylu, kromě centrálního pohřbu v kamenné hrobce nebo s kamenným věncem, pohřbeni ještě další zemřelí, a to i ve vzdálenosti až 10 m od centrálního hrobu (*Kowiańska-Piaszykowa 2008*, 168, 170).

Problematické je přesnější chronologické zařazení brandýské mohyly v rámci únětické kultury. Podle klasického třídění keramiky by mísa (690/1, Tab. XIV)

nalezená u spodního skeletu měla náležet do samého závěru únětické kultury (za laskavé sdělení děkuji V. Mouchovi). Této dataci by v zásadě odpovídaly i nálezy keramiky ze zásypu objektu (690/2-10, Tab. XIV). Radiokarbonové datování však ukazuje na období starší (více viz kapitola 8.6).

Ve středních Čechách i přilehlých oblastech se mohyly, stejně jako ve Slezsku nebo Braniborsku (*Kowiańska-Piaszykowa* 2008, 163), vyskytují osaměle, případně ve dvojicích, na rozdíl např. od jižních a východních Čech (viz Obr. 7) nebo Saska, Durynska a jižního Velkopolska (*Kowiańska-Piaszykowa* 2008, 163). Tomuto obrazu odpovídá i osamocený nález mohyly z Brandýsa nad Labem-Vrábí. Právě v oblasti Velkopolska je možné u mohyl na lokalitě Łęki Małe (Pow. Grodziski) najít analogie jak k možné vnitřní hrobové konstrukci, tak ke kamennému věnci (*Kowiańska-Piaszykowa* 2008, 170-171).

8.5 PŘÍKOP

Výzkumem se podařilo v šesti sektorech zachytit průběh příkopu, který byl situován na nejvyšším místě lokality a podle naznačeného směru pravděpodobně na západě původně přiléhal k hraně terasy nad drobnou vodotečí, jejíž převýšení činilo několik metrů (Obr. 4 a 24). Pokud lze na základě odkrytých částí soudit, jednalo se o příkop obklopující plochu čtvercovitého nebo mírně obdélného půdorysu s velice pozvolna zaoblenými rohy.

Na mnoha místech příkopu byly na dně i ve stěnách zachyceny četné nepravidelné výstupky a stupně. V některých částech bylo dno značně nerovné, narušené četnými anomáliemi (především objekt 107, řez 1 a 2; Tab. XCVI-IC). Také mírně se svažující stěny byly zachyceny jen na několika profilech. V některých případech se stěny svažovaly kolmo dolů (objekt 620, řez 1 a 3; Tab. CIV. CV a CVII) nebo se dokonce do podloží mírně hruškovitě zahlubovaly (objekt 620, řez 2; Tab. CIV-CVI). Velmi často byly na stěnách příkopu patrné stupně (např. objekt 107 řez 2; 776 řez 1 a 2; Tab. XCVI, XCVII, IC, CVIII-CXI). Tyto stupně neprobíhaly celým

příkopem pravidelně, ale jejich počet a velikost se v jednotlivých řezech lišily, a to i v řezech, které nebyly od sebe příliš vzdáleny (např. objekt 776). Domnívám se, že anomálie na dně a stěnách příkopu nemusí být nutně antropogenního původu, i když tuto možnost především u nerovností ve dně příkopu nelze vyloučit, ale byly způsobeny spíše přirozenými pochody. Není zcela jasné, kdy k takovéto deformaci dna a stěn došlo, zda již v době existence příkopu, při jeho zániku, nebo až přirozeným geologickým procesem po jeho zaplnění. Na složité geologické pochody po zániku příkopu ukazuje nákres západního profilu řezu 1 objektu 107 (Tab. XCVII). Tento objekt procházel celým profilem a zahluboval se do podloží, kde již nebyl dokopán. Přibližně v polovině tohoto objektu je patrné nepřirozené nálevkovité zúžení, které bylo zřejmě způsobeno druhotným přesunem zeminy a může tak být dalším dokladem pro probíhající geologické procesy v již zaplněném příkopu. Všechny indicie naznačují, že se s největší pravděpodobností původně jednalo o příkop s plochým dnem a mírně se svažujícími stěnami.

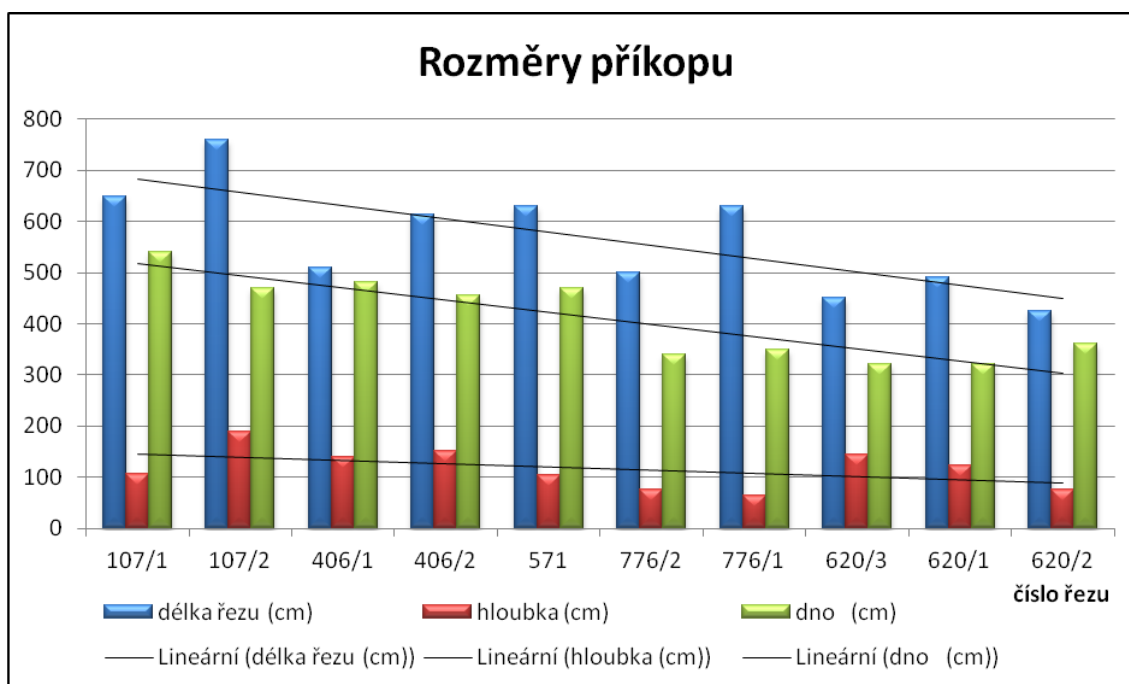
Na úrovni podloží se šířka příkopu (resp. délka řezu) pohybovala mezi 424 cm (objekt 620, řez 2) a 760 cm (objekt 107, řez 2). Hloubka příkopu byla zaznamenána v rozmezí 65 cm (objekt 776, řez 1) a 190 cm (objekt 107, řez 2). Šířka rovného dna kolísala mezi 320 cm (objekt 620, řez 1 a 3) a 540 cm (objekt 107, řez 1). Průměrně dosahoval příkop šířky 565 cm, hloubky 118 cm a dno bylo široké 411 cm. Rozměry jednotlivých řezů jsou souhrnně uvedeny v Tabulce 11.

Při porovnání rozměrů řezů v závislosti na jejich umístění v rámci příkopu je patrný trend zmenšování všech sledovaných rozměrů (kromě šířky řezu, která byla stanovena uměle) od jižní části k severní (viz Graf 10). Zatímco v jižní části byl příkop relativně hlubší i širší, tak směrem k severu se tyto rozměry převážně zmenšují. Menší rozměry plochého dna v severní části mohly být ovlivněny častým výskytem sprašových „schodů“ u dna příkopu, způsobených snad sesuvem příkopové stěny, a původně se tedy pod nimi ještě mohlo nacházet dno (pravděpodobné především u objektu 776, řezu 1 i 2, Tab. CIX). Rozdílná hloubka řezů (a tedy i šířka příkopu) mohla být způsobena

odlišnou mocností nadloží v jednotlivých částech lokality. Právě v místech s nejnižší hloubkou, u východní části příkopu (kolem objektu 776), byla vrstva nadloží největší. Mocnost nedaleko zachycené kulturní vrstvy dosahovala v těchto místech 120 cm. Původní povrch ze starší doby bronzové nebyl nikde s jistotou zachycen.

Tabulka 11: Maximální rozměry řezů příkopem.

řez	délka řezu (cm)	šířka řezu (cm)	hloubka (cm)	šířka dna (cm)
107/1	648	80	106	540
107/2	760	85	190	470
406/1	510	120	140	480
406/2	612	110	152	455
571	630	105	104	470
776/2	500	310	76	340
776/1	630	70	65	350
620/3	450	90	144	320
620/1	490	185	124	320
620/2	424	116	75	360
průměr	565	127	118	411

Graf 10: Grafické vyjádření dochovaných rozměrů příkopu se zachyceným trendem zmenšování jednotlivých rozměrů od jižní části příkopu k severní. Řezy v grafu řazený za sebou tak, jak byly položeny v příkopu, od jeho jižní části k severní.

Výplň příkopu byla převážně nehomogenní a na jednotlivých nákresech se vrstvy profilů od sebe značně liší, a to i profilů, které byly od sebe vzdáleny jen několik desítek centimetrů (např. objekt 107, řez 2; Tab. XCVII). Dle mého pozorování jsou tyto odlišnosti ve vrstvách řezů a jejich popisu dány do velké míry tím, že terénní dokumentaci provádělo několik různých autorů. Bohužel k některým profilům nebyla pořízena žádná fotografická dokumentace, takže průběh vrstev nelze v některých částech příkopu již jakkoliv revidovat.

Na některých profilech byla zachycena tenká červená nebo černá propálená vrstvička nebo vrstva obsahující uhlíky (objekt 107, řez 2; 620, řez 1 a 3; 776, řez 1 a 2; Tab. XCVII, CV a CIX). Propálená vrstva se ale nacházela v různých úrovních příkopu. V objektu 107 (řez 2) to bylo zhruba 90 cm nade dnem příkopu, v objektu 620 (řezech 1 a 3) 40 cm nade dnem a v objektu 776 jen 30 cm nade dnem (řez 1), resp. 20-30 cm (řez 2). Vždy se ale vyskytuje v souvislosti s výraznějším předělem vrstev, který prochází celým profilem. Ve spodní části byl příkop vyplněn tmavě hnědou výplní, často

proloženou tenkými vrstvičkami spraše směřujícími od stěny příkopu k jeho středu (patrné zejména u objektu 107, řezu 1 a 2; 620, řezu 2). Nad úrovní propálených vrstev nebyly tenké sprašové vrstvičky zaznamenány již téměř vůbec a výplň se tam zdá homogennější s mocnějšími vrstvami. V těchto horních vrstvách se vyskytuje také více keramiky než ve vrstvách spodních (více viz kapitola 7.1.3), i když svým charakterem se od sebe keramika nijak nápadně neodlišuje (typologicky ani mírou fragmentarizace).

Propálené vrstvy v zásypu příkopu spolu mohou a nemusí souviset. Pod výrazným předělem vrstev, který je patrný na většině profilů a je často doprovázen propálenou červenou nebo uhlíkatou vrstvou, se příkop zřejmě zaplňoval víceméně přirozeně, na rozdíl od úrovně nad tímto předělem, ve kterém získává výplň jiný charakter a stoupá množství nalezené keramiky (o rozmístění keramiky v příkopu více kapitola 7.1.3). Vzhledem k tomu, že obdobná situace nastává u většiny z profilů, se domnívám, že by tato propálená vrstva současná být mohla. Změna charakteru výplně příkopu je výrazně patrná zejména u řezu 2 objektu 107 (Tab. XCVII), u kterého je koncentrace keramiky těsně nad předělovou vrstvou obzvláště nápadná. Nad výrazným předělem mizí tenké žíhané vrstvičky a příkop se zřejmě začal zaplňovat rychleji. Na základě těchto ukazatelů je možné se domnívat, že po nějaké s ohněm spojené události se změnil způsob využití příkopu a ten mohl přestat plnit svoji původní funkci.

Pokud lze soudit, odpovídá příkop z Brandýsa nad Labem svým charakterem, rozměry i hloubkou ostatním lokalitám známým ze středních, východních a severozápadních Čech. V Brandýse, tak jako u většiny dalších lokalit z této oblasti, nebyly zachyceny žádné stopy po další možné fortifikační konstrukci, jak se to běžně vyskytuje v jižních Čechách, ve věteřovsko-maďarovském prostředí (*Hásek 1975*, 117; *Havlice - Hrubý 2002*, 42-43, 48; *Chvojka 2007*, 31) nebo jak je doloženo např. z Března u Loun (*Štauberová – Štauber - Smrž 1991*) a Prahy-Troji (*Hásek 1975*, 109; *Sklenář – Sklenářová - Slabina 2002*, 289; *Lutovský – Smejtek a kol. 2005*, 453; *Čtverák a kol. 2006*, 257-258), i když to dle mého názoru nemusí znamenat, že se zde podobná konstrukce nemohla nacházet. Pro nález lidských kostí v zásypu příkopu neznám ze

starší doby bronzové analogii.

8.6 DISKUSE K CHRONOLOGII

Nálezy pojednáváné v této práci lze s větší či menší pravděpodobností zařadit do několika fází únětické kultury ve smyslu klasické periodizace V. Mouchy (1963). Pohřebiště náleží na základě keramiky starší fázi únětické kultury. Hroby na pohřebišti odpovídají svým provedením, výbavou i typologií keramiky nálezům z ostatních pohřebišť této fáze ve středních Čechách.

Obecně do mladší fáze únětické kultury je na základě několika málo fragmentů keramiky možné zařadit sídlištní jámu 196 s lidským skeletem ve standardní poloze. S tímto objektem mohla být současná sousední jáma 74, na jejíž zařazení do tohoto období ukazuje pouze nalezený skelet obložený kameny, ležící ve standardní poloze na pravém boku hlavou k jihovýchodu, a umístění v rámci sídliště, ale jinak z jámy nepochází žádný keramický materiál.

Do závěrečné fáze únětické kultury, resp. do věteřovského období, je možné přiřadit objekt 798, ve kterém se 40 cm pod skeletem ženy nalézala velká koncentrace keramických fragmentů, z kterých bylo možné zrekonstruovat 13 tvarů typických právě pro toto období (analogická keramika např. *Hnízdová 1954; Tihelka 1960; Chmela 2006*). Do tohoto období by měla spadat také mohyla s kamenným věncem 690, v které byla nalezena hlubší jednoduchá mísa s horizontálním uchem a širokým leštěným pásem pod okrajem. Na příslušnost k této fázi by měl ukazovat právě leštěný pás pod okrajem (sdělení V. Mouchy). Mísy tohoto tvaru se jinak vyskytují po celou dobu trvání únětické kultury. Jedinou analogií, kterou se mi k této nádobě podařilo nalézt, je střep 620III/3 (Tab. XLVII), který pocházel z nádoby stejného charakteru a který se našel v příkopě na téže lokalitě (objekt 620, řez 3). Četnými nálezy keramiky je příkop datován do téhož období jako objekty 798 a 690 (analogická keramika např. *Hnízdová 1954; Tihelka 1960; Chmela 2006; 2008; Daňhel 2010*).

Dataci objektů na základě keramiky nepotvrdil ovšem ani jeden z pěti

radiokarbonově datovaných vzorků. Ve dvou případech byly touto metodou datovány lidské kosti, ve třech makrozbytky. Vzorky byly analyzovány ve třech různých laboratořích (Poznaň, Kiel, Praha). Pro lepší přehlednost uvádím všechna získaná radiokarbonová data v Tabulce 12 a v synchronizační tabulce (Obr. 25). Všechny ale ukazují na období starší, než do kterého jsou objekty řazeny na základě nalezené keramiky. Z objektu 690 byla část skeletu 2 ve spodní části jámy datována do intervalu 3716 ± 83 BP (2349-1889 BC cal. s pravděpodobností 93 %) a rostlinné makrozbytky, které pocházely z vrstvy nad skeletem 1 (20-40 cm pod úrovní podloží), do období 3640 ± 35 BP (2135-1912 BC cal. s pravděpodobností 95,4 %).

Tabulka 12: Přehled radiokarbonových dat.

objekt	vzorek	laboratoř	získané datum BP	interval BC cal.		pravděpod.
107/2	makr.	Poznaň	3710 ± 35	2204	2018	93,4 %
406/1	kost	Kiel	3590 ± 35	2034	1878	94,4 %
406/1	makr.	Poznaň	3565 ± 30	1982	1872	78,3 %
690	kost	Praha	3716 ± 83	2349	1889	93,0 %
690	makr.	Poznaň	3640 ± 35	2135	1912	95,4 %

Tři vzorky na radiokarbonové datování byly odebrány z příkopu. Z lebky nalezené u dna řezu 1 objektu 406 (Tab. CII) bylo v laboratoři v Kielu získáno datum 3590 ± 35 BP (2034-1878 BC cal., s pravděpodobností 94,4 %). Další dvě data byla pořízena z rostlinných makrozbytků v laboratoři v Poznani. V propálené vrstvě zhruba 90 cm nade dnem příkopu v objektu 107 (řez 2) se nacházelo množství rostlinných makrozbytků, které byly absolutně datovány 3710 ± 35 BP (2204-2018 BC cal., s pravděpodobností 93,4 %). Z makrozbytků z řezu 1 objektu 406, které se nacházely 80-100 cm nade dnem, pochází datum 3565 ± 30 BP (1982-1872 BC cal., s pravděpodobností 78,3 %). Data z objektu 107 a 406 se vzájemně nepřekrývají, resp. jen minimálně, a to v intervalech s velmi malou pravděpodobností. Pokud budeme tedy předpokládat, že nejsou z nějakého důvodu zatížena chybou, ukazovalo by to na datování příkopu do doby překryvu těchto dat, tedy přibližně k roku 2000 př. Kr. Datování příkopu, ať už absolutní nebo na základě typologie keramiky, je však určující

pouze pro dobu zániku, protože obzvláště objekty tohoto charakteru mohly být otevřené i dlouhá desetiletí, zvláště pak pokud byly záměrně udržovány a čištěny.

Přestože jak objekt 690, tak příkop jsou na základě keramiky řazeny do závěrečné fáze únětické kultury, všechna radiokarbonová data se shodují na jejich zařazení do období staršího. Vzhledem k tomu, že odebrané vzorky pochází z různých materiálů a byly analyzovány v různých laboratořích, dá se předpokládat správnost výsledků, nebo jen jejich minimální chyba. Pro vyvozování jakýchkoliv závěrů je ale podle mého názoru počet získaných vzorků stále nedostatečný. Zda tyto výsledky mohou potvrdit pochybnosti o chronologii keramiky únětické kultury vyslovené v poslední době (např. *Jiráň [ed.] 2008, 30*), mohou ukázat pouze vzorky získané z dalších objektů a jejich porovnání s absolutním a typologickým datováním ostatních lokalit. Zajímavé výsledky by jistě přineslo také porovnání s absolutním datováním výše pojednávaného staroúnětického pohřebiště z Brandýsa.

9 ZÁVĚR

V Brandýse nad Labem-Vrábí se ve starší době bronzové nacházel rozsáhlý sídelní areál. Na to, že tato oblast byla osídlena velmi intenzivně, poukazují četné nálezy z tohoto období, které jsou dokumentovány již od počátku 20. století nejen na Vrábí, ale i v blízkém okolí. Intenzitu osídlení a význam lokality v tomto období potvrdil záchranný výzkum „U Vodojemu“, při kterém byl částečně odkryt čtvercovitý nebo mírně obdélný příkop se zaoblenými rohy přiléhající k hraně terasy nad drobnou vodotečí, který by mohl v kombinaci s intenzitou osídlení svědčit pro centrální význam lokality. Zda se jednalo pouze o příkopové ohrazení a veškerá výplň příkopu tedy byla odvezena, nebo jestli byla hlína při hloubení navršena do valu, který by zvětšoval absolutní hloubku příkopu a který mohl být opatřen ještě palisádou, nebylo výzkumem zjištěno. Taková forma opevnění je však hojně doložena z raného středověku (*Šolle 1984*, 124; *Procházka 1990*, 288). Z vyobrazení těchto raně středověkých opevnění (Obr. 9) je patrné, že se kromě zahluobeného příkopu nemusí tento typ opevnění v podloží nijak projevit. Pokud byl tedy val rozorán nebo rozplaven, nemusíme stopy po něm vůbec zachytit, zvláště pak, pokud byla plocha skryta až na podloží jako v tomto případě.

V objektech starší doby bronzové odkrytých v rámci výzkumu byly zachyceny různé formy nakládání s ostatky zemřelých. Lidské kosterní pozůstatky zde byly zachyceny jak v hrobech, tak v sídlištních objektech, v hrobech vyhloubených do sídlištního objektu, pod mohylou a v příkopu. Ne všechny aktivity byly ale v rámci únětické kultury chronologicky současné.

Z menšího pohřebiště v sektoru K1 bylo odkryto 13 hrobů. Vzhledem k tomu, že hroby dosahovaly až k okraji skryté plochy, je možné, že pohřebiště nebylo zachyceno v celém svém rozsahu. Hroby byly pravděpodobně původně uspořádány do čtyř řad (Tab. LXIII), v kterých bylo vynecháno v některých částech volné místo buď pro pozdější založení hrobů, nebo tam byly hroby příliš mělce zahluobené a výzkumem se je nepodařilo zachytit. Mezi třetí a čtvrtou řadou byl umístěn nestandardně veliký hrob

65, který obsahoval pozůstatky minimálně pěti lidí, jež byly všechny překryty množstvím velkých kamenů respektujících hranici objektu. V několika hrobech je doloženo několikanásobné současné i následné ukládání zemřelých, a to bez rozdílu pohlaví a věku. To by mohlo svědčit o pohřbívání členů určité skupiny nebo rodiny do společných hrobů. Kromě objektu 65 byla úprava hrobové jámy pomocí kamenů zaznamenána ještě v několika dalších hrobech, v jednom případě je možné se domnívat, že kameny fixovaly dřevěnou rakev. Na základě keramiky, která byla do hrobu vložena intencionálně, i keramiky ze zásypu objektů, je možné hroby zařadit do starší fáze únětické kultury. Hroby byly vybaveny převážně chudě, jen některé z nich obsahovaly jednu, maximálně dvě keramické nádoby. Z hrobů pochází poměrně velké množství zvířecích lopatek, které se vyskytovaly pouze v bohatěji vybavených hrobech, tedy v hrobech s keramickou nádobou nebo dřevěnou rakví. Lopatka se vyskytovala ve všech hrobech, které obsahovaly dřevěnou rakev, velké kameny nebo kamenný zával, a je tedy možné i na základě polohy některých z nich soudit, že byly do hrobu vkládány záměrně, přičemž vůbec nemuselo jít pouze o běžně předpokládaný masitý přídavek.

V několika případech byly zachyceny lidské kosterní pozůstatky v kontextu sídlištních objektů. Ve třech případech šlo o relativně běžně se vyskytující lidské skelety v sídlištních jamách. Jedenkrát zde byl zachycen dětský skelet ve standardní poloze typické pro uložení na pohřebištích, kolem kterého byly pravidelně naskládány velké kameny, které mohly tvořit nějakou konstrukci. V sousední sídlištní jámě byl uložen skelet ve standardní poloze, ale na levém boku, na jehož lebce se nacházela minimálně dvě nezhojená sečná zranění. Jak ukazuje výzkum původu obyvatel pohřebišť wieselburské kultury v Dolním Rakousku (viz kapitola 2.3, Otázka původu obyvatel - příklad pohřebišť wieselburské kultury), bylo zvykem u cizinců zachovávat polohu a orientaci typickou pro jejich domovinu. Jestli ale i v tomto případě by mohlo uložení na levém boku ukazovat na cizí původ ženy, je otázkou. Oba tyto objekty je s větší či menší jistotou možné zařadit pouze rámcově do období únětické kultury, pravděpodobněji do její mladší fáze. Cizího původu by na základě odlišných rysů mohla být i žena s useknutou pravou rukou nacházející se v nestandardní poloze v

zásypu objektu 798. Tento objekt je na základě velkého souboru keramiky ze dna objektu možné přiřadit závěrečné fázi únětické kultury, resp. do období věteřovského zásahu v Čechách.

Tři hroby úzce souvisí se sídlištními objekty. Ve dvou případech šlo o hroby zahloubené do dna sídlištní jámy, které byly, na základě zachycených profilů, zřejmě vyhloubeny do dna prázdné zásobní jámy. Zcela vyloučit však v těchto případech nelze ani chybné rozpoznání, resp. nerozpoznání vrstev v zásypu sídlištní jámy a mohlo by se tedy jednat i o běžné hroby, které byly do středu sídlištní jámy zahloubeny jen náhodou. Ve třetím případě se jednalo o mohylu s kamenným věncem, u které byla pro uložení lidských ostatků použita druhotně upravená sídlištní jáma. Tyto objekty, pokud byly interpretovány správně, stojí na pomezí mezi klasickým hrobem a skeletem uloženým v sídlištní jámě. Mohly by tedy poukazovat na ne příliš ostrou hranici mezi oběma způsoby uložení a na skutečnost, že zemřelí uloženi v sídlištních jamách ve standardní poloze tak, jak je to běžné na pohřebištích, mohli být do objektu opravdu pohřbeni a alespoň některé sídlištní jámy tak mohly suplovat jámu hrobovou.

Kosti minimálně tří lidí se nacházely u dna příkopu, který přiléhal k hraně terasy a který byl podle nalezené keramiky pravděpodobně současný jak se sídlištním objektem s nestandardně uloženým skeletem, tak pravděpodobně i s mohylou. Přestože keramika z těchto objektů odpovídá závěrečné fázi únětické kultury a je pro ni možné nalézt mnohé analogie z věteřovské kultury na Moravě, ukazuje pět radiokarbonově datovaných vzorků (tři z příkopu a dva z mohyly) shodně na období podstatně starší, zhruba k roku 2000 př. Kr. (viz Obr. 25). Vzhledem k tomu, že vzorky byly odebírány z lidských kostí a z rostlinných makrozbytků, které byly analyzovány ve třech různých laboratořích (Poznaň, Kiel, Praha), neměly by být zatíženy chybou jedné laboratoře ani být náhodnou starší příměsí mladší situace. Nesoulad typologického a absolutního datování by mohl potvrzovat poslední dobou vyslovené pochybnosti o správnosti chronologie únětické kultury (např. *Jiráň [ed.] 2008*, 30). Avšak pro vyslovení jakýchkoliv závěrů bude nejdříve zapotřebí ověřit absolutní dataci této lokality a rozšířit

počet datovaných vzorků z objektů se stejnou keramickou náplní a výsledky porovnat s daty z objektů s keramikou typologicky starší.

Z metodologického hlediska je velice výmluvná dokumentace jednotlivých řezů příkopu, která názorně ukazuje, jak je dokumentace a následná interpretace archeologických situací ovlivněna individualitou, a to již od samého počátku, tedy od dokumentace v terénu. Na zakreslených profilech příkopu je patrný rukopis minimálně tří autorů. Vnímání jednotlivých vrstev a rozhraní ve výplni příkopu bylo u každého z nich naprosto odlišné a u zakreslených vrstev je nyní v některých případech téměř nemožné najít společné záchytné body, a to i v situaci jediného řezu, kdy byly profily od sebe vzdáleny jen několik desítek centimetrů.

Dochovaná kulturní vrstva ukazuje na možnost zachování kulturních vrstev i na plochách, které byly dlouhou dobu intenzivně orány. V kulturní vrstvě v sektoru D se kromě částí dvou skeletů, lebky a dolních končetin, nacházel také kamenný věnec mohyly. Pokud by mohyla nekryla takto mocná kulturní vrstva, byly by patrně její kamenné části již dávno rozorány a zničeny. Zároveň pokud by plocha byla při výzkumu rovnou skryta až na podloží, nenapadlo by nás o objektu uvažovat jako o mohyle a naše interpretace by se, vzhledem k tvaru sídlištní jámy, ubíraly zřejmě ke skeletům v sídlištních objektech. Skutečnost, že se původně jednalo o sídlištní jámu, nám nepřímo ukazuje na umístění mohyly přímo uvnitř současného sídlištního areálu nebo v jeho těsné blízkosti.

10 POUŽITÉ PRAMENY

- Anonym 1941a:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 5541/41.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Anonym 1941b:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 3266/41.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Anonym 1941c:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 3689/41.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Anonym 1941d:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 4903/40.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Böhm, J. 1929:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 546/29.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Böhm, J. 1931:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1038/31.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Böhm, J. 1949a:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 2412/49.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Böhm, J. 1949b:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 2413/49.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Böhm, J. 1950a:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1477/50.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Böhm, J. 1950b:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1954/50.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Böhm, J. 1950c:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 2496/50.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Böhm, J. 1950d:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 2355/50.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Böhm, J. 1950e:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 3056/50.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.

- Böhm, J. 1950f:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 4937/50.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Borkovský, I. 1940:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 342/40.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Danielisová, A. 2011:* Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu provedeném na lokalitě Brandýs nad Labem-Vrábí. Obytný soubor „U Vodojemu“. [Nálezová zpráva č. TX-2011-2934.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Hájek, L. 1942a:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1972/42.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Hájek, L. 1942b:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1793/42.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Hájek, L. 1942c:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1786/42.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Hájek, L. 1942d:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1782/42.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Hájek, L. 1942e:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1779/42.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Horáková – Jansová, L. 1932a:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 2672/32.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Horáková – Jansová, L. 1932b:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 789/32.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Horáková – Jansová, L. 1932c:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1255/32.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Horáková – Jansová, L. 1935a:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1307/35.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Horáková – Jansová, L. 1935b:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 1299/35.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Jansová, L. 1929:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 503/29.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.

- Kočár, P. – Kočárová, R. 2011:* Brandýs nad Labem „U Vodojemu“. Zpráva o archeobotanické markozbytkové analýze. [Archeobotanická makrozbytková analýza č. 33/11.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Kyselý, R. 2011:* Determinace osteozoologického materiálu z Brandýsa. Zpráva uložena v Archeologickém ústavu AV ČR v Praze.
- Knor, A. 1965:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 2917/65.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Malý, V. 1972a:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 3630/72.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Malý, V. 1972b:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 3632/72.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Malý, V. 1974:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 2965/74.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Malý, V. 1975:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 4883/75.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Němcová, A. 2008a:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 12888/08.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Němcová, A. 2008b:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 12890/08.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Němcová, A. 2008c:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 12919/08.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Němcová, A. 2009a:* Brandýs nad Labem-Vrábí [Hlášení o archeologické akci č. j. 13377/09.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Němcová, A. 2009b:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 13381/09.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Pecinová, M. 2010:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Nálezová zpráva č. j. 2010-7937.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Peterbok, J. 1932:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 2296/32.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.

- Stránská, P. 2011:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Antropologický posudek č. 1124.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Sůvová, Z. 2011:* Brandýs nad Labem 2007. [Osteologická analýza.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.
- Světlik, I. 2012:* Výsledky radiouhlíkového datování vzorku kostí. [nepublikovaná zpráva] Archeologický ústav v Praze.
- Vaněk, J. 1974:* Brandýs nad Labem-Vrábí. [Hlášení o archeologické akci č. j. 3139/74.] Archeologický ústav AV ČR v Praze.

11 LITERATURA

- Bartelheim, M. 1998:* Studien zur böhmischen Aunjetitzer Kultur: Chronologische und chorologische Untersuchungen. Teil 1, 2. Bonn.
- Beneš, J. 1999:* Starobronzové pohřebiště s objekty zvláštního charakteru z Hrdlovky, severozápadní Čechy. In: Čech, P. Archeologické výzkumy v severozápadních Čechách v letech 1993-1997. Most, 45-75.
- Benkovsky-Pivovarová, Z. 2005:* Zur Absenz der Gräber der Věteřov-Kultur in Mähren, Pravěk NŘ 15, 255-262.
- Bouzek, J. 2007:* Dětské oběti v tradicích a mytologiích a dětské kostry v jamách v době bronzové a halštatské. Študijné zvesti AU SAV 42, 11-15.
- Bouzek, J. 2010:* Co asi znamenají pohřby na sídlištích? In: Tichý, R. (red.), Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích, Živá archeologie – (Re)konstrukce a experiment v archeologii, Supplementum 3. Hradec Králové, 3-6.
- Bouzek, J. – Koutecký, D. 1980:* Mohylové a kostrové „pohřby“ v jamách ze severozápadních Čech, Památky archeologické 71, 360-432.
- Čižmář, M. 2005:* Znojmo, Přehled výzkumů 46, 252-253.
- Čižmář, Z. 2005:* Sídlištní objekty s lidskými pohřby únětické kultury z Vážan nad Litavou, Pravěk NŘ 15, 233-247.
- Čižmář, Z. 2006:* Znojmo, Přehled výzkumů 47, 150.
- Čtverák, V. a kol. 2006:* Encyklopedie hradišť v Čechách. Praha.
- Čujanová-Jílková, E. 1967:* Der donauländische Vorhügelgräberhorizont A2B1 und neue Funde aus Westböhmen, Památky archeologické 58, 381-412.
- Čujanová-Jílková, E. 1981:* Kulturní vztahy západních Čech k sousedním oblastem na počátku střední doby bronzové, Památky archeologické 72, 300-339.
- Daňhel, M. 2010:* Věteřovský hrob s vnitřní konstrukcí z Hulína-„U Isidorka“. In: Bém, M. – Peška, J. (red.), Ročenka 2009. Olomouc, 118-138.

- Demek, J. (et al.) 1987: Zeměpisný lexikon ČSR. Hory a nížiny. Praha.*
- Dubský, B. 1949: Pravěk jižních Čech. Blatná.*
- Dvořák, F. 1926-1927a: Pohřebiště únětické kultury v Polepech u Kolína, Památky archeologické 35, 22-44.*
- Dvořák, F. 1926-1927b: Nálezy únětické kultury na Kolínsku, Památky archeologické 35, 353-370.*
- Dvořák, F. 1932: Nálezy únětické kultury na Kolínsku III, Památky archeologické 38, 8-14.*
- Ernée, M. 2000: Hroby únětické kultury z Prahy 9-Miškovic. In: Čech, P. – Dobeš, M. (red.): Sborník Miroslavu Buchvaldkovi. Most, 71-79.*
- Hájek, L. 1954: Jižní Čechy ve starší době bronzové, Památky archeologické 45, 115-192.*
- Hásek, I. 1958: Úněticer Massengräber mit allmählich in die Erde gebetten Bestattungen aus Böhmen und Mähren. In: Epitymbion Roman Haken, Praha, 38-43.*
- Hásek, I. 1959: Staroúnětické pohřebiště v Dolních Počernicích u Prahy. (Fontes Archaeologici Pragenses 2.) Praha.*
- Hásek, I. 1975: Hrazené osady věteřovského horizontu v Čechách. Časopis Národního muzea, Řada historická 114, 105-118.*
- Havlice, J. 2000: Kontakty jižních Čech a středního Podunají ve starší době bronzové. (Nepublikovaná diplomová práce.) Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FFUK Praha.*
- Havlice, J. – Hrubý, P. 2002: Betrachtung über die Burgwälle und Höhensiedlungen am Ende der Frühbronzezeit in Südböhmen. In: Chytráček, M. - Michálek, J. - Schmotz, K. (Hrsg.), Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen, 11. Treffen 20. bis 23. Juni 2001 in Obernzell, Rahden/Westf., 42-61.*
- Hnízdová, I. 1953: Únětická kulturní jáma s lebkou starce z Prahy-Kobylis, Archeologické rozhledy 5, 737-740.*
- Hnízdová, I. 1954: Otázka věteřovských tvarů v české únětické kultuře, Památky archeologické 45, 193-218.*

- Holý, L. 1956:* Pohřby na sídlištích v Africe, *Archeologické rozhledy* 8, 236-250.
- Chmela, T. 2006:* Struktura a dynamika osídlení starší doby bronzové v severním podhůří Bílých Karpat. (Nepublikovaná bakalářská práce.) Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FFUK Praha.
- Chmela, T. 2008:* Kontakty a komunikace na rozhraní starší a střední doby bronzové. Výšinné opevněné sídliště v Bánově u Uherského Brodu. (Nepublikovaná diplomová práce.) Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FFUK Praha.
- Chmela, T. 2009:* Starší doba bronzová pod Bílými Karpaty. Reflexe sídelní problematiky, *Praehistorica* 28, Praha.
- Chvojka, O. 2007:* Současný stav poznání doby bronzové v jižních Čechách. In: Chvojka, O. – Krajíc, R. (red.), *Archeologie na pomezí. Sborník příspěvků ze semináře České Budějovice 8. 11. 2007. Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 4. České Budějovice*, 29-55.
- Irrgeher, J. et al. 2011:* Lokal oder fremd? Anwendung von Strontium-Isotopensignaturen für Erforschung von Mobilitäts- und Migrationsbewegungen in der Bioarchäologie am Beispiel des frühbronzezeitlichen Gräberfeldes von Hainburg/Teichtal. *Archäologie Österreichs* 22/1, 33-37.
- Jelínek, P. 2009:* Nálezy skeletov v sídliskových objektoch. Ich interpretácia a význam. (Nepublikovaná disertační práce.) Katedra archeologie, FF Univerzity Konstantina Filozofa. Nitra.
- Jelínková, Z. – Sláma, J. 1959:* Hromadné pohřby únětické kultury v Tursku u Prahy, *Archeologické rozhledy* 11, 323-334, 345-347.
- Jíra, J. A. 1923:* Nová pohřebiště předúnětického typu v Bubenči, *Obzor praehistorický* 2, 9-36, 81-103.
- Jiráň, L. (ed.) 2008:* Pravěké dějiny Čech 5. Doba bronzová. Praha.
- Kaderková, P. – Kala, J. – Parma, D. 2010:* Ohněm a kyjem. Další příklad násilných praktik starší doby bronzové. In: Tichý, R. (red.), *Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích, Živá archeologie – (Re)konstrukce a experiment v archeologii*, Supplementum 3. Hradec Králové, 223-233.
- Kala, J. – Konášová, K. – Smrčka, V. 2008:* Pohřby ze zásobních jam na okraji

únětického pohřebiště v Brně-Tuřanech, *Acta archaeologica opaviensia* 3, 61-78.

Kalfusová, Z. 2008: Výpověď vybraných pohřebních aktivit areálu starší doby bronzové ve Vliněvsi, okr. Mělník. (Nepublikovaná diplomová práce.) Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FFUK Praha.

Kandert, J. 1982: Poznámky k využití etnografických údajů v případě výkladu knovízských „hrobů“, Archeologické rozhledy 34, 190-200.

Kovárník, J. 2010: Proč jsou hroby také na sídlištích z neolitu a eneolitu? In: Tichý, R. (red.), Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích, Živá archeologie – (Re)konstrukce a experiment v archeologii, Supplementum 3. Hradec Králové, 50-57.

Kowiańska-Piaszykowa 2008: Cmentarzysko kurhanowe z wczesnej epoki brązu w Łękach Małych w Wielkopolsce. Poznań.

Král, V. 2011: Nové nálezy pohřebišť únětické kultury na Kolínsku. (Nepublikovaná diplomová práce.) Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK. Praha.

Krenn-Leeb, A. 2011: Zwischen Buckliger Welt und Kleinen Karpaten. Die Lebenswelt der Wieselburger Kultur. Archäologie Österreichs 22/1, 11-26.

Kuna, M. 1998: Povrchové sběry v povodí Vinořského a Mratínského potoka. Katalog nálezů z let 1986-1990. Výzkumy v Čechách 1996-7, 298-338.

Kuna, M. 2005: Formační procesy. In: Kuna, M. – Profantová, N. a kol., Počátky raného středověku. Praha, 118-128.

Langová, M. 2009: Výpověď lidských kosterních pozůstatků na sídlišti únětické kultury ve Vliněvsi, okr. Mělník. (Nepublikovaná bakalářská práce.) Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FFUK. Praha.

Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol. 2005: Pravěká Praha. Praha.

Matiegka, J. 1892: Hroby se skrčenými kostrami v Čechách. Český lid 1, 41-46, 109-118, 221-228.

Matoušek, V. 1982: Pohřební ritus rané únětické kultury v Čechách, Praehistorica 10 – Varia archaeologica 3, 33-52.

Mikešová, V. 2010: Brandýs nad Labem-Vrábí, sídliště z pozdní doby halštatské a časně

- doby laténské. (Nepublikovaná bakalářská práce.) Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FFUK Praha.
- Mikulová, B. – Stuchlík, S. – Vitula, P. 1996:* Pohřby na únětických sídlištích v Podolí a Tvarožné, *Pravěk NŘ* 6, 139-156.
- Moravcová, J. 2012:* Sídlní areál starší doby bronzové v Brně-Tuřanech. Pohřební komponenta. (Nepublikovaná diplomová práce.) Masarykova univerzita, Brno.
- Moucha, V. 1954:* Rozbor únětického pohřebiště v Polepech u Kolína, *Archeologické rozhledy* 6, 502-503, 523-536, 566-567, 573-574.
- Moucha, V. 1963:* Die Periodisierung der Úněticer kultur in Böhmen. In: *Sborník ČSSA* 3, Brno, 9–60.
- Moucha, V. 2000:* K otázce eneolitických mohyl v Čechách. In: Čech, P. – Dobeš, M. (red.), *Sborník Miroslavu Buchvaldkovi*. Most, 167-171.
- Navrátilová, A. 2011:* Rituál. In: Blahůžek, J. (red.), *Malý etnologický slovník*. Strážnice, 85-86.
- Němcová, A. 2004:* Náhodný nález kostrového pohřbu únětické kultury z Přezletic (okres Praha-východ). *Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi* 15, 34-38.
- Němcová, A. 2007:* Pohřebiště starší doby bronzové z lokality Brandýs nad Labem, Průmyslová ulice. *Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi* 16, 41-60.
- Neuhäuslová, Z. a kol. 2001:* Mapa potenciální přirozené vegetace České republiky. Praha.
- Neustupný, J. 1933:* Únětické pohřby v nádobách, *Památky archeologické* 39, 14-20.
- Novotná, M. 1983:* Metalurgie opevněných osád, *Archeologické rozhledy* 35, 63-71.
- Pankowská, A. 2007:* Antropologická analýza kosterních pozůstatků z lokality Vrchoslavice-Vitčice 1. In: Bém, M. – Peška, J. (red.), *Ročenka 2006*. Olomouc, 104-113.

- Pankowská, A. 2009: Věteřovské sídlištní pohřby v Bystročicích 1 „U Topolánků“. In: Bém, M. – Peška, J. (red.), Ročenka 2008. Olomouc, 139-149.*
- Pankowská, A. 2011: Sídlištní pohřby starší doby bronzové z Chrášťan. In: Bém, M. – Peška, J. (red.), Ročenka 2010. Olomouc, 72-85.*
- Peška, J. – Tajer, A. – Pankowská, A. 2011: Pozoruhodný pohřeb v sídlištním objektu ze starší doby bronzové v Pravčicích 2. In: Bém, M. – Peška, J. (red.), Ročenka 2010. Olomouc, 47-71.*
- Petrišćáková, K. 2011: Pohrebiská v Jinoniciach, Butoviciach a Stodůlkach a regionálne špecifika únětickéj kultúry. (Nepublikovaná diplomová práce.) Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, FFUK Praha.*
- Pleiner, R. – Rybová, A. (red.) 1978: Pravěké dějiny Čech. Praha.*
- Pleinerová, I. 1959: Otázka skupinových pohřebišť v únětické kultuře, Archeologické rozhledy 11, 379-408.*
- Pleinerová, I. 1960a: Únětické pohřebiště a osada v Blšanech u Loun, Památky archeologické 51, 488-526.*
- Pleinerová, I. 1960b: Únětické pohřby v rakvích, Archeologické rozhledy 12, 13-27.*
- Pleinerová, I. 1966: Únětická kultura v oblasti krušných hor a jejím sousedství, Památky archeologické 57, 399-458.*
- Pleinerová, I. 1967: Únětická kultura v oblasti Krušných hor a jejím sousedství II, Památky archeologické 58, 1-36.*
- Pleinerová, I. 1978: Výpověď pohřebišť a pohřebního ritu. In: Pleiner, R. – Rybová, A. (red.), Pravěké dějiny Čech. Praha, 367-372.*
- Pleinerová, I. 1981: Zu einigen Sonderformen der Mehrbestattungen in der Aunjetitzer Kultur. In: Lorenz, H. (Hrsg.), Studien zur Bronzezeit. Festschrift W. A. von Brunn, Mainz, 349-362.*
- Procházka, R. 1990: Charakteristika opevňovacích konstrukcí předvelkomoravských a velkomoravských hradišť na Moravě. In: Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník příspěvků k osmdesátým narozeninám akademika Josefa Poulíka, Brno, 288-306.*

- Procházka, R. 2009: Vývoj opevňovací techniky na Moravě a v českém Slezsku v raném středověku. (Spisy archeologického ústavu v Brně v. v. i. 38) Brno.*
- Rataj, J. 1954: Únětické vyzděné hrobky v Brodcích nad Jizerou. Památky archeologické 55, 305-319.*
- Rejman, L. 1966: Slovník cizích slov. Praha.*
- Rulř, J. 1996: Problematika pohřbů na sídliřtích v řeskomoravském pravřku, řtudijnř zvesti 32, 115-123.*
- Rýžner, ř. 1880: Řadové hroby blíž Únětic. Památky archeologické 11, 289–308, 353-368.*
- Salař, M. 1990: Únětická sídliřtní jáma s lidskými kosterními pozůstatky na Cezavách u Blučiny, Památky archeologické 81, 275-307.*
- Sklenář, K. 2011: Pravřké a ranř středověké nálezy v řechách do roku 1870: pramenná základna romantického období řeské archeologie, Fontes Archaeologici Pragenses, vol. 36. Praha.*
- Sklenář, K. – Sklenářová, Z. – Slabina, M. 2002: Encyklopedie pravřku v řechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha.*
- Smejtek, L. 2005: Starři a střední doba bronzová. In: Lutovský, M. – Smejtek, L. a kol., Pravřká Praha. Praha, 361-413.*
- Smrř, Z. 1991: Výřinně lokality mladři doby kamenné až doby hradiřtní v severozápadních řechách (pokus o sídelně historické hodnocení), Archeologické rozhledy 43, 63-89.*
- Spanngl-Steiner, M. – Novotny, F. – Teschler-Nicola, M. 2011: Blickpunkt Mensch. Bevölkerungsbioologische Untersuchungen der Populationsgemeinschaft von Hainburg/Teichtal, Archäologie Österreichs 22/1, 27-32.*
- Spurný, V. 1961: K rituálním poměrům ve střední době bronzové na Moravě, Památky archeologické 52, 186-194.*
- Stocký, A. 1921: Výkopy v Panenských Březanech, Památky archeologické 32, 237.*
- Stocký, A. 1926: Únětická keramika v řechách. Předběžná studie I., Památky*

archeologické 35, 1-21.

Stuchlík, S. 1972: Moravská únětická sídliště. (Nepublikovaná disertační práce.) Ústav archeologie a muzeologie FF MU. Brno.

Stuchlík, S. 1985: Výšinná sídliště únětické kultury na Moravě. In: Gedl, M. (ed.), Frühbronzezeitliche befestigte Siedlungen in Mitteleuropa, Materialien der Internationalen Arbeitstagung vom 20. bis 22. Sept. 1983 in Krakow (Archaeologia interregionalis), Warszawa-Krakow, 129-142.

Stuchlík, S. 2010: Hromadné pohřby na sídlištích starší doby bronzové na Moravě. In: Tichý, R. (ed.), Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích, Živá archeologie – (Re)konstrukce a experiment v archeologii, Supplementum 3. Hradec Králové, 80-92.

Stuchlíková, J. 1982: Zur Problematik der Burgwälle der älteren Bronzezeit in Mähren. In: Chropovsky, B. – Herrmann, J. (Hrsg.), Beiträge zum bronzezeitlichen Burgenbau in Mitteleuropa. Berlin – Nitra, 389-403.

Šolle, M. 1984: Staroslovanské hradisko. Praha.

Štauberová, J. – Štauber, B. – Smrž, Z. 1991: Březno. Rescue excavations of Bronze-Age enclosed settlement. In: Archaeology in Bohemia 1986-1990. Praha, 198-201.

Tajer, A. 2007: Lidské pohřby v jamách věteřovského sídliště na lokalitě Vrchoslavice-Vitčice 1. In: Bém, M. – Peška, J. (red.), Ročenka 2006. Olomouc, 88-103.

Tajer, A. 2010: Pohřby v sídlištních jamách z doby bronzové v Bystročicích. In: Tichý, R. (red.), Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích, Živá archeologie – (Re)konstrukce a experiment v archeologii, Supplementum 3. Hradec Králové, 105-116.

Tihelka, K. 1953: Moravská únětická pohřebiště, Památky archeologické 44, 229-328.

Tihelka, K. 1960: Moravský věteřovský typ, Památky archeologické 51, 27-135.

Tichý, R. (red.) 2010: Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích. Živá archeologie – (Re)konstrukce a experiment v archeologii, Supplementum 3. Hradec Králové.

Tolasz, R. a kol. 2007: Atlas podnebí Česka. Praha - Olomouc.

Tomášek, M. 2007: Půdy České republiky. Praha.

Zápotocká-Steklá, M. 1963: Ohrazená osada s věteřovskou keramikou ve Víněři u Prahy, Památky archeologické 54, 315-335.

Zyková, M. 2010: Pohřby v píthoi. In: Tichý, R. (red.), Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích, Živá archeologie – (Re)konstrukce a experiment v archeologii, Supplementum 3. Hradec Králové, 101-104.

12 PŘÍLOHY

1 Obrázky

Obr. 1 – 28

2 Tabulky

Tab. I – LII	Keramika
Tab. LIII	Bronzové artefakty
Tab. LIII – LV	Kostěné artefakty a zvířecí lopatky
Tab. LVI - LX	Kamenná industrie
Tab. LXI – LXIII	Celkové plány a přehledy
Tab. LXIV – CXI	Plány a fotografie objektů